

**T.C.  
OKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN ÇEVİRİLERİ (1908-1940):  
BİR SOL DÜŞÜNCE “REPERTUVARI”NIN KURULUŞU**

**Bilal ÇELİK**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ  
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI  
ÇEVİRİBİLİM PROGRAMI**

**DANIŞMAN  
Yrd. Doç. Dr. Cemal DEMİRCİOĞLU**

**İstanbul, Nisan 2014**

T.C.  
OKAN ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN ÇEVİRİLERİ (1908-1940):  
BİR SOL DÜŞÜNCE "REPERTUVARI" NIN KURULUŞU**

**Bilal ÇELİK**

**(112003026)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ  
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI  
ÇEVİRİBİLİM PROGRAMI**

Tezin Enstitüye Teslim Edildiği Tarih : 30.04.2014

Tezin Savunulduğu Tarih : 30.04.2014

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Cemal DEMİRCİOĞLU : 

Diğer Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. Alev BULUT : 

Prof. Dr. Özlem BERK ALBACHTEN : 

Prof. Dr. Şehnaz TAHİR GÜRÇAĞLAR : 

Yrd. Doç.Dr. Yeşim TÜKEL KILIÇ : 

İstanbul, Nisan 2014

# ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, Haydar Rifat Yorulmaz'ın 1908-1940 yıllarını kapsayan çeviri etkinliğini inceleyerek, Yorulmaz'ın oluşturduğu sol düşünce repertuarını olabildiğince ayrıntılı bir şekilde ele almaktır. Çalışmada Itamar Even-Zohar'ın “kültür repertuarı” (Even-Zohar 2010: 70) kavramından yola çıkarak ve aynı zamanda Gideon Toury'nin “sözde çeviri”ye (Toury 1995: 33) ilişkin varsayımlarından yararlanarak Yorulmaz'ın çeviri faaliyetleri aracılığıyla bir sol düşünce repertuarını nasıl kurduğu çözümlenmektedir.

Haydar Rifat Yorulmaz'ın çevirileriyle ilgili bu çalışmaya beni teşvik eden, tezin başlangıcından bitişine kadar her aşamada önerileri, yönlendirmeleri, takdir ve eleştirileriyle katkıda bulunan, çalışmalarımnda her zaman bir adım ötesine ulaşmam için fırsat sunan ve çeviri olgularına eleştirel bir gözle bakmamı sağlayan çok değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Cemal Demircioğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Aynı zamanda çeviri tarihine ilgi duymama ve bu alana yönelmeme neden olan, derslerinden ve fikirlerinden büyük keyif aldığım ve yararlandığım, çeviribilime değerli katkılarıyla birlikte “kültürlerarasılığı” ve çokkültürlülüğü hayatın ve bilimin bir zenginliği olarak sunan çok değerli hocam Prof. Dr. Saliha Parker'e bütün katkılarından dolayı yürekten teşekkür ediyorum.

Ayrıca çalışmalarından ve düşüncelerinden yararlandığım tezimin jüri üyeleri Prof. Dr. Şehnaz Tahir Gürçağlar, Prof. Dr. Özlem Berk Albachten, Prof. Dr. Alev Bulut ve Yrd. Doç. Dr. Yeşim Tükel Kılıç'a da değerli katkılarından dolayı yürekten teşekkürlerimi sunuyorum.

Bununla birlikte değerli yorum ve önerileriyle çalışmama katkıda bulunan Prof. Dr. Turgay Kurultay, Prof. Dr. Ayşe Dilek Erborra ve Öğr. Gör. İshak Reyna'ya da teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen aileme, sevgili dostlarıma ve zorlukları aşmama yardımcı olan Hülya Akan'a da yürekten teşekkür ediyorum.

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖZET.....	vii
ABSTRACT.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1. KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM.....	7
1.1 REPERTUVAR.....	10
1.1.1 Etkin ve Edilgen Repertuvar.....	13
1.2 REPERTUVARIN KABULÜ.....	14
1.3 REPERTUVARLARIN OLUŞTURULMASI.....	14
1.3.1 Repertuvar Oluşturma Yöntemleri.....	15
1.3.2 Aktarım.....	16
1.4 KÜLTÜR GİRİŞİMCİSİ.....	18
1.4.1 Fikir Yaratıcıları (Idea Makers) ve Kültür Girişimcileri (Cultural Entrepreneurs).....	18
1.4.2 Yaşam İmgesi Yaratıcıları (Makers of Life Images).....	20
1.5 SÖZDE ÇEVİRİ.....	22

1.5.1 Kaynak Metin Varsayımı.....	24
1.5.2 Aktarım Varsayımı.....	25
1.5.3 İlişki Varsayımı.....	25
1.5.4 Sözde Çeviriye Başvuru.....	27
1.6 YÖNTEM.....	27
<b>BÖLÜM 2. HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN BİYOGRAFİSİNE VE ÇEVİRİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....</b>	<b>31</b>
2.1 YORULMAZ'IN HAYATI.....	31
2.2 YORULMAZ'IN ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ.....	38
2.3 ÇEVİRMEN KİMLİKLERİ AÇISINDAN HAYDAR RİFAT YORULMAZ .....	51
2.4 ARADİL SORUNU .....	53
2.5 SÖZDE ÇEVİRİ.....	57
<b>BÖLÜM 3. REPERTUVAR(LAR)IN KURULMASI.....</b>	<b>62</b>
3.1 DİZİLER ÜZERİNDEN REPERTUVAR(LAR) OLUŞTURMA .....	62
3.1.1 Genç Türk Kitaphanesi .....	64
3.1.2 Kültür Serisi .....	68
3.1.2.1 <i>Anarşizm</i> .....	72
3.1.2.1.1 Anarşizmin Türkiye'deki Gelişimi.....	72
3.1.2.1.2 <i>Anarşizm</i> 'in Repertuvardaki Rolü.....	74
3.1.2.2 <i>Sosyalizm</i> .....	76
3.1.2.3 <i>Sermaye</i> .....	79
3.1.2.3.1 Yorulmaz'ın <i>Sermaye</i> 'yi Çevirme Nedenleri.....	80
3.1.3 Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı .....	81
3.1.4 İnci Roman Koleksiyonu .....	84
3.1.5 Dizi Dışındaki Çeviriler .....	84
3.1.5.1 <i>Beynelmilel İhtilal Fırkaları</i> .....	85
3.1.5.1.1 <i>Beynelmilel İhtilal Fırkaları</i> 'nin Repertuvardaki Rolü.....	85
3.1.5.1.2 <i>Histoire politique de l'Europe contemporaine</i> .....	88
3.1.5.1.2.1 <i>Histoire politique de l'Europe contemporaine</i> 'nin Sergüzeşt-i Tercemesi.....	90
3.1.5.2 <i>Kadim Cemiyet</i> .....	92

3.2 SOSYALİZM REPERTUVARININ KURULMASI BAĞLAMINDA ÖNE ÇIKAN TÜRLER.....	95
3.2.1 Politika.....	96
3.2.2 Edebiyat.....	98
3.2.3 Felsefe.....	100
3.3 ANARŞİZM REPERTUVARININ KURULMASI BAĞLAMINDA ÖNE ÇIKAN TÜRLER .....	101
3.3.1 Politika.....	102
3.4 HUKUKİ FAALİYETLERİNİN SOL DÜŞÜNCE REPERTUVARIYLA İLİŞKİSİ.....	103
3.4.1 Çalışkan Kardeşler Cemiyeti.....	103
3.4.2 Yorulmaz'ın Cumhuriyet Dönemi Hukuki Faaliyetleri .....	106
3.4.2.1 Yorulmaz'ın Hukuk Şerhleri ve Batı Anlayışı.....	107
3.4.2.2 Haydar Rifat Yorulmaz ve Mahmut Esat Bozkurt Davası.....	110
BÖLÜM 4. YORULMAZ'IN ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE SÖYLEMLER.....	113
4.1 20. YÜZYILIN SON ÇEYREĞİNDEN GÜNÜMÜZE ÇEVİRİLERİNİN ALIMLANMASI.....	113
4.1.1 Meşrutiyet Dönemi Çevirileri Üzerine Görüşler.....	114
4.1.1.1 Yorulmaz'ın <i>İştirak</i> ile İlişkisi.....	119
4.1.1.2 <i>Beynelmilel İhtilal Fırkaları</i> .....	122
4.1.2 Cumhuriyet Dönemi Çevirileri Üzerine Görüşler .....	124
4.1.2.1 Çevirilerin Sol Yayınlar İçindeki Yeri.....	124
4.1.2.2 Çevirilerin Etkileri.....	126
4.1.2.3 Çevirilerin “Maddeciliğe” Katkısı.....	129
4.2 GETİRİLEN ELEŞTİRİLER.....	132
4.2.1 Çeviride Sadakat Sorunu.....	132
4.2.2 Acelecilik ve Dikkatsizlik.....	145
4.2.3 Yorulmaz'ın Eleştirilere Yaklaşımı.....	150
4.2.3.1 Yorulmaz'ın Çeviri Yapma Nedenleri.....	151
4.2.3.2 Yorulmaz'ın Eleştirilere Yönelik Değerlendirmeleri.....	153

SONUÇ.....	158
KAYNAKLAR.....	162
EKLER.....	170
EK 1 YORULMAZ'IN ÇEVİRİLERİNE AİT ARADİL-KAYNAK DİL DAĞILIMI TABLOSU .....	170
EK 2 HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN ESERLERİ.....	183
EK 3 HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN FOTOĞRAFI.....	191
EK 4 YORULMAZ'IN GERÇEK VE MÜSTEAR İSİMLERİNİN YER ALDIĞI İLK ESERLERİNDEN İKİ ÖRNEK.....	192
4.1 <i>Sosyalizm</i> 'in Kapağı: Haydar Rifat [Yorulmaz].....	192
4.2 <i>Beynelmilel İhtilal Fırkaları</i> 'nın Kapağı: Avukat T[evfik] Nadir.....	193
ÖZGEÇMİŞ.....	194



## ÖZET

### **HAYDAR RİFAT YORULMAZ’IN ÇEVİRİLERİ (1908-1940): BİR SOL DÜŞÜNCE “REPERTUVARI”NIN KURULUŞU**

Bu çalışma Haydar Rifat Yorulmaz’ın İkinci Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemlerine yayılan (1908-1940) çeviri eser üretimini ve bununla ilişkili faaliyetlerini Itamar Even-Zohar’ın “kültür repertuarı” (Even-Zohar 2010: 70) kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca, Haydar Rifat Yorulmaz’ın bir “kültür girişimcisi” (Even-Zohar 2010:195) olarak bir sol düşünce repertuarını nasıl kurduğu ele alınmaktadır. Çeviribilimin dizgeci yöntem ve kuramlarından yararlanarak gerçekleştirilen bu çalışma, bir taraftan Haydar Rifat Yorulmaz’ın çeviri etkinliğine odaklanırken, öte taraftan Türkiye odaklı çeviri tarihinin İkinci Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemlerine ışık tutmaktadır.

Tezimiz, çeviribilimsel paradigmlar ışığında, Haydar Rifat Yorulmaz’ın çeviri faaliyeti üzerine yapılan ilk akademik araştırmadır. Araştırmamızda öncelikle çeşitli istatistiklerle birlikte Yorulmaz’ın çeviri etkinliğine ait genel bir bakış sunulmakta ve sonrasında Yorulmaz’ın sol düşünce repertuar(lar)ının geniş bir analizi ortaya konmaktadır. Böylelikle, Yorulmaz’ın sol düşünce repertuarını kurmak için topluma çeviri/ler aracılığıyla “seçenekler” sunduğuna dikkat çekilmektedir. Bununla birlikte bu çalışma, İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e Yorulmaz’ın çeviri etkinliğinde, Türkçe’de Sosyalizm ve Anarşizm’e ait bilinçli bir repertuarın kurulduğunu

göstermektedir. Çalışmamız Yorulmaz'ın sosyalist ve anarşist repertuarlarını çeşitli metin türleri ve özel diziler aracılığıyla oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Tezimiz Yorulmaz'ın hukuk faaliyetlerini de repertuar kurma bağlamında incelemektedir. Ayrıca Yorulmaz'ın sol düşünce repertuar(lar)ının kapsamlı bir değerlendirmesini yapabilmek amacıyla, çevirilerinin nasıl alımlandığı ve bunlara getirilen eleştiriler de çözümlenmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Çeviri, Kültür Repertuarı, Kültür Girişimci, Çeviri Tarihi, Sol Düşünce Repertuarı, Haydar Rifat Yorulmaz.

## **ABSTRACT**

### **HAYDAR RIFAT YORULMAZ’S TRANSLATIONS (1908-1940): THE MAKING OF A LEFTIST THOUGHT “REPERTOIRE”**

Extending from the Second Constitutional to early Republican period (1908-1940), this study aims to explore translations and related activities by Haydar Rifat Yorulmaz within the framework of Itamar Even-Zohar’s concept of “culture repertoire” (Even-Zohar 2010: 70). It examines how Haydar Rifat Yorulmaz makes a leftist thought repertoire as a “cultural entrepreneur” (Even-Zohar 2010:195). Adopting the systemic and descriptive perspectives in Translation Studies, this study not only focuses on Haydar Rifat Yorulmaz’s translations, but also it sheds light on translation activities during the Second Constitutional and early Republican periods.

The present thesis is the first academic research examining Haydar Rifat Yorulmaz’s translation corpus in the light of Translation Studies paradigms. In the thesis, firstly, a general view of Yorulmaz’s translation activity is presented based on a statistical study, followed by a comprehensive analysis on Yorulmaz’s repertoire(s) of leftist thought. In this way, the attention is drawn to the fact that Haydar Rifat Yorulmaz introduces new “options” to the society for making a leftist thought repertoire through translation/s. Hence, this study shows that Yorulmaz establishes an intentional repertoire of socialism and anarchism in Turkish through his translations

in period of transition from Empire to Republic. The thesis also indicates that Yorulmaz makes his socialist and anarchist repertoires in Turkish through certain text types and special series.

The present study also looks at Yorulmaz's legal activities in their relation to his repertoire making as well as the reception of his translations and the criticisms made on them for having a better understanding of his repertoire making.

**Keywords:** Translation, Cultural Repertoire, Cultural Entrepreneur, Translation History, Leftist Thought Repertoire, Haydar Rifat Yorulmaz.

## ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 Çevirilerin Metin Türlerine Göre Dağılımı.....	40
Şekil 2.2 Çevirilerin Yıllara Göre Dağılımı.....	41
Şekil 2.3 Politika Çevirilerinin Dağılımı.....	44
Şekil 2.4 Felsefe Çevirilerinin Dağılımı.....	45
Şekil 2.5 Edebiyat Çevirilerinin Dağılımı.....	46
Şekil 2.6 Edebiyat, Politika ve Felsefe Çevirileri.....	46
Şekil 2.7 Edebiyat Çevirilerinin Kaynak Dizgelere Göre Dağılımı.....	47
Şekil 2.8 Dizilere Göre Çevirilerin Dağılımı.....	49
Şekil 2.9 Aradil-Kaynak Dil Dağılımı.....	54
Şekil 2.10 Aradil Ve Kaynak Dilin Türlerine Göre Dağılımı.....	56

# GİRİŞ

Bu tez II. Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemlerinin önemli eyleyenlerinden olan Haydar Rifat Yorulmaz'ın (1877-1942) bir “sol düşünce repertuarı”nı nasıl kurduğunu ortaya koymak amacıyla Yorulmaz'ın çeviri etkinliğini ele almaktadır. Yorulmaz'ın çeviri faaliyetleri Osmanlı'nın son zamanlarından 1940'lara kadar, içerisinde kültür tarihi bakımından önemli dönüm noktalarını barındıran bir zaman dilimini kapsar. Çevirilerinin kapsamı ve çeşitliliği geniş bir yelpazeye yayılmakla birlikte özellikle sol külliyat içerisindeki yeri ve önemi çalışmamın odak noktasını oluşturmuştur. Nitekim sol çevirilerle ilgili yapılan değerlendirmelerde Yorulmaz'ın ismi zikredilmekle ve adeta “Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı” ile özdeşleştirilmekle birlikte, kendisi ve çevirileriyle ilgili şu ana kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu alanda ilk çalışma olma özelliğini taşıyan bu tezde Yorulmaz'ın neredeyse “klişe” olarak görünen yukarıdaki özdeşleştirilmesinin ötesine gidilip Osmanlı'nın son zamanlarından, 1908'den 1940'lara kadar ortaya koyduğu bütün eserleri ve dizileri incelenerek külliyatının sol düşünce repertuarını oluşturması bağlamındaki rolü ortaya konacaktır. Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarının kuruluşunu ele alan bu çalışma daha çok Yorulmaz'ın eserleri üzerinden kurgulanacaktır. Ancak bu çalışmada Yorulmaz'ın nasıl bir sol düşünce

sunduğu konusunun ele alınmayacağını da vurgulamak gerekiyor. Aynı zamanda çalışmamızın sınırlarını belirlemek açısından ele alınmayacak diğer konuları da ifade etmek gerektiğini düşünüyorum. Bu çalışmada Yorulmaz'ın kurduğu sol düşünce repertuarı “agency” kavramıyla açıklanmayacaktır. Başka bir açıdan bakacak olursak Yorulmaz'ın edebiyat, politika ve felsefe gibi birçok alanda çeviri eserler ortaya koyduğu görülmektedir. Ancak edebiyat alanında ortaya koyduğu çevirilerin diğer çevirilerle olan ilişkisi de bu çalışmanın kapsamı dahilinde değerlendirilmeyecektir. Vurgulanması gereken bir başka nokta ise bu çalışmanın eserlerin içerikleri üzerinden değil de Yorulmaz'ın eser külliyyatı üzerinden gerçekleştirileceği hususudur.

Yorulmaz'ın kurduğu repertuar incelendiğinde aslında birden fazla sol repertuar, başka bir deyişle, repertuarlar oluşturduğu gözlenmektedir. Bu repertuarlar, “anarşizm repertuarı” ve “sosyalizm repertuarı” olmak üzere iki belirgin ögeyi içermektedir. Çalışmamda bu repertuarlara ilişkin bulgular ve değerlendirmeler ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Burada değinilmesi gereken başka bir nokta ise sol düşünce repertuarından kastedilenin bizzat Yorulmaz'ın kendi çeviri etkinliğiyle oluşturduğu sol düşünce repertuarı olduğu ve ortaya konacak değerlendirme ve çözümlerinin bu repertuar üzerinden yapılacağı gerçeğidir.

Yorulmaz'ın 1908'de yayınlanan ilk eseri olan *Bab-ı Ali'nin İcyüzü*'nden başlayıp Cumhuriyet döneminde daha çok diziler halinde devam eden çeviri faaliyeti sol düşünce repertuarını kurmak için başlattığı “kültür girişimciliğinin” pratikleridir. Bu pratikler

incelenirken “Yorulmaz sol düşünce repertuarını nasıl kurmuştur?”, “Repertuarı şekillendiren öğeler nelerdir?”, “Yorulmaz’ın kurduğu sol düşünce repertuarı bilinçli bir çabanın mı ürünüdür?”, “Yürüttüğü faaliyetler Yorulmaz’ı bir “kültür girişimcisi” olarak tanımlamaya yeter mi?”, “Yetiyorsa bunun göstergeleri nelerdir?” gibi sorulara yanıt aranacaktır. Yorulmaz’ın külliyatı incelenirken de sol düşünce repertuarına dair bulgular sunan ve bu repertuvara doğrudan katkıda bulunan eserler daha fazla irdelenecektir.

Bu çalışmamdaki temel savım, Yorulmaz’ın çevirileriyle sol bir düşünce repertuarı oluşturan bir “kültür girişimcisi” olmasıdır. Bu savı destekleyen unsurları ortaya koymak için sadece başlıca eser ve dizilerindeki bulgulardan yararlanmayıp repertuar oluşturma çabasını daha iyi görmek açısından eserlerinin alımlanması ve bu eserlere getirilen eleştiriler üzerinde de duracağım. Bir çevirmen olmakla birlikte avukat da olan Yorulmaz’ın hukuki faaliyetlerinin, kanunlar hazırlanırken oluşturduğu kanun şerhlerinin sol düşünce repertuarıyla örtüşen, kesişen yönlerini de ele alacağım.

Bilindiği gibi Yorulmaz bazı eserlerini Tevfik Nadir ismiyle yayınlamıştır. Bu nedenle Yorulmaz’ın müstear kullanmasını, sözde çeviriye başvurması gibi davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri de irdelleyerek Yorulmaz’ın repertuar oluştururken hangi dönemlerde nasıl sorumluluklar taşıdığını da ortaya koymaya çalışacağım.

Bu tezin odak noktası sol düşünce repertuarı olduğundan Yorulmaz’ın eserleri ve çalışmaları bu gözle okunacaktır. Bu nedenle Yorulmaz’ın çeviri faaliyetlerini her yönüyle ele



almak mümkün olmayacaktır ancak “repertuvar” kavramıyla ilişkilendirerek ortaya koyacağım bu çalışma, sonraki çalışmalar için bir ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Çeviri ve kültür ilişkisi, çevirinin kültürü şekillendirmesini anlamak açısından birçok yönüyle araştırılmıştır. Özellikle de İsraili çeviribilimci Itamar Even-Zohar’ın 90’lı yıllarda kültüre getirdiği yaklaşımlar, çeviribilimde birçok yeni çalışmanın yapılmasına temel oluşturmuştur. Benim de çalışmamın temelini bu yaklaşımın en önemli ögesi olan “repertuvar” kavramı oluşturmaktadır (Even-Zohar 2010: 70). Tezin kuramsal çerçevesi bu betimleyici yaklaşımla temellenmekle birlikte Gideon Toury’nin “sözde çeviri”ye (Toury 1995: 32-42) ilişkin kuramsal çerçeve ve yöntemlerinden de faydalanılacaktır.

Tezin 2. Bölüm’ünde Yorulmaz’ın çeviri etkinliğine dair genel bir bakış açısı sunuyorum. Bu genel bakış açısına katkı sağlaması amacıyla eldeki kaynakların sunduğu bulgulardan yararlanarak Yorulmaz’ın biyografisini de paylaşıyorum. Yorulmaz’ın çeviri etkinliğini sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için gerçekleştirdiği çalışmaları istatistikler ve grafikler yardımıyla yeniden ortaya koyuyorum. Bu bölümde Yorulmaz’ı çevirmen kimlikleri açısından değerlendiriyor ve çevirilerinde başvurduğu “aradil” unsurunu da açıklamaya çalışıyorum. Son olarak da Yorulmaz’ın ilk çevirilerinden olan ve “sözde çeviri”ye örnek oluşturan bir eserini, “metin-dışı” (Toury 1995: 65) veya “yanmetin” (Genette 1997: 1-2) unsurları üzerinden inceliyorum.

Tezin 3. Bölüm’ünde repertuvar(lar)ın nasıl kurulduğu üzerinde duruyorum. Bu amaçla Yorulmaz’ın dizilerinin oynadığı rolü ayrı ayrı incelemekle beraber dizi dışındaki eserlerin

rolünü de ortaya koyuyorum. Aynı zamanda sosyalizm ve anarşizm repertuvarlarının kurulmasında öne çıkan metin türlerini inceliyorum. Ayrıca Yorulmaz'ın repertuvar oluşturmasına yönelik savlarımı desteklemesi açısından Yorulmaz'ın hukuki faaliyetlerinin repertuvarla ilişkisini de örneklerle somutlaştırıyorum.

Tezin 4. Bölüm'ünde Yorulmaz'ın çevirilerinin hangi yönlerden eleştirildiğine ve bu çevirilerin alımlanmasına yönelik değerlendirmeler sunuyorum. Bu amaçla dönemin belli başlı yazarlarının ve çevirmenlerinin Yorulmaz'ın belli eserlerine getirdikleri eleştirileri “sadakat” ile “acelecilik ve dikkatsizlik” açısından değerlendiriyorum ve Yorulmaz'ın çeviri etkinliklerinin sol düşünce açısından nasıl alımlandığını ve nasıl konumlandırıldığını açıklıyorum. Ayrıca alımlanma kısmında Yorulmaz'ın sol çevrelerle olan ilişkisini sorguluyor Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi etkinliklerini ayrı ayrı mercek altına alıyorum. Eleştirileri ele alırken Yorulmaz'ın verdiği yanıtlardan ve ortaya koyduğu değerlendirmelerden yararlanarak kendisinin eleştirilere yaklaşımını da somutlaştırmaya çalışıyorum. Bu bölümde Yorulmaz'ın çevirilerinin alımlanması ve çevirilerine yöneltilen eleştiriler ele alındığından bu konulara ilişkin bazı noktaların vurgulanması gerektiğine inanıyorum. Eldeki malzemeler Yorulmaz'ın çevirilerini ürettiği dönemde sol bir düşünce repertuarı kuran bir girişimci olarak alımlanmamış olabileceğine, daha çok bir “karakter” ya da bir kişilik olarak alımlanmış olabileceğine işaret ediyor. Bununla birlikte bu bölümde sunduğum değerlendirmeler Yorulmaz'ın ortaya koyduğu çalışmaların 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren nasıl alımlandığına dair bilgiler sunuyor. Ayrıca Yorulmaz'a getirilen eleştirilerin Yorulmaz'ın bir sol düşünce repertuarı kurmasına

yönelik değil de çevirilerinde kullandığı dile ve çeviri stratejilerine yönelik olduğunu belirtmek gerekiyor.

Sonuç bölümünde de elde ettiğim bulguları özetleyerek Yorulmaz'ın bir *“kültür girişimcisi”* olarak ortaya koyduğu çeviri faaliyetleriyle bilinçli bir şekilde bir sol düşünce repertuarı oluşturduğunu ileri sürüyorum.

# BÖLÜM 1

## KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Çalışmamda Betimleyici Yaklaşım'ın kuramcılarında olan Itamar Even-Zohar ve Gideon Toury'nin ortaya koydukları kuram ve yöntemlerden yararlanarak Haydar Rifat Yorulmaz'ın bir sol düşünce repertuarı oluşturması girişimini ortaya koyacağım. Bu amaçla daha çok Even-Zohar'ın çeviribilime yeni perspektifler kazandıran kültürel yaklaşımından yararlanarak Yorulmaz'ın bir "kültür girişimcisi" (Even-Zohar 2010:195) vasfını nasıl kazandığını ve ortaya koyduğu faaliyetlerle sol düşünce "repertuar(lar)ını" (Even-Zohar 2010: 70) nasıl şekillendirdiğini belirleyeceğim. Aynı zamanda Yorulmaz'ın Osmanlı'nın son döneminden başlayan çeviri etkinliği içerisinde "sözde çeviri"ye başvurduğunu örnekleyen *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı eseri Toury'nin "sözde çeviri" yaklaşımı (Toury 1995: 40) açısından irdelleyeceğim.

Bu çalışma, "Türkçe'ye çeviri tarihini" (Paker 2004: 277-278) Tanzimat döneminde Batı'dan yapılan çevirilerle sınırlandıran anlayıştan sıyrıp 13. Yüzyıl Beylikler döneminde Arap ve Farstan yapılan çevirileri de içerecek şekilde genişleten çalışmaları başlatmış Saliha Paker'in ve bu yöndeki araştırmalara önyak olduğu Şehnaz Tahir Gürçağlar ve Cemal Demircioğlu'na ait çalışmaların benimsediği çeviri tarihi anlayışından yola çıkarak hazırlanmıştır. Bu çalışmalardan ilhamını alan tezimde daha önce çeviri tarihindeki özneler (agencies) üzerinde yoğunlaşan çalışmalarda olduğu gibi "Türkçe'ye çeviri tarihi" içerisinde sol düşünce repertuarı açısından

etkili bir özne ve “kültür girişimcisi” olan Haydar Rifat Yorulmaz’ın Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine ait çeviri etkinliği üzerinde durulacaktır.

Sol düşünce repertuarı çerçevesinde Yorulmaz üzerinden değerlendirmelerde bulunacağım bu çalışmanın çeviri tarihi açısından birbirinden keskin çizgilerle ayrılmayan hatta birbirinin devamı olarak niteleyebileceğimiz Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemlerine ait çeviri etkinliklerine ışık tutacağını düşünüyorum. Aynı zamanda bu iki dönemin *de* daha önceki dönemlerden devraldığı gelenek ve izlerin olduğunu hatırlamak gerekir. Bu durumu Yorulmaz’ın çevirileri aracılığıyla da somutlaştırmak mümkün. Nitekim tezimde sunacağım örnekler ve değerlendirmeler bunu destekler niteliktedir.

Meşrutiyet ve Cumhuriyet gibi birbirinden kopuk iki farklı zaman dilimi olarak düşünülen bu dönemler aslında düşündüldüğü gibi birbirinden kopuk değildir, aksine süregiden ilişkilere sahiptir. Çeviri etkinliklerine baktığımızda da değişik açılardan devam eden bu ilişkileri tespit edebiliriz. Çalışmamın da kapsamı içerisinde yer alan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi çeviri “uygulamaları” arasındaki sürekliliğe ilişkin Saliha Parker şu görüşleri kaydeder:

Osmanlı döneminde genel *terceme/tercüme* ya da özel *nazire* kapsamında çok çeşitli uygulamalar olduğunu (Andrews 2002; Parker 2002; Toska 2002), çeşitliliğin 19. Yüzyılda devam ettiğini, Cumhuriyet dönemine de taşıdığını hatırlatacak bulgular ortaya çıkınca, günümüzün çeviri uygulamalarına ilişkin eleştirel bakışlarımız daha derin temellere inebilecektir” (Parker 2004: 278).

Yorulmaz’ın çeviri etkinliğini incelediğimizde de Osmanlı dönemindeki uygulamaların Parker’in bahsettiği şekilde “cumhuriyet dönemine de taşıdığını” görmekteyiz. Aynı şekilde Cemal Demircioğlu da Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri arasındaki sürekliliği “modernleşme ve çeviri

ilişkisi” bağlamında ele alır: “Çeviri olgularının yorumlanmasındaki farklılaşmaya rağmen, bu noktada “modernleşme ve çeviri” ilişkisi, başka bir deyişle çevirinin modernleştirici işlevler gördüğüne olan inanç bağlamında Osmanlı ile Cumhuriyet arasında bir süreklilikten bahsedilebilir...” (Demircioğlu 2006: 5).

Nitekim Yorulmaz’ın Cumhuriyet dönemi bazı çevirilerine baktığımızda da günümüz “çeviri” kavramıyla uyuşmayan ancak Paker ve Demircioğlu’nun çalışmalarında dikkat çekilen Osmanlıdaki “terceme/tercüme” kavramıyla açıklanabilecek “bulgulara” ulaşabiliyoruz. Örneğin Yorulmaz *Stalin* adlı çevirisi için şu açıklamayı yapar: “Bu kitap Stalin hakkında yazılmış üç kitabın lübbüdür. Bu üç kitaptan biri esas olarak alınmış, diğerlerinden de onda olmayan, yahut az çok başka bir renkte izah olunan parçaların diğer zaviyelerden görünüşü de münasip bulduğum yerlere serpiştirilmiştir” (Yorulmaz 1933a: 374). Yorulmaz’ın bu açıklamasını günümüz “çeviri” kavramıyla açıklamamız pek sağlıklı olmayacaktır. Çünkü erek metnin kendisi üç kaynak metinden biri esas alınmak kaydıyla üç metinden de yararlanılarak hazırlanmış görünmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde başvurulan bu yöntem Cumhuriyet döneminde de başvurulabildiği görülmektedir (Ayrıntı için: Paker 2002: 120-143; Demircioğlu 2009a: 159-177). Saliha Paker bu konuya ilişkin şunları ifade eder:

... önemli olan, bir eser ne zaman çevrildiyse o zamanın anlayışına ve beklentilerine göre çeviri olarak tanımlanıp tanımlanmadığıdır. Ayrıca birbirinden farklı dönemlerin çeviri uygulamaları, tanımları, kavramları ve anlayışları, zaman içinde durağan kalmadığını, sürekli devindiğini varsaydığımız erek kültürün tarihiyle organik bir ilişki içinde değil midir?” (Paker 2004: 278)

Tezimde dönemlere göre çeviri normlarını ele almayacağım ancak Yorulmaz'ın çeviri etkinliğini açıklarken daha iyi anlaşılması açısından sözkonusu dönemsel “anlayışları ve beklentileri” hatırlamanın “çeviri uygulamalarına ilişkin eleştirel bakışlarımız[1] daha derin temellere” oturtmamızı sağlayacağını düşünüyorum.

Çeviri tarihi içerisinde konumlandığı bu çalışmamda yukarıda fikirlerine yer verdiğim çeviribilimcilerin de gösterdiği gibi çeviri olgusunu günümüz kriterlerinin indirgemeciliğinden uzakta, içinde bulunduğu dönemin şartlarına göre ele alarak günümüzle ilişkilendirmeye çalıştım. Nitekim Turgay Kurultay'ın bu konuda dile getirdiği şu düşünceler de bu anlayışı destekler niteliktedir:

Çeviri ile bağlantılı tarihsel olayların incelenmesi ve bunun sonucunda “tarih yazımı”nın konusu olması yeni değil. Yakın zamana kadar, çeviri tarihi üzerine çalışmalarda, fazlasıyla kategorize edici ve bugünün bakış açısından değerlendiren (erekselci) bir yaklaşım görülüyordu. Çeviriye gözlemci ve anlamlandırıcı bakışın billurlaşmasıyla birlikte (bu gelişme aynı zamanda çeviribilimin doğuşudur), tarihe de yeni bir merakla bakma gereği doğdu. Tarihe salt bugüne uzanan gelişme gözüyle değil, farklı dönem ve koşulların ne tür ilişki ve olgulara yol açtığını görmek amacıyla bakmak anlamına geliyor bu tutum. ... (Kurultay 1999: 14)

## **1.1 Repertuar**

Kültür repertuarı, kültür planlanması gibi kavramlar temelini Even-Zohar'ın 1970'lerde ortaya koyduğu Çoğuldizge Kuramı'ndan alır. Even-Zohar 1990'larda çoğuldizge kuramına eklediği bu kavramlarla çeviribilim çalışmalarında “kültürel olguya” (Tahir Gürçağlar

2003:262) daha fazla yer vermiştir. “Repertuvar” kavramı Even-Zohar’ın çoğuldizge kuramında “kültür planlaması”nın içerisinde ele alınır. Kültür planlaması ve repertuvarı arasındaki ilişkiyi belirlemek açısından öncelikle “kültür planlaması” kavramını tanımlamak gerekir.

Even-Zohar “kültür planlaması”nı şöyle açıklar: “Kültür planlaması, iktidar sahipleri ya da “bağımsız özneler” tarafından mevcut ya da şekillenmekte olan bir repertuvara yapılan kasti müdahale hareketi olarak anlaşılır. Bu nedenle, geçerli genel durumda değişim yaratmayı gerektirir. Muhtemel başarısı da etkili bir girişime bağlıdır<sup>1</sup>” (Even-Zohar 2010: 98-99)[B.Ç]<sup>2</sup>. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Even-Zohar kültür planlamasının varolan repertuvar üzerinde bilinçli, kasti müdahaleler içerdiğine ve değişimin bunun üzerine temellendirildiğine dikkat çeker. Yorulmaz’ın 1908 ve 1940 yılları arasındaki çeviri ve hukuki faaliyetlerine baktığımızda Yorulmaz’ın da “varolan repertuvar üzerinde bilinçli ve kasti” bir “müdahalesinin” sözkonusu olduğu gözlenmektedir.

Diğer taraftan Even-Zohar kültür planlaması için bu derece önemli görünen “repertuvar” kavramına da şöyle bir açıklama getirir: “Kültür kuramında kullandığım başlıca kavram “repertuvar”dır. Kültür repertuvarı, bir grup ve tek başına üyelerinin yaşamlarını düzenlemek için

---

<sup>1</sup> “Culture planning is conceived of as a deliberate act of intervention, either by power holders or by “free agents,” into an extant or a crystallizing repertoire. Hence, it entails the introduction of change into a current state of affairs. Its prospective success depends on an effective undertaking.”

<sup>2</sup> Çalışmamda aksi belirtilmedikçe yapılan çeviri ve çeviriyazıların tümü bana aittir. Yaptığım çevirileri ve çeviri yazıları belirtmek amacıyla “Benim Çevirim/Çeviriyazım” ifadesinin kısaltılışı olan [B.Ç] kullanılacaktır.



kullandıkları seçenekler toplamı ya da kabul görmüş seçenekler bütünüdür”<sup>3</sup> (Even-Zohar 2010: 70). [B.Ç]

Burada “seçeneklerin” önemi ön plana çıkmaktadır. Demircioğlu kültür repertuarını, aktarıma ait süreç ve ürünleri özne kavramıyla birlikte ele alan hipotezler sunan üretici bir kuram olarak değerlendirir. Bu çerçevede özne kavramına ve öznenin “kültür repertuarı” için sunduğu “seçeneklere” değinen Demircioğlu konuya ilişkin şöyle bir açıklamada bulunur: “Onsekizinci yüzyıl sırasında başlayıp yirminci yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu’nun düşüşüne kadar devam eden Osmanlı medeniyetini değiştirme sürecinde de gözleendiği gibi “seçenekler” sözkonusu toplumun bir şekilde kaotik ve düzensiz durumunu düzenli hale dönüştürme yolları olarak düşünülebilir<sup>4</sup> (Demircioğlu 2009b: 133-134). Demircioğlu’nun bahsini ettiği değişimin Cumhuriyet döneminde de görüldüğü ve Yorulmaz’ın şahsında sol düşünce repertuarına ait “seçeneklerle” kendini somutlaştırdığı gözlenmektedir.

Even-Zohar seçeneklerin sağladığı yaşam düzenlenmesini (organization of life) iki yönden ele alır: Bunlardan biri “edilgen” (passive aspect) diğeri de “etkin”(active aspect) yönüdür. Even-Zohar bu iki yönün sonuç itibarıyla “edilgen” ve “etkin” repertuarlar olarak değerlendirilebileceğini dile getirir (Even-Zohar 2010: 70-71).

---

<sup>3</sup> “The major concept in the theory of culture I employ is that of "repertoire." The culture repertoire is the aggregate, or the accepted stock of options utilized by a group, and by its individual members, for the organization of life.”

<sup>4</sup> ... one can think of “options” as ways that help a given society transform its somehow chaotic or disordered position into an organized one, as was observed during the process of shifting civilization in Ottoman culture which started during the eighteenth century and continued up to the decline of the Ottoman Empire at the turn of the twentieth century (Demircioğlu 2009b: 133-134).

### 1.1.1 Etkin ve Edilgen Repertuvar

Even-Zohar yaşam düzenlenmesinin “edilgen” yönünü şöyle açıklar:

Yaşam düzenlenmesinin *edilgen* yönüne ilişkin -- muhtemelen ‘düzenlilik’ (organizedness) olarak daha iyi tanımlanabilir -- eskiden de olduğu gibi ‘dünya’, herhangi bir bireyin ve grubun bakış açısına göre düzenli bir şekil alır. Bu şekil ‘anlam’ı oluşturur, ‘dünya’yı kaotik kılmak yerine anlaşılabilir kılar. Bu görüş, özellikle de daha çok geleneksel edebiyat eleştirisinden doğan son zamanlarda ‘kültürel araştırmalar’ olarak tanımlanan alanın bazı araştırmalarıyla birlikte kültür göstergebilimde olmak üzere değişik kültür kuramlarında oldukça güçlü köklere sahiptir<sup>5</sup>... (Even-Zohar 2010: 71) [B.Ç]

Even-Zohar yaşam düzenlenmesinin “etkin” yönüne dair ise şunları kaydeder:

Düzenlemenin *etkin* yönü, bireyin karşılaştığı herhangi bir durumun üstesinden gelmek ya da bunun gibi bir durumu yaratmak için de başvurduğu bir takım yöntemler şeklinde tanımlanabilir. Swidler’in de ifade ettiği gibi, kültür “insanların ‘eylem stratejilerini’ oluşturan davranışlara, yeteneklere ve tarzlara ait bir repertuvar ya da ‘alet çantası’dır” (Swidler 1986: 273). Bundan dolayı bu bakış açısı ‘anlama’ya dayalı düşüncelerden ziyade ‘etmek’(acting) ve ‘etkinlik’ (activity) düşünceleriyle ilişkilidir. Açıkçası, ‘etme eylemi’(acting) için de azıcık ‘anlama’ kaçınılmazdır ama buradaki temas noktası belirli durumları ‘anlamlandırmak’ değil etkin kararlar almak ve uygulamaktır<sup>6</sup>. (Even-Zohar 2010: 71) [B.Ç]

---

<sup>5</sup> “For the *passive* aspect of the organization of life -- which should probably better be labeled 'organizedness' -- the 'world', as it were, acquires, from the point of view of any individual and group, an organized form. This acquired form imparts 'meaning', makes 'the world' comprehensible rather than chaotic. This view has very strong roots in various theories of culture, especially in the semiotics of culture, as well as in some sorts of what nowadays is being labeled 'cultural studies' emanating mainly from traditional literary criticism...”

<sup>6</sup> “The *active* aspect of organization can be defined as a set of procedures an individual may take to handle any situation encountered, as well as produce any such situation. As Swidler puts it, culture is "a repertoire or 'tool kit' of habits, skills, and styles from which people construct 'strategies of action'" (Swidler 1986: 273). This perspective is therefore mostly linked with ideas of 'acting' and 'activity' rather than with the ideas of 'understanding'. Evidently, some 'understanding' is indispensable for 'acting' as well, but the main point here is making active decisions and perform rather than 'make sense' of given situations.”

Çalışmamda da “repertuar” kavramı ele alınırken daha çok Yorulmaz’ın yürüttüğü çeviri faaliyetlerinin “etkin yönü” üzerinde durulacaktır.

## **1.2 Repertuarın Kabulü**

Repertuarın oluşturulmasıyla birlikte oluşturulan repertuarın kabul görmesi de oldukça önemlidir. Even-Zohar repertuarın kaynağı ne olursa olsun asıl önemli etkenin repertuarın erek grup tarafından yaşamlarını düzenleme aracı olarak kabul edilip edilmemesinde yattığını ifade eder. Bu durum karmaşık bir ilişkiler ağına bağlıdır. Even-Zohar bu karmaşık ilişkiler ağını “kültür sistemi” (the system of culture) olarak nitelendiriyor ve kültür sisteminin pazar (market), iktidar sahipleri (power-holders) ve her ikisi arasından devingen bir arayüz görevi gören gelecekteki kullanıcıları (prospective users) içerdiğini belirtir. Even-Zohar aynı zamanda repertuarı oluşturma potansiyeline sahip birçok malzemedен sonuç itibarıyla sadece çok az bir miktarının yerleşik ve kullanışlı olduğunu açıklar (Even-Zohar 2010: 72).

## **1.3 Repertuarların Oluşturulması**

Even-Zohar, grup üyelerince çoğunlukla göz ardı edildiği ve önceden belirlenmiş olduğu algısı var olduğu halde kültür repertuarlarının ne genetik olarak yaratıldığını ne de bu yolla aktarıldığını, buna karşın bu kültür repertuarlarının insanlar tarafından yani bir gruba mensup üyelerce oluşturulması, öğrenilmesi ve benimsenmesi gerektiğini belirtir. Kültür repertuarının

oluşturulmasının da değişik yoğunluk ve hacimde gerçekleştiğini kabul etmekle birlikte sürekli olduğuna işaret eder (Even-Zohar 2010: 72).

Even-Zohar, kültür repertuarının oluşumundan söz ederken iki noktaya işaret eder: “Repertuar, istemdişi (*inadvertently*) ya da kendiliğinden (*spontaneously*) adı ve sanı belli olmayan anonim kişilerce ya da kasıtlı olarak (*deliberately*), yani açıkça ve kendini adayarak bu etkinliğin içinde yer alan bilinen ve bazen de hatırd tutulan kişilerce oluşturulabilir<sup>7</sup>” (Even-Zohar 2010: 72). [B.Ç]

Çalışmamdaki hareket noktalarından biri de Even-Zohar’ın yukarıda bahsini ettiği noktalardır. Bir kültür girişimcisi olarak değerlendirdiğim Yorulmaz’ın da sol düşünce repertuarını oluştururken “kasıtlı olarak, yani açıkça ve kendini adayarak” çeviri etkinliklerini ve bunu destekleyen diğer etkinlikleri yürüttüğünü düşünüyorum.

### 1.3.1 Repertuar Oluşturma Yöntemleri

Even-Zohar repertuarın iki yöntemle oluşturulduğunu ortaya koyar. Bunlardan biri “icat”, diğeri ise “ithal” yöntemidir. Even-Zohar bu iki yöntemle ilgili şu açıklamalarda bulunur:

---

<sup>7</sup> “It may take place *inadvertently*, or “*spontaneously*,” that is by anonymous contributors, whose names and fortune may never be known, or *deliberately*, that is by known and sometimes remembered members who openly and dedicatedly are engaged in this activity.”

Repertuvar oluşturmada, şartlardan bağımsız olarak başlıca yöntemler ‘*icat*’ ve ‘*ithal*’ olarak görünmektedir. Bunlar birbirine karşıt yöntemler değildir. Çünkü icat başka hiçbir sistemle ilişki *kurmaksızın* kendi sisteminin sınırları dahilinde repertuvar oluşturmada kullanılan iş (labor) ile de ilişkili olabildiğı halde ithal aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Hatta basit bir kaynağıa dayandırılmayacak olan icat durumlarında dahi, ithal söz konusu olabilir. Kısacası, repertuvar oluşturmada ithal normalde kabul edildiğinden çok daha önemli bir rol oynar ve bu nedenle de aynı rolü gruplar arası etkileşimde olduğı kadar grupların yaşamlarının düzenlenmesinde de oynar<sup>8</sup>. (Even-Zohar 2010: 72) [B.Ç]

Even-Zohar, bu yöntemlerin başarılı olmasıyla birlikte aktarımın gerçekleştiğine ve yeni seçeneklerin benimsenerek repertuvarın bir parçası haline geldiklerine işaret eder (Tahir Gürçağlar 2003: 249).

### 1.3.2 Aktarım

Even-Zohar grupların yaşamlarının herhangi bir anında sessiz ve sürekli bir ithal akışı olduğunu belirtir. Bu akışın bazı zamanlar durma noktasına gelebileceğı gibi başka zamanlarda da canlanıp çoğalabileceğini ileri sürer. Maddi ya da göstergesel olsun mallar ithal edildiğinde, erek pazarda tutulurlarsa giderek erek repertuvarın da asli bir parçası olurlar. Even-Zohar da repertuvara yapılan bu bütünleştirilmiş ithalatı (integrated importation) aktarım (transfer) olarak tanımlar. Bununla birlikte ithal edilen tüm malların aktarım ile sonuçlanmayacağını ileri sürer ve gerçekleşen her aktarımın da erek repertuvarında büyük bir rol oynamadığını belirtir. “Aktarım”ın hacminin ve etkinliğinin dönemden döneme, alandan alana değışiklik gösterebileceğini söyler.

---

<sup>8</sup>“In the making of repertoires, independently of the circumstances, the major procedures seem to be ‘*invention*’ and ‘*import*.’ These are not opposed procedures, because inventing may be carried out via import, though it also may relate to the labor involved in the making within the confines of the home system *without* any link to some other. Even in cases of inventiveness which cannot be traced back to a simple source, import may have been present. In short, import has played a much more crucial role than is normally admitted in the making of repertoires, and hence in the organization of the life of groups, as well as the interaction between groups.

Bu duruma örnek olarak da bazı malların inşaat alanında etkiliyken dil alanında kısa ömürlü olabileceğini söyler. Ancak bazen de bu “aktarım”ların insanların hayatlarını düzenleyecek seçenekleri oluşturması bakımından oldukça merkezi bir öneme sahip olduklarına dikkat çeker (Even-Zohar 2010: 72).

Even-Zohar ithalin nedenlerine ve aktarımın yörüngesinden (the trajectory of transfer) bahsederken şu açıklamada bulunur:

İthalin en açık olduğu durum erek kültürde var olmayan belli işlevleri sağlaması için malların (goods) tanıtılması örneğinde görülür. Yani ithal, ithal edilen mallar erek pazarda olmadığı sürece görülebilir ve bir şekilde erek grubun üyeleri arasında onları tüketme isteği canlanır. Bu durum “göstergesel” (semiotic) olarak adlandırılan mallarla birlikte “maddi” mallarda da geçerlidir. Örneğin, kara biber, belli kumaşlar ya da yiyecek ithal etmek pazarlanabilirlik açısından bakıldığında hijyenik davranışlar, açık seçik kanunlar, anlatılabilir öyküler vs. kadar karmaşık görülebilir.

Doğal olarak buradaki temel düşünce, toplumların karmaşık durumları içerisinde izini sürmenin o kadar da kolay olmadığı “yeni malları tüketme isteği” hipotezidir<sup>9</sup>... (Even-Zohar 2010: 73). [B.Ç]

Bu açıdan baktığımızda Yorulmaz’ın erek kültürde var olmadığını düşündüğü sosyalist ve anarşist düşünce repertuvar(lar)ını Batı’dan çevirerek “ithal ettiğini” söyleyebiliriz.

---

<sup>9</sup>“The most obvious case of import seem to be that of bringing in goods to fill in certain functions which are absent in the target. That is, import may occur whenever the goods that are imported are not available on the target market and a willingness to consume them is somehow aroused among the members of the targeted group. This applies to the so-called "material" as well as to "semiotic" goods. For example, importing black pepper, certain fabrics, or food, may be as complicated, from the point of view of marketability, as importing hygienic habits, explicit laws, tellable stories, and the like.

Naturally, the key concept here is the hypothesis of the "willing-ness to consume new goods" which is not so simple to trace in the complex situation of societies...”

Çalışmamdaki somut örnekler de ithal yoluyla oluşturulan sol düşünce repertuvarının izini sürmektedir.

## **1.4 Kültür Girişimcisi**

Even-Zohar “girişimci” teriminin ekonomide kullanılan bir terim olarak algılanmasına karşılık, girişimciliğin “sosyo-kültürel bağlamının” da yadsınamayacağını belirtir (Even-Zohar 2010:197) ve bu şekilde çoğuldizge kuramının önemli etmenlerinden biri olarak gördüğü “kültür girişimciliğini” ön plana çıkarır. Even-Zohar’ın “kültür girişimcisi” kavramını daha iyi analiz etmek için kültür repertuarı içinde ortaya koyduğu “fikir yaratıcıları (Idea Makers)” ve “Yaşam İmgesi Yaratıcıları (Makers of Life Images)” kavramlarıyla birlikte ele almak gerekiyor.

### **1.4.1 Fikir Yaratıcıları (Idea Makers) ve Kültür Girişimcileri (Cultural Entrepreneurs)**

Even-Zohar, “Idea-Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images, and The Prospects of Success” adlı makalesinde “fikir yaratıcıları” terimi yerine “intellectuals” (entellektüeller) terimini kullanabileceğini ancak “intellectuals” terimini neden tercih etmediğini açıklar: “Sorun böyle bir kullanımın hem akademik hem de halka ait yaklaşımlarla uyuşmamasıdır. Her ikisinde de terim daha çok “bilginler”, “uzmanlar” ya da “akademik bir kurumun üyeleri” hatta “bilimadamı”nın eşanlamlısı anlamına geliyor<sup>10</sup> (Even-Zohar 2010: 194) [B.Ç]. “Entellektüel” teriminin genellikle temel mesleği ya da uğraşı olarak herhangi bir beyin işi

---

<sup>10</sup>“The trouble is that such usage is not compatible with some vernacular or academic habits. In both, the term mostly refers to “people with learning,” “scholars,” or “people in the academic institutions,” or even as synonymous with “scientists.”

yürüten kişilere denildiğini ifade eden Even-Zohar, açıklamaya çalıştığının bu olmadığını söyler (Even-Zohar 2010: 194).

Ayrıca bu duruma yönelik olarak “Açıkçası normalde “entellektüel” olarak adlandırılıp da toplumsal grupların kültür repertuarları için yeni ya da alternatif seçeneklere dönüştürülebilecek fikirleri üreten zihinsel yeteneklere kesinlikle sahip olmayan oldukça çok sayıda insan var<sup>11</sup>”. [B.Ç]” yorumunda bulunur ve bununla da üzerinde durduğu kişilerin kültür repertuarına yeni ve alternatif seçenekler sunan fikir yaratıcıları olduğunu vurgulamaktadır (Even-Zohar 2010:194). Fikir yaratıcılarından ne kastettiğine açıklık getirmek için de “idea-makers-as-options-devisers” terimini kullandığını ve buna da kısaca “idea-makers” dediğini belirtir (Even-Zohar 2010:195). Yani Even-Zohar’ın vurgulamak istediği nokta fikir yaratıcılarının kültür repertuarını oluşturmak için seçenekler geliştirmeleridir.

Even-Zohar, bu konuya ilişkin “Fikir yaratıcıları ne dereceye kadar fikirleri tanıtmaktan ziyade esasında onları üretmekle uğraşırlar?” (Even-Zohar 2010:195) sorusunu sorar. Bu soruya yanıt olarak sunduğu açıklamada da “kültür girişimcisi” kavramına açıklık getirir:

Eğer “fikirleri tanıtmaktan” kastımız onlar hakkında konuşmak, onları etrafa yaymaya çalışmak ise, şüphesiz bildiğimiz birçok fikir yaratıcısı, ya kendisi ya da bazı yakın özneler aracılığıyla bunu yapmıştır. [...] Diğer taraftan fikirleri tanıtmaktan kastımız onları uygulamaya dair yapılan bir takım etkinlikler ise, yani sadece onların duyurulması ve kabul ettirilmesi değil de aynı zamanda onları ilgili grubun etkin repertuarına yerleştirerek sosyo-kültürel gerçekliğe dönüştürmek ise, o zaman fikir yaratıcılarının, tarih boyunca daha çok fikirlerini üretip

---

<sup>11</sup> “Obviously, there are so many kinds of people normally called “intellectuals” who definitely do not have the mental capabilities of producing ideas that may be converted to new or alternative options for the cultural repertoires of social groups.”



anlatmakla uğraşanlar ile buna ek olarak fikirlerinin uygulamaya konulması için aktif girişimlerde bulunanlar arasında açık bir şekilde bölündüğünü görürüz.

“Etkin fikir yaratıcıları” (active idea-makers) olarak adlandırabileceğimiz bu ikinci türden insanlar aslında *girişimcilerin* (*entrepreneurs*) rolünü de üstlenir. Kültür repertuarları için yeni ya da alternatif fikirler yaratmakla uğraştıkları için onları *kültür girişimcileri* olarak adlandırmak yerinde olacaktır<sup>12</sup>. (Even-Zohar 2010:195) [B.Ç]

Görüldüğü gibi, Even Zohar fikir yaratıcılarını da fikir üretenler ve fikir üretmekle birlikte bu fikirlerin yaşam bulması için çaba harcayanlar şeklinde iki gruba ayırıyor. Belli ki ikinci gruba daha çok önem atfediyor. Çünkü “yeni ve alternatif fikirler” üreten bu “etkin fikir yaratıcılarını” “kültür girişimcileri” olarak tanımlıyor. Benim de çalışmam da Yorulmaz’ın pratiklerine bakarak kendisini konumlandığı grup “etkin fikir yaratıcıları” başka bir deyişle “kültür girişimcileri”dir.

#### **1.4.2 Yaşam İmgesi Yaratıcıları (Makers of Life Images)**

Kültür repertuarının oluşturulması için yeni seçenekler sunmada fikir-yaratımına ve girişimciliğin önemine değinen Even-Zohar yeni seçeneklerin oluşturulmasında “imgelerin, metaforların ve yaşam için alternatif, farklı ya da yeni modellerin resmedilmesinin” de önemli bir yer tuttuğuna dikkat çeker (Even-Zohar 2010:198-199). “Göstergesel ürünler ” (semiotic products)” olarak değerlendirdiği imgelerin kabul görmüş “yaşam seçenekleri” (options of life)

---

<sup>12</sup> “ If by “promoting ideas” we mean talking about them and trying to spread them around, no doubt most idea-makers we know about have done that either by themselves or through some close agents. [...] On the other hand, if we mean by promoting ideas some sort of activity towards implementing them, that is, making them not only heard and accepted, but also converted to socio-cultural reality by implanting them into the active repertoire of the relevant group, then we would find that idea-makers are clearly di-vided throughout history to those who are mostly engaged in producing and preaching their ideas and those who in addition also become active in attempts towards their implementation.”

“This latter brand of people, whom we may call “active idea-makers,” actually also assume the role of *entrepreneurs*. Since they are engaged in the creation of new or alternative ideas for the repertoires of culture, it would be adequate to call them *cultural entrepreneurs*.”

ile çatışabileceğini ve yaşama dair başka ihtimaller de sunabileceğini ifade eden Even-Zohar bu çerçevede edebiyata ve onun şiir, kurmaca (fiction) ve drama gibi metin türlerine atıfta bulunur. Aynı zamanda sinema filmlerinin de bu kategoride ele alınabileceğini belirtir ve bahsini ettiği bütün bu ürünlerin “yaşam imgeleri” olarak tanımlanabileceğini ifade eder (Even-Zohar 2010: 199).

Açıkçası Yorulmaz’ın ortaya koyduğu edebi çevirilerle sol düşünce repertuarına uygun Batı eksenli bir yaşam imgesi yarattığını söylemek mümkün. Yorulmaz’ın Turgenyev’den Dostoyevski’ye; Tolstoy’dan Çehov’a; Balzac’dan Marcel Proust’a kadar daha birçok yazardan yaptığı çevirileri bu imgeyi pekiştirmektedir.

Even-Zohar, “yaşam imgeleri” kavramını Rus göstergebilimcilerine dayandırdığını şu sözlerle ortaya koyuyor:

Lotman, Uspenskij veya Ivanov gibi Rus göstergebilimcileri olarak nitelendirilenlerin büyük başarılarından biri de edebiyatı “potansiyel yaşam modellerinin” başlıca katkı sunucusu olarak analiz etmeleriydi. Bize edebi etkinlikleri, gerçek hayatta hem anlamayı hem de uygulamayı sağlayan araçları temin edebileceğimiz büyük bir endüstri olarak görmenin yolunu gösterdiler. Yani, roman ve şiir metinleri gibi ürünler yalnız açıklamalar, gerekçelendirmeler ve güdüler sağlamakla kalmayıp aynı zamanda eylem planları (ya da “senaryoları) da sağlarlar – ya da kimi zaman bunu ilk önce yaparlar<sup>13</sup>. (Even-Zohar 2010: 199) [B.Ç]

---

<sup>13</sup> “One of the major achievements of the so-called Russian semioticians – such as Lotman, Uspenskij or Ivanov – was their analysis of literature as a major contributor of “potential models of life.” They have shown us the way to conceive of the literary activity as a major industry capable of providing tools for both understanding and operating in actual life. That is, products such as fiction and poetry texts provide not only explanations, justifications and motives, but also – or sometimes in the first place – plans (or “scripts”) of action.”

Ancak, Even-Zohar fikir yaratıcılarında olduğu gibi yaşam imgelerinde de her yaratıcının oluşturduğu imgenin yeni ve farklı seçenekler sunmayabileceğini, bu nedenle yapılan çalışmaların yeni ve alternatif fikirler sunup sunmadığına da bakılması gerektiğine dikkat çeker:

... bir fikir yaratıcısı işlevini yerine getirebilmiş ya da getirememiş filozoflar ve diğer düşünürlerin örneğinde olduğu gibi, aynı durum yazar, şair, ressam, besteci, film yönetmeni ve diğerlerinden oluşan yaşam imgesi yaratıcılarında da söz konusudur. Tarihin belirli her bir döneminde onlara ait çalışmaların yeni ya da alternatif seçeneklerin yaratımına evrilebilen fikirlere kaynaklık eden imgeler üretip üretmediğini araştırmak görevimizdir<sup>14</sup>.... (Even-Zohar 2010: 200) [B.Ç]

## 1.5 Sözde Çeviri

Gideon Toury'nin ortaya koyduğu bu kavram aslında “varsayılan çeviri”nin tanımını içerisinde yer alır. Bu nedenle öncelikle “varsayılan çeviri” (assumed translation) üzerinde durmak gerekir. Toury “hangi nedenle olursa olsun erek kültür içerisinde çeviri olarak sunulan ya da sayılan bütün ifadeleri<sup>15</sup>” (Toury 1995: 32) [B.Ç] “varsayılan çeviri” olarak değerlendirir. Bu aslında Toury'nin çeviriye getirdiği tanımdır aynı zamanda. Bu durumu Şehnaz Tahir Gürçağlar şöyle yorumlar:

---

<sup>14</sup> “... Like the case of philosophers and other thinkers who may or may not have functioned as idea-makers, so it is with the case of the makers of life images – writers, poets, painters, composers, film directors and others. It is our task to examine in each particular historical period whether their labor has produced such images that served as a source for ideas that could be converted to the creation of new or alternative options...”

<sup>15</sup> ...all utterances which are presented or regarded as such within the target culture, on no matter what grounds (Toury 1995: 32).

...Toury çeviriyi tanımlayacak kriterler sunmak, bir metne çeviri denebilmesi için bu metin ile kaynak metin arasında ne tür bir ilişki olması gerektiği üzerinde durmak yerine tanımı tersine çevirir ve erek kültürün çeviri saydığı ya da ortaya çıkan verilerle (örneğin bir kaynak metnin keşfedilmesiyle) çeviri olduğu anlaşılan her tür metne çeviri denebileceği sonucuna varır. (Tahir Gürçağlar: 2011a: 134)

Görüldüğü gibi Toury, erek kültürün “çeviri” olarak varsaydığı her türlü metnin çeviri sayılacağını ortaya koyarak çeviri tanımının kapsamını genişletmektedir. Toury’nin çeviriyi erek kültüre dayalı olarak tanımlaması yeni bakış açıları sunar: “Bunun bir sonucu olarak erek kültürde çeşitli nedenlerle çeviri olarak sunulan, ancak gerçekte özgün yapıt olan metinler, yani sözde çeviriler (Toury 1995: 40) ... çeviribilimin araştırma nesnesi haline gelir” ve bu metinlerin çeviribilim gözüyle incelenmesi “erek kültürün çeviriden beklentilerini çeviri metinlerden daha iyi ortaya koyabilmektedir” (Tahir Gürçağlar: 2011a: 134).

Tezimde de Yorulmaz’ın çeviri olarak sunduğu ancak Toury’nin sözde çeviri için sunduğu yöntemlerden yola çıkıldığında çeviri değilde özgün bir metin olduğu ortaya çıkan *Bab-ı Ali’nin İçyüzü* adlı sözde çeviri örneğini ele alacağım.

Gürçağlar sözde çevirinin kazandırdığı bakış açılarına ilişkin şunları dile getirir:

(...) bu metinler ayrıntılı bir şekilde incelendikleri ve telif olarak sunulan metinlerle karşılaştırıldıklarında, kendilerini çeviri olarak konumlandırırken başvurdukları yöntemlerden önemli çıkarımlara gidilebilir. Bu yöntemler, bir kültürün çeviri tanımına ve çeviriden beklentilerine ışık tutacaktır (...) (Tahir Gürçağlar 2005: 21).

Çalışmamın odak noktası olmamakla birlikte *Bab-ı Ali’nin İçyüzü* adlı sözde çeviriye ilişkin yapacağım değerlendirmeler eserin kendini çeviri olarak “konumlandırırken başvurdu[ğu]

yöntemlere” ışık tutacak ve bu yöntemler, *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı eserin yazıldığı dönemde çevirinin “tanımına” ve “çeviriden beklenenlere” dair bulgular ortaya koyacaktır.

Toury, varsayılan çevirinin üç temel noktadan yola çıkarak ele alınabileceğini ileri sürer. Bunlar: “Kaynak Metin Varsayımı” (The Source Text Postulate), “Aktarım Varsayımı” (The Transfer Postulate) ve” İlişki Varsayımı”dır (The Relationship Postulate) (Toury 1995: 33). Bu varsayımlardan yola çıkarak metnin “sözde çeviri” olduğu ortaya konabilir.

### **1.5.1 Kaynak Metin Varsayımı**

Toury, bir metni çeviri olarak değerlendirmenin başka bir dilde ve kültürde kronolojik ve mantıksal olarak önceliği bulunan başka bir metnin varlığını kabul etmeyi beraberinde getirdiğini ileri sürer; varsayılan bu metnin çevirisinden önce geldiğini varsaymakla kalınmayacağını aynı zamanda bu metnin çevirinin çıkış noktasını ve temelini de oluşturduğunu belirtir (Toury 1995: 33-34).

Diğer taraftan Toury “kaynak metin varsayımı”ndan yola çıkarak çeviri olarak kabul edilen bir metnin sonunda başka bir dil ya da kültürde bir karşılığının olmadığı gerçeğiyle karşılaşabileceğini de hatırlatır. Yani ortada bir kaynak metnin olmayabileceğini belirtir. Toury bu durumda da geçerli araştırma nesnelere olan “sözde çeviri”lerin ortaya çıktığını dile getirir. Diğer taraftan yapılan değerlendirmeler sonucunda varsayılan çevirinin birden fazla kaynaktan oluşan bir derleme olabileceği gibi başlangıçta varsayılan kaynak metinden farklı başka bir kaynak metinden çevrilmiş olma olasılıklarına da değinir (Toury 1995: 34).

### **1.5.2 Aktarım Varsayımı**

“Kaynak Metin Varsayımı”nın kabulü çeviriyi meydana getiren sürecin varsayılan kaynak metinden yapılan bir aktarımı da içerdiğini kabul etmemizi zorunlu kılar. Bu varsayım ürünler ve (diller ve kültürler arası) süreçlerle ilgili bilgilerin birbirleriyle ilişkilendirilmesinin bir sonucudur (Toury 1995: 34).

Toury varsayılan çeviride aktarıma başvurulduğu doğrulansa bile bunun varsayılan aktarımla eşleştiğinin kesin olarak söylenemeyeceğini bundan emin olmak için öncelikle kaynak metnin tespit edilmesi gerektiğini belirtir (Toury 1995: 34-35).

### **1.5.3 İlişki Varsayımı**

Bir metnin çeviri olduğunu varsaymak aynı zamanda kendisini varsaydığımız asıl metne bağlayan ilişkiler olduğunu da kabul etmek anlamı taşıyor (Toury 1995: 35). Erek metin odaklı “ilişki varsayımı” oldukça karmaşık olabilir. Bu ilişkilerin bir kısmı söz konusu kültürün normatif yapısı içerisinde gerekli ve/veya yeterli olarak kabul edilebilir. Ancak bunların hepsinin yansıtılması gerekmeyebilir. Çünkü inceleme yapıldıktan sonra kaynak ve erek metindeki kısımların eşleştirilmeleri sonucu metinleri birbirine bağlayan ilişkilerin varsayılandan farklı olduğu da ortaya çıkabilir. Buradan hareketle Toury metinlerarası ilişkilerin hep aynı türde ve oranda olması gibi bir gerekliliğin olmayışından kaynaklanan sorunun spekülasyondan ziyade yapılacak somut araştırmalarla giderilebileceğini öne sürer (Toury 1995: 35).

Bununla birlikte Toury, varsayılan çevirinin belli özelliklerine dayanarak bir kaynak metnin yokluğunda dahi çeviri ilişkilerinden söz edilebileceğine dikkat çeker. Aslında “sözde

çevirilerin” de bu gerçekten yararlanarak hiçbir kuşku uyandırmadan çoğu zaman gerçek bir çeviri gibi algılanmayı başardıklarını dile getirir (Toury 1995: 35). *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nde de bu durum somut olarak gözlenmektedir.

Toury bilindiği gibi varsayılan çeviriye ilişkin yukarıda değindiğim en az üç varsayımın ortaya konabileceğini ileri sürer. Cemal Demircioğlu da “From Discourse to Practice: Rethinking “Translation” (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Light of Ahmed Midhat Efendi's Works in the Late Ottoman Literary Tradition” adlı doktora çalışmasında bu üç varsayıma ek olarak dördüncü bir varsayımın da ortaya konabileceğine işaret eder :

... Bu varsayımlara bir *dördüncüsünü* de eklemek gerekli ve yararlı görünüyor; alıcı kültürün çeviriye ilişkin söylemleriyle ilgili olan varsayım. Bir metnin çeviri olduğunu varsaymak için metnin kendisi ile o metne ilişkin belli bir zaman diliminde belli bir kültürün metindışı söyleminde söylenen/yazılan arasındaki bağ/bağlantıların da olması gerekmektedir<sup>16</sup>... (Demircioğlu 2005:91) [B.Ç]

Demircioğlu'nun Toury'nin metinsel ve metindışı öğeleri içinde ele aldığı (ibid) bu dördüncü varsayımı şimdilik elde yeterli malzeme olmadığından kullanamıyoruz. Ancak sözde çeviri olarak değerlendirdiğim *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı esere dair “söylenen/yazılan” yeni bilgilere ulaşıldığında bu bağlamda yeni değerlendirmelerin ortaya konabileceğini düşünüyorum.

---

<sup>16</sup> ... it seems necessary and useful to add to these postulates a *fourth* one: that which is related to the receiving culture's discourse on translation. In order to assume a text to be a translation, there must also be ties/connections between that text and what was said/written on that text in the extratextual discourse of a particular culture in a given period...(Demircioğlu 2005:91)

#### 1.5.4 Söзде Çeviriye Başvuru

Söзде çevirilere çeşitli amaçlarla başvurulduğu gözlenmektedir. Toury yazarların söзде çeviriye başvurmalarında söзде çevirinin bir kültüre yenilikleri tanıtmanın uygun bir yolunu oluşturmasının (Toury 1995: 41) ya da yazarın kendisine ya da eserine karşı sansür uygulanması korkusunun etkili olduğunu dile getirir (Toury 1995: 42). Bu durumda ise yazarın kültürü içerisinde karşılaşılabileceği yaptırımlardan sakınması ve çevirilere uygulanan sansürün daha yumuşak olması gibi sebeplerin söz konusu olduğunu ileri sürer (Toury 1995: 42).

Toury, çeviri metne ve özgün metne gösterilen tepkinin farklı olmasını da şöyle açıklar: “Bu farklılığın bir sebebi, çevirilerin yerli olmadığı varsayılan kökenlerinin kesinlikle onları daha az tehlikeli kılması gerçeğiyken diğer bir sebebin ise aslında suçlamanın çoğunu üzerine alması gerektiği varsayılan ‘meçhul’ yazarın peşine düşmenin bir yolunun olmaması gerçeğidir<sup>17</sup>” (Toury 1995: 42). [B.Ç]

#### 1.6 Yöntem

Yorulmaz’ın çevirileri üzerine yürüttüğüm bu tez çalışması, ilk olması nedeniyle etraflı bir külliyat araştırmasını ve kurulmasını gerektirdi. Bilindiği gibi Yorulmaz’ın çeviri etkinliği ve bu etkinlikle ilişkili ele alınacak diğer çalışmaları Meşrutiyet’ten erken Cumhuriyet dönemine

---

<sup>17</sup> One reason for this difference is precisely the fact that the presumed non-domestic origin of translations makes them look less menacing; another is that there seems to be no way of actually going after the ‘absent’ author, who should presumably take most of the blame (Toury 1995: 42).



kadar sürmüştür. Her iki dönem içerisinde de Yorulmaz, birbirini takip eden ve sol düşünce repertuarını şekillendiren çalışmalar içerisinde yer almış görünmektedir.

Araştırmamda öncelikle, Yorulmaz'ın eserlerini bir bütün halinde görmek açısından bir külliyat oluşturmaya çalıştım. Külliyat, hem Yorulmaz'ın eserlerini sınıflandırmamı hem de çeviri etkinliğinde Yorulmaz'ın nasıl bir yol izlediğini görmemi sağladı. Aynı zamanda Cumhuriyet öncesi ve sonrasında ortaya koyduğu çevirileri tek başına, kolektif halde ya da diziler halinde ortaya koymasının sol düşünce repertuarıyla ilişkisini kurmamı kolaylaştırdı.

Yorulmaz'a ait eserleri bir bütün halinde gördükten sonra ortaya çıkan en önemli husus hem Yorulmaz'ın kendi çeviri etkinliğiyle ilgili düşüncelerine hem de başka çevirmen ve yazarların Yorulmaz'ın çevirilerine ilişkin değerlendirmelerine ulaşmak oldu. Bunlar Yorulmaz'ın bilinçli olarak yürüttüğü faaliyetlerin sol düşünce repertuarının oluşumuna katkılarını belirlemek, çevirilerine getirilen eleştirileri ve bu çevirilerin sol literatür içerisindeki alımlanmasını ortaya koymak için başvurmayı gerektiren temel kaynaklar oldular.

Ancak bu tez Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine ilişkin ilk akademik çalışma olduğundan Yorulmaz'ın çevirilerine genel bir bakış açısı sunmak amacıyla, elde ettiğim istatistiklerden yola çıkarak grafikler ve tablolar hazırladım. Özellikle de grafikler Yorulmaz'ın çeviri etkinliğinde yıl, metin türü, kaynak dizge ve aradil meselesi gibi noktalara ışık tutmaktadır.

Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine ilişkin fikirlerini bir arada sunan bir kaynak olmadığından bu fikirleri Yorulmaz'ın eserlerindeki metinsel malzemelerden (Toury 1995: 65) özellikle de eserlerinin başında ya da kimi zaman sonlarında kaleme aldığı “Başlangıç”, Birkaç Söz” “Son

söz” gibi yanmetinlere başvurmak kaydıyla oluşturdum. Yorulmaz bu metinlerde söz konusu çeviriyle ilgili açıklamalarda bulunurken, çoğunlukla diğer eserlerine de temas ediyordu. Aynı zamanda bu yan metinler içerisinde Yorulmaz’ın çeviri yaklaşımına ilişkin genel fikirleriyle birlikte kendisine yöneltilen eleştirilere yanıt niteliğinde açıklamalar da mevcuttu.

Yorulmaz’ın çevirilerini daha iyi analiz etmek amacıyla metin dışı malzemelerden de büyük ölçüde yararlandım (Toury 1995: 65). Bu amaçla Yorulmaz’ın kendi döneminde ve sonrasında yazarların ve düşünürlerin ortaya koyduğu düşünceler, kaleme aldıkları değerlendirmeler somut bulgulara ulaşmamı sağladılar.

Sosyalizm ve anarşizm repertuarlarının belirginleştiği repertuarı ortaya koymak için Yorulmaz’ın çeviri faaliyetleriyle birlikte avukatlık kimliğiyle yerine getirdiği faaliyetleri de inceledim. Bu faaliyetler de repertuarın diğer bileşenlerini görmek açısından somut veriler sunmaktalar. Yorulmaz’ın Meşrutiyet döneminde kurulan “Çalışkan Kardeşler Cemiyeti” gibi bir işçi örgütü için yüklendiği sorumluluklar, Cumhuriyet döneminde baktığı bazı davalar oluşturduğu sol düşünce repertuarıyla örtüşmektedir. Aynı zamanda Yorulmaz’ın ortaya koyduğu hukuk şerhleri de sol düşünce repertuarına hizmet eden ve “kültür girişimciliğini” somut olarak ortaya koyan diğer faaliyetleri arasındadır.

Yorulmaz’ın çeviri etkinliği içerisinde “sözde çeviri”ye de başvurduğuna yukarıda değindim. *Bab-ı Ali’nin İcüyü* adlı “sözde çeviri”sini çözümlmek ve buna başvuru nedenlerini ortaya koymak amacıyla Gideon Toury’nin “varsayılan çeviri”ye ilişkin yöntem ve analizlerinden yararlandım.

Çalışmamdaki temel yaklaşım Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını şekillendiren öğeleri ve etkinlikleri tespit etmek ve bunların repertuar içerisindeki rollerini ortaya koymak oldu. Bu amaçla Yorulmaz'ın çevirilerini sol düşünce repertuarı çerçevesinde ele alarak çeviri tarihi içerisinde “1908 ve 1940 yıllarındaki döneme” eldeki veriler dahilinde ışık tutmaya çalıştım. Yorulmaz'ın ve diğer çevirmen ve düşünürlerin geliştirdiği söylemlerden ve çalışmalarım sırasında ortaya çıkan diğer tespit ve bulgulardan yola çıkarak Yorulmaz'ın kurduğu sol düşünce repertuarını çeşitli yönleriyle ortaya koymaya çalıştım.

## **BÖLÜM 2**

# **HAYDAR RİFAT YORULMAZ'IN BİYOGRAFİSİNE VE ÇEVİRİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ**

Haydar Rifat Yorulmaz'ın çeviri etkinliğini çözümlmeden önce hayatına ait kimi bulguları ele almanın çalışmalarının yaşamıyla kurduğu bağlantıları canlandırmamız ve irdelememiz açısından faydalı olacağını düşünüyorum.

### **2.1 Yorulmaz'ın Hayatı**

Yorulmaz'ın (1877-1942) hayatına dair kendisi ya da başkası tarafından kaleme alınmış kapsamlı herhangi bir kaynağa ulaşamadım. Bu nedenle doğrudan olmasa bile çeviri etkinliğinden söz ederken Yorulmaz'ın yaşantısına dair kısmi bulgular sunan yazılardan ve kimi kısa biyografik bilgilerden yola çıkarak Yorulmaz'ın biyografisini oluşturmaya çalıştım. Bu biyografinin, eksik kalmakla beraber sonraki çalışmalara zemin hazırlaması ve Yorulmaz'ın tezimde yer verdiğim “girişimciliği”yle ilişkili muhtemel bağlara ışık tutması açısından faydalı olacağını düşünüyorum.

Haydar Rifat Yorulmaz, 1877'de İstanbul'da doğdu. Ailesiyle ilgili çok fazla bilgiye ulaşılmamakla birlikte babası Mehmet Rifat'ın mülkiye müfettişi olduğu ve Yorulmaz çocukken

öldüğü anlaşılmaktadır (Sevengil 1936: 4; *Cumhuriyet* 13.12.1942: 1). Yorulmaz'ın eğitim hayatına baktığımızda da şu bilgilere ulaşılmaktadır: Yorulmaz Darüşşafaka'da ve Ticaret Mektebi Âlisi (Yüksek Ticaret Mektebi)'nde okuduktan sonra Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu (Sevengil 1936: 4; *Cumhuriyet* 13.12.1942: 1; *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* c.8, s.1323).

Çevirmenlik ve avukatlık kimlikleriyle ön plana çıkan Yorulmaz, aynı zamanda öğretmenlik de yaptı. Bazı özel okullarda da çalışan Yorulmaz Ticaret Mektebi Âlisi'nde fenni tatbikat-teknoloji dersi verdi ve Tefeyyüz İdadisi'nde ders nazırlığı yaptı. Ayrıca o dönem posta sistemini iyileştirmek için getirilen Alman müsteşar Höne'nin başkatipliğinde bulundu ve "Tahrirat-ı Ecnebiye" mümeyyizliği görevini yerine getirdi. Aynı zamanda birçok gazete ve dergiye yazılar yazdı (Sevengil 1936:4).

Bir sol düşünce repertuarı kuran Yorulmaz'ın yerine getirdiği görev ve sorumluluklara baktığımızda bir devlet için kilit bir öneme sahip olan özel ve resmi eğitim kurumları içerisinde rol aldığını, bilgi ve birikimiyle bu alanda da aktif çabalar içerisinde olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda günümüz lise düzeyine denk düşen Tefeyyüz İdadisi'nde yürüttüğü "ders nazırlığı" görevi de Yorulmaz'ın eğitimin denetlenmesi ve yürütülmesi aşamalarında da rol aldığını gösterir. Diğer taraftan Yorulmaz'ın Alman müsteşar Höne'nin başkatipliğini üstlenmesi kültürler arası birikimin aktarılmasında ya da başka bir deyişle "posta" alanındaki bir "ithal" durumunun gerçekleştirilmesinde yüklendiği sorumluluğu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu durum daha sonra sol düşünce repertuarını kurmak için gerçekleştireceği kültürlerarası aktarım faaliyetleriyle paralellik göstermesi açısından da önemlidir. Bununla

birlikte Yorulmaz'ın “Tahrirat-ı Ecnebiye”de üstlendiği mümeyyizlik görevi de bu durumu pekiştirmektedir. Çünkü “Tahrirat-ı Ecnebiye” Tercüme Odası'na bağlı olarak diplomatik ilişkileri yürütmek amacıyla kurulmuştu. Yani, gelen yazılar çevriliyor ve bunlara cevap hazırlanıyordu (Balcı 2013). Yorulmaz da Türkiye çeviri tarihinde önemli bir yer tutan böyle bir kurumda “mümeyyizlik” yapıyordu. Yani yapılan çevirileri temize çekiyordu. Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın çeviriyle olan ilişkisi sadece çevirdiği metinlerle sınırlı değil, önceden yürüttüğü bu türden görevleri de kapsıyor. Ancak bu görevlerin tam tarihine ulaşılmadığından daha ayrıntılı bilgilere yer verilemediğini de belirtmek gerekir.

Yorulmaz'ın kurduğu aile hayatına baktığımızda da sınırlı bilgilere ulaşıyoruz. Ulaştığımız bilgiler ışığında Yorulmaz'ın eşi Nevvare hanımla (Nevvare Haydar Rifat) olan evliliğinden Semiramis ve Hamiyet isminde iki kız çocuğunun olduğunu öğreniyoruz (*Cumhuriyet*, 26.11.1950: 3). Çocuklarından Semiramis 1927'de Münih Tıp Fakültesini bitirdikten sonra Türkiye'de doktorluk görevini yerine getirdi.<sup>18</sup> Erken yaşta ölen Semiramis, dönemin sayılı kadın doktorlarından.

Yorulmaz'ın avukatlık faaliyetlerine baktığımızda da önemli dönüm noktalarıyla dolu olduğunu görüyoruz. İstanbul Barosu'nun ilk avukatlarından olan (*Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* c.8, s.1323) Yorulmaz, avukatlık hayatı boyunca birçok önemli hukuki faaliyette bulunmuş ve yankı uyandıran davalara bakmıştır. Yorulmaz'ın, Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'yle olan ilişkisi

---

<sup>18</sup> Bu bilgiye Baki Sarısakal'ın web sitesindeki “Cumhuriyet Kadınları” adlı broşürden ulaşılmıştır:

<http://www.bakisarisakal.com/CUMHUR%C4%B0YET%20KADINLARI.pdf>, erişim tarihi: 20.08.2013

gerçekleştirdiği faaliyetlerin önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yorulmaz, 21 Şubat 1326'da (6 Mart 1911) Şark Şimendifer Kumpanyası'ndan eski işçiler ve işten çıkarılanlar tarafından kurulmuş olan Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'nin "vekil-i müdafî"liğini, yani savunma avukatlığını üstüne almış ve haksız yere işten atılanların geri alınması için şirket nezdinde girişimlerde bulunmuştur (Birinci 1989: 13-14). Tezimizde ayrıntılı olarak ele aldığımız bu örnek Yorulmaz'ın sendikalaşmanın, grevin ve işçi sorunlarının tartışıldığı bir oluşumun avukatlığını üstlenmesi açısından önemlidir.

Meşrutiyet döneminde önemli faaliyetlerde bulunan Yorulmaz, Cumhuriyet döneminde de bu faaliyetlerine devam etmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Adalet Bakanlığı tarafından Medeni Kanun'un yapımı için yaptırılan "şerh tercümesi"ne de katılmıştır (Sevengil 1936: 4). Hatta bu amaçla *Şerhli Borçlar Kanunu* (1926), *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynî Haklar* (1926) ve *Miras Meseleleri* (1927) adlı şerhleri de meydana getirmiştir. Görüldüğü gibi Türkiye'nin dönüşüm yaşadığı böyle bir dönümde de Yorulmaz hukuki etkinlikleriyle devrededir. Bu onun girişimciliğinin başka bir yansımasıdır.

Yorulmaz'ın avukatlığı esnasında karşılaştığı en büyük olaylardan bir tanesi de 1930'da dönemin Adliye Vekili (Adalet Bakanı) Mahmut Esat Bozkurt'u gazetecilere uyguladığı baskıdan dolayı eleştirmesi ve bu durumu şikayeten dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplardan dolayı Bozkurt'un kendisine hakaret davası açmasıyla başlayan süreçtir. Yorulmaz, dava sonucunda hapiste 9 ay 5 gün (*Cumhuriyet*. 18.07.1930: 2) kaldıktan sonra 27 Nisan 1931'de (*Cumhuriyet*. 28.04.1931: 2) hapisneden çıkmıştır.

Kendisi ile sonraki gün yapılan bir röportajda “Hapishanede nasıl vakit geçirdiniz?” sorusuna, “Çok basit, dört ayını okumak ve istirahatle, dört ayını da keyif olsun diye yazmakla geçirdim” şeklinde cevap vermiştir (*Cumhuriyet*. 28.04.1931: 2).

Bu durum Yorulmaz’ın hapishanedeyken bile çeviri ve okuma faaliyetlerine ara vermediğini göstermektedir. Zengin bir kütüphaneye sahip olan Yorulmaz’ın evindeyken de boş zamanlarını özellikle de okumak ve yazmakla geçirdiğini düşünürsek (*Cumhuriyet* 13.12.1942: 3) bu durum pek de şaşırtıcı görünmüyor. Bununla birlikte Yorulmaz’ın hapishaneden çıktıktan sonra avukatlık mesleğini bıraktığı ve çeviri faaliyetlerine özellikle de bu dönem ağırlık verdiği gözlenmektedir. Nitekim Yorulmaz’ın bu konuya ilişkin söyledikleri de bu saptamayı pekiştirmektedir:

Uzun yıllar devler gibi çalıştıktan sonra— malûm hadiseyi müteakip— bir müddet dinlenmek üzere inzivaya çekildim ve adliyeye daha bir kere ayak atmadım.

Benim için dinlenmek: aylak durmak... bomboş oturmak demek olamazdı. Olsa olsa bir müddet yeni bir şekilde işliyerek eğlenebilirdim. Bu suretle çekildiğim inziva köşesinde, ömrümde ilk defa olarak biraz da kendi keyfim için çalışayım, dedim. Gerçe birçok hukukî eserler okuyup bunlardan beğendiklerimi tercüme etmek vardı. Fakat ben dinlenmek için çalışma mevzuuna çeşit vermek ihtiyacında idim.

Vaktile okuyup üzerimde daimî tesirler bırakan bazı eserleri tercüme etmeği düşündüm. (Yorulmaz 1934a:5)

Bu çalışmanın odak noktasını oluşturan Yorulmaz’ın çevirmen kimliği ve kurduğu sol repertuvara şekil veren çevirileridir. Yorulmaz’ın çevirmenlik kimliğine baktığımızda politikadan, hukuka ve edebiyata kadar daha birçok alanı kapsayan çeviriler yaptığını görüyoruz.



Dizi dışı eserleri de olmakla birlikte özellikle de çevirilerinin çoğunu oluşturduğu 1930 ve 1940 arası döneme baktığımızda Yorulmaz'ın bu eserlerinin çoğunu “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”, “Kültür Serisi”, “Genç Türk Kitaphanesi” ve “İnci Roman Koleksiyonu” dizileri altında topladığı görülmektedir. Ulaştığım bulgular Yorulmaz'ın 63'ü çeviri olmak üzere 67 eserinin bulunduğu işaret etmektedir.(Ayrıntı için Bkz. EK 1/EK 2) Yorulmaz'ın çevirilerinde Haydar Rifat adını kullandığı görülmekle birlikte Meşrutiyet dönemi bazı eserlerinde Tevfik Nadir müstearını kullandığını da hatırlatmak gerekir.

Çeviriye bu kadar emek veren Yorulmaz'ın ömrünün sonunda rahatsızlanmasına rağmen çeviri yapmayı sürdürdüğünü görmekteyiz. Samet Ağaoğlu'nun “Garip Bir Avukat” adlı yazısında sunduğu örnekler Yorulmaz'ın çeviri için gösterdiği çabayı somut bir şekilde göstermektedir:

Kısa bacaklarının, şişman ağır vücudu taşıyabilmek için, hele ömrünün son senelerinde çektikleri ızdırabı hatırlıyorum. Bacakları sonunda isyan ettiler onu ölümünden birkaç zaman önce yatağa mihladılar...

Maçka'da babamın evine yakın oturuyordu. Yorgunluktan sallanan uşağı sabah saat beşten başlayarak her yarım saatte bir başta babam, bazı dostlara pusulalar taşıyordu. (Ağaoğlu 1998: 52 )

Ağaoğlu, yazısında Yorulmaz'ın pusulalarından da bazı örnekler sunmaktadır:

“Miri muhterem,

*Ölüler Evinin Hatıraları'nın* Fransızca tercümesinde yüzüncü sayfada şöyle bir kelime gördüm. Acaba bunu Türkçe'ye nasıl çevirsem?”

“Velinimeti manevim,

Şu demokrasiyi bizim memleketimizde iyice anlatabilmek için hangi kitabı tavsiye edersiniz? Hemen birkaç hafta içinde neşredebeyim.” (Ağaoğlu 1998: 53)

Ağaoğlu, babası uyanıncaya dek bu pusulaların onu bazen de on beşi bulduğunu ancak bir ikisine cevap verdiğini, bunun da “yataktaki adam” için yeterli geldiğini belirtir (Ağaoğlu 1998: 53). Bu anektod aynı zamanda Yorulmaz’ın yorulmadan çevirirken başkalarının fikirlerine ve önerilerine başvurduğunu da gösterir.

Çalışmam esnasında canlılığını koruyan önemli sorulardan birisi de Yorulmaz’ın Fransızca’yı nereden ve ne şekilde öğrendiği sorusudur. Yorulmaz’ın Fransızca’yı eğitim gördüğü kurumlardan ya da bir ihtimal “mümeyyiz” olarak çalıştığı “Tahrirat-ı Ecnebiye”de öğrenmiş olabileceği olasılıklar arasında yerini korumaktadır. Ancak bu durum ortaya çıkacak yeni belgelerle ispatlanmaya muhtaçtır. Diğer taraftan Yorulmaz’ın sol düşünceyle nasıl tanıştığı da yanıt bekleyen bir başka sorudur. Elde edilecek yeni bulguların bu soruya yanıt oluşturabileceğini düşünüyorum. Ancak tez çalışmam sırasında muhtemel bazı sonuçlara götürecek bir takım noktalara da dikkat çekmek gerektiğine inanıyorum. Yorulmaz’ın *Sosyalizm* adlı çevirisindeki makalelerinin bir kısmının Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın yayın organı olan *İştirak*’te önceden yayınlanması (Alkan 1990: 7) Yorulmaz’ın bu çevreyle “olan” ya da “olmayan” ilişkisinin derinlikli bir şekilde irdelenmesini gerektiriyor. Bununla beraber Çalışkan Kardeşler Cemiyeti örneğinde de görüldüğü gibi Yorulmaz’ın avukatlığını yaptığı bu cemiyetin kurucu üyelerinin çoğunluğu “gayri müslüm”lerden oluşmaktadır. Osmanlı tebaasındaki “gayri müslümler”in solla olan ilişkilerinden yola çıkarak Yorulmaz’ın bu konuda onların fikirlerinden de yararlanmış olması ihtimal dahilindedir.

Bu kadar çalışma ve etkinliğe imza atan Yorulmaz, 12 Aralık 1942'de İstanbul'da hayatını kaybetti. Ardında bıraktığı çalışmaları hala yeni araştırmalara konu olmayı beklemektedir. Tezimiz de böyle bir ihtiyacın sonucunda ortaya çıkmıştır.

## 2.2 Yorulmaz'ın Çeviri Etkinliği

Haydar Rifat Yorulmaz'ın eserlerine baktığımızda politikadan, edebiyata, hukuktan felsefeye, tarihten sosyolojiye ve dine kadar oldukça geniş bir perspektifte eser ortaya koyduğunu görürüz. Bu eserlerin büyük oranda çevirilerden oluşması Yorulmaz'ın çevirmen kimliğini ön plana çıkarıyor. Yukarıda da değindiğim gibi eldeki bulgular Haydar Rifat Yorulmaz'ın 63'ünü çevirilerin oluşturduğu külliyyatının toplamda 67 eserden oluştuğunu ortaya koymaktadır (Bkz. EK 2).

Yorulmaz'ın külliyyatını oluşturan ilk çeviri eseri *Bab-ı Ali'nin İcyüzü* 1908'de basılmıştır. Bu nedenle Yorulmaz'ın çeviri çalışmalarının bu dönemden başlayarak 1940'lı yıllara yani hayatının sonuna kadar devam ettiğini belirtmek gerekir. Çevirileriyle bir sol repertuvar kurma çabası içinde olan Yorulmaz'ın Meşrutiyet dönemi ve hemen öncesinden başlayan çeviri etkinliğinin Cumhuriyet döneminde de hem sayı olarak hem tür bakımından genişleyerek devam ettiğini görürüz<sup>19</sup>. Yorulmaz'ın bir sol düşünce repertuarı oluşturma girişiminin Meşrutiyet döneminde tohumunu atmasıyla birlikte Cumhuriyet dönemine gelindiğinde gerek çevirilerin

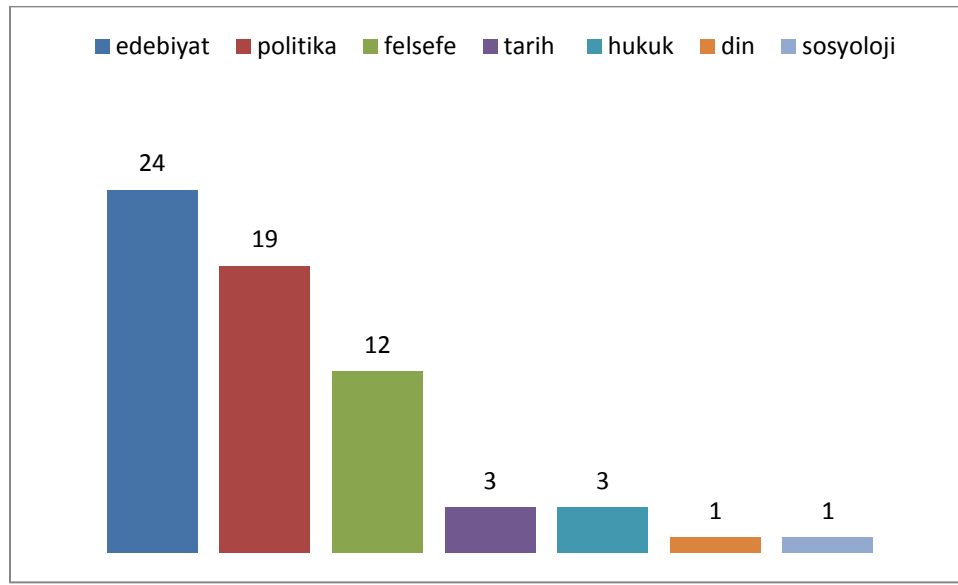
---

<sup>19</sup> Yorulmaz'ın bu çalışmada yer almayan ancak bir gözlem olarak aktarılması gereken başka bir özelliğine de değinmek gerekiyor. Yorulmaz'ın 1908'den 1940'a kadar 32 yıllık süreyi kapsayan çeviri etkinliğine bir başka açıdan baktığımızda dil kullanımında yani kullandığı Türkçe'de de değişim olduğu gözlenmektedir.

diziler halinde çıkmaya başlaması gerek edebiyat ve politika öncelikli olmak üzere hukuk ve felsefe gibi diğer birçok alanda yelpazesini genişletmesiyle güçlenip devam ettiği görülmektedir.

Cumhuriyet öncesinde *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*, *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ve *Sosyalizm* olmak üzere üç çeviri eser veren Yorulmaz'ın Cumhuriyet dönemindeki eserlerinin çoğunu ise tek tek kitaplar halinde basmak yerine diziler halinde erek okuyucuya ulaştırmayı tercih ettiğini görürüz. Bu tercih aynı zamanda Yorulmaz'ın çeviri faaliyetlerini bilinçli yürüttüğünün ve çalışmamın konusunu oluşturan bir sol düşünce repertuarını oluşturma faaliyeti içinde olduğunun somut göstergeleridir. Yorulmaz, Cumhuriyet dönemi çevirilerini “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”, “Kültür Serisi”, “Genç Türk Kitaphanesi” ve “İnci Roman Koleksiyonu” dizileri altında toplamaktadır. Aynı zamanda bu dizilerin dışında kalan çevirileri de mevcuttur. Dizilerin yayın durumuna baktığımızda, Yorulmaz'ın “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”ndaki eserlerinin hepsinin Vakit (Gazete-Matbaa- Kütüphane) yayınevinden çıktığını; “Kültür Serisi”ndeki eserlerinin bir kısmının Tefeyyüz Kitabevi'nden ve geriye kalanın ise Hilmi Kitabevi, Şirketi Mürettibiye Matbaası/Basımevi, Matbaacılık ve Neşriyat ve Sanayiinefise Matbaası'ndan çıktığını; “Genç Türk Kitaphanesi”ndeki eserlerinin Sanayiinefise Matbaası, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, Şirketi Mürettibiye Matbaası ve Hilmi Kitaphanesi'nden çıktığını; “İnci Roman Koleksiyonu”ndaki eserlerinin hepsinin ise İktbal Kitabevi'nden çıktığını görüyoruz. Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın eserlerinin bir kısmı yayınevleri tarafından basılırken bir kısmı da matbaa şirketleri tarafından basılıyor. Bu bilgiler ışığında bir değerlendirme yapacak olursak Yorulmaz'ın eserlerinin bir kısmını bizzat kendisinin matbaa şirketlerine götürüp bastırması olabileceği gözlenmektedir.

Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde göze çarpan en önemli özelliklerden biri, çevirilerinin metin türleri açısından geniş bir yelpazeyi kapsamasıdır. Bu nedenle Yorulmaz'ın bir sol düşünce repertuarı oluştururken hangi dizgelerden ve metin türlerinden çeviri yaptığını görmenin önemli olduğunu düşünüyorum:

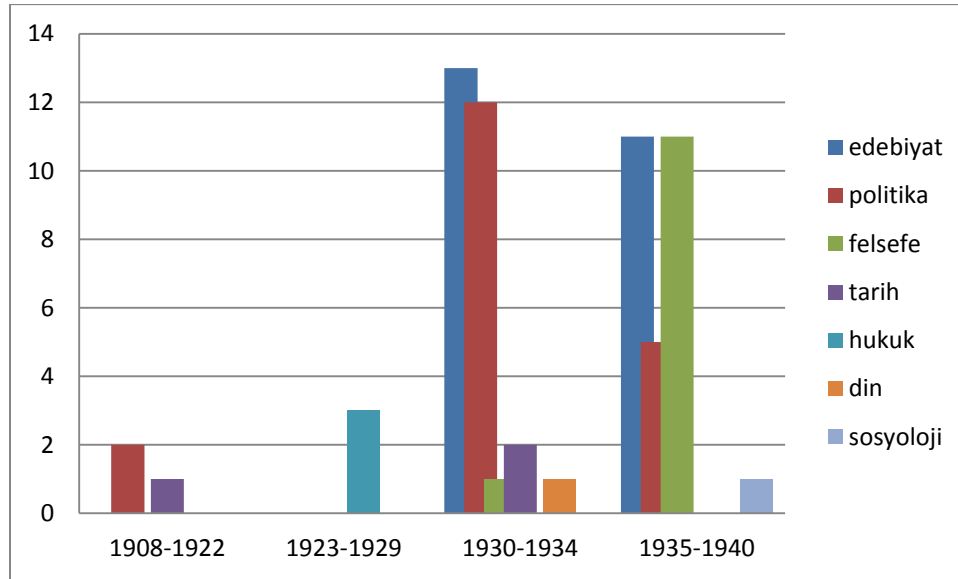


**Şekil 2.1** Çevirilerin Metin Türlerine Göre Dağılımı

Görüldüğü gibi Yorulmaz birçok metin türünden çeviri gerçekleştirmiştir. Ancak bu grafiği çözümlmeden önce sağlıklı bir değerlendirme yapmak açısından bu bölümdeki tüm verilerin Haydar Rifat Yorulmaz'ın külliyatındaki eserler üzerinden sağlandığını belirtmek gerekiyor. Bu istatistikler üzerinden yapılmak istenen, eserlerinin sunduğu bilgiler ışığında Yorulmaz imgesinin kurgulanmasıdır.

Grafikte de görüldüğü gibi “edebiyat, politika, felsefe, tarih, hukuk, din ve sosyoloji” alanlarına ait metin türlerinden çeviri yapan Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde edebiyat,

politika ve felsefenin değişen oranlarda başat bir rol aldıkları göze çarpar<sup>20</sup>. Yani Yorulmaz, bir sol düşünce repertuarı oluşturmak için öncelikle edebiyat, politika ve felsefe alanlarından yararlanırken aynı zamanda tarih, hukuk, din ve sosyoloji alanlarındaki çevirileriyle de repertuarı zenginleştirmiş görünmektedir. Ancak bu grafik incelendiğinde akla gelen önemli sorulardan bir tanesi, hangi yıllarda hangi metin türlerinin ön plana çıktığı sorusudur. Aşağıdaki grafik bu durumu net bir şekilde görmemizi sağlamakla birlikte bize dönem ve türlere göre bir çözümleme yapma fırsatı da sunmaktadır.



**Şekil 2.2** Çevirilerin Yıllara Göre Dağılımı

1908-1922 dönemine, yani Cumhuriyet öncesi döneme baktığımızda Yorulmaz'ın çevirilerinin politika ve tarih alanlarında toplandığını görürüz. Yılmaz bu dönem içerisinde üç

<sup>20</sup> Çalışmamdaki grafiklere Yorulmaz'ın *Tahviller Kuponlar* adlı eseri dahil edilmemiştir. Milli Kütüphane'de de mevcut olmayan eserin aslına ulaşılmadığından çeviri mi yoksa telif mi olduğu saptanamamıştır. (Eserin künyesi için Bkz. EK 2)

çeviri eser vermiştir. Diğer dönemlere oranla az olmakla beraber, bu eserlerin Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı içerisindeki yerleri oldukça önemlidir. Yorulmaz'ın bu dönemde ortaya koyduğu *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* Bab-ı Ali'deki idareye ve II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine eleştirel bir gözle bakarken *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ve *Sosyalizm* de sol repertuarın ilk temel taşlarını oluşturmaktadırlar.

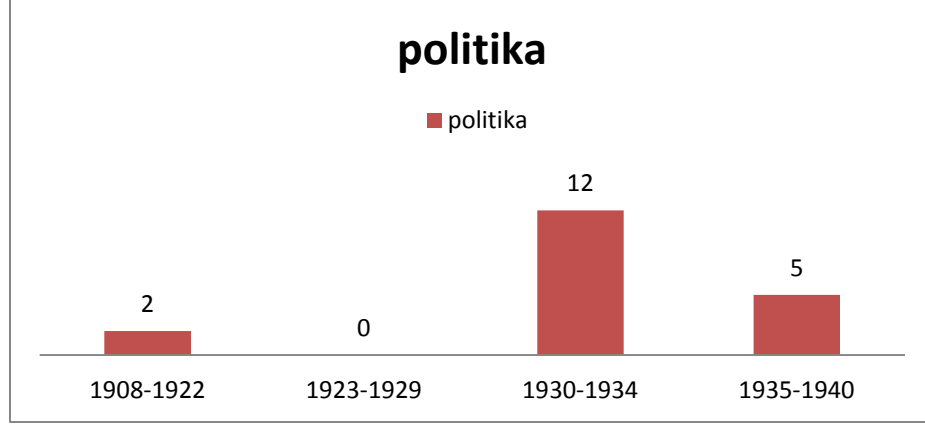
1923-1929 döneminde, yani Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise Yorulmaz'ın sadece hukuk alanındaki eserleriyle öne çıktığını görüyoruz. Bu, aslında yeni kurulmuş Cumhuriyet'in Batı yönetimlerinden yararlandığı, hukuk alanında köklü değişimlere gittiği bir döneme denk geliyor. Daha sonra ayrıntıları üzerinde duracağımız bu husus aynı zamanda bir avukat olan Yorulmaz'ın Türkiye'nin dönüşüm ve Batıya yönelik yeniden yapılanma sürecine hukuk alanındaki faaliyetleriyle katkıda bulunmak için ortaya koyduğu girişimciliğin belirgin bir yansımasıdır.

Hem metinlerdeki çeşitlilik açısından hem de nicelik açısından en verimli dönemin 1930-1934 aralığına denk geldiği görülmektedir. Bu dönem Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde önemli başka bir noktaya da dikkat çekmektedir: Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine baktığımızda sol düşünce repertuarını oluşturmada başat bir rol alan edebiyat ve politikanın grafikte de görülen belirginliğidir. Aynı durum bu dönem için de geçerlidir. Grafikte de görüldüğü gibi Yorulmaz, çevirilerinin erek kitleye ulaşması için ya da başka bir deyişle sol repertuarını geliştirmek ve pekiştirmek için sadece politika alanından metinler çevirmekle kalmamıştır. Aynı zamanda toplum üzerinde sürekli etkili olan edebiyat dizgesinden de çeviriler yapmayı tercih etmiş ve bu şekilde oluşturmaya çalıştığı bu repertuvara ait “seçenekler” sunmuştur (Even-Zohar 2010: 70). Tabi bunu bu dönemde tarih, felsefe ve din alanından çeviri yaparak da desteklemiş

görülmektedir. Ayrıca felsefenin sonraki dönemlerdeki nisbi artışı da politika ve edebiyatın oynadığı başat role dahil edildiğine işaret etmektedir.

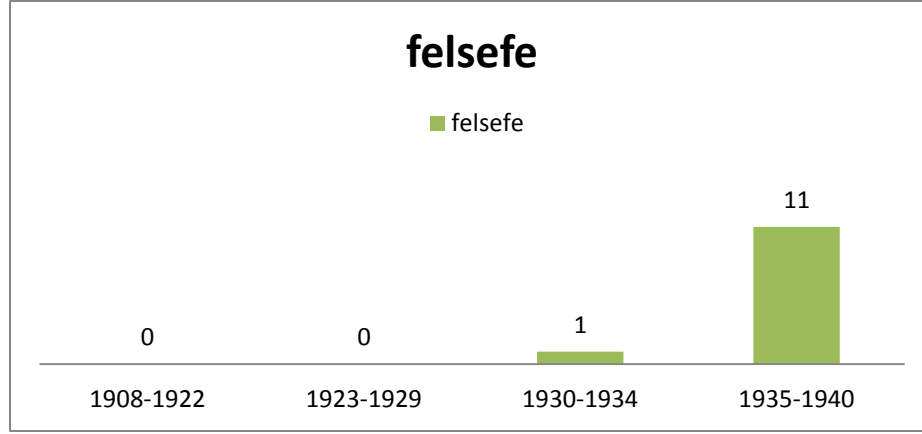
1935-1940 dönemine baktığımızda, bunun Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde yine önemli bir dönemi kapsadığını söylemek gerekir. Sosyoloji alanında da bir çeviri olmakla beraber Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarında önemli bir paya sahip olan edebiyat, felsefe ve politika türlerine ait çevirilerin hakim olduğu bir dönem göze çarpar. Önceki dönemden temellerini attığı felsefe alanındaki çevirilerin bu dönemde zirveye çıkarak edebiyatla başa baş bir noktaya yükseldiği görülüyor. Burada politika alanındaki eserlerin nisbeten daha az olduğu göze çarpmaktadır. Bu durum Yorulmaz'ın çevirileri içerisinde politika türünden yapılan çevirilerin azaldığı ve bu nedenle daha az öneme sahip olduğu yanılgısı yaratabilir. Ancak Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarının en önemli bileşenini oluşturan politik dizgeden yapılan çevirilerin her zaman etkili olduğunu söylemek gerekir. Yukarıdaki grafiğin geneline baktığımızda da sadece hukukun egemen olduğu 1923-1929 dönemi dışında, politikadan yapılan çevirilerin 1908'den başlayarak her dönemde varlığını koruması da bu durumu destekler niteliktedir. Bunu sadece politika çevirilerinin yıllara göre dağılımını gösteren aşağıdaki grafikten de görmek mümkün:





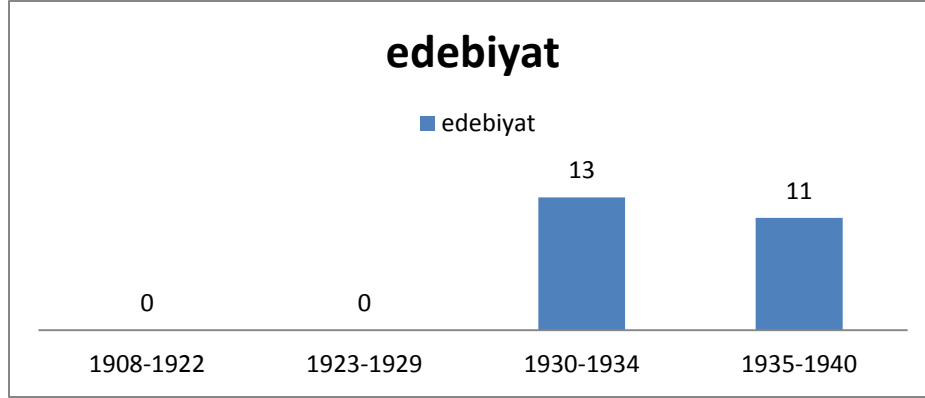
**Şekil 2.3** Politika Çevirilerinin Dağılımı

Diğer taraftan Yorulmaz'ın 30'lu yılların sonunda repertuarına felsefeyi eklemesinin toplumun Batı düşünürlerinden ve onların birikimlerinden yararlanması sağlama çabasını barındırdığını düşünebiliriz. Daha önce de belirttiğim gibi politika, edebiyat ve felsefe Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde önemli bir rol üstleniyor. Bu durumu, bu alanlardan yapılan çevirilerin yıllara göre dağılımından da görmek mümkün. Yorulmaz'ın felsefe alanından çeviriler yapması, repertuarına yeni ya da pekiştirici “seçenekler” kazandırmaya çalışması çevirilerini sınıflandırdığımız son iki döneme denk gelmektedir. Ancak özellikle son dönemde felsefe dizgesindeki çevirilerin azımsanmayacak derecede artış göstermesi dikkat çekicidir. Bunu aşağıdaki grafikten daha somut bir şekilde takip edebiliriz:



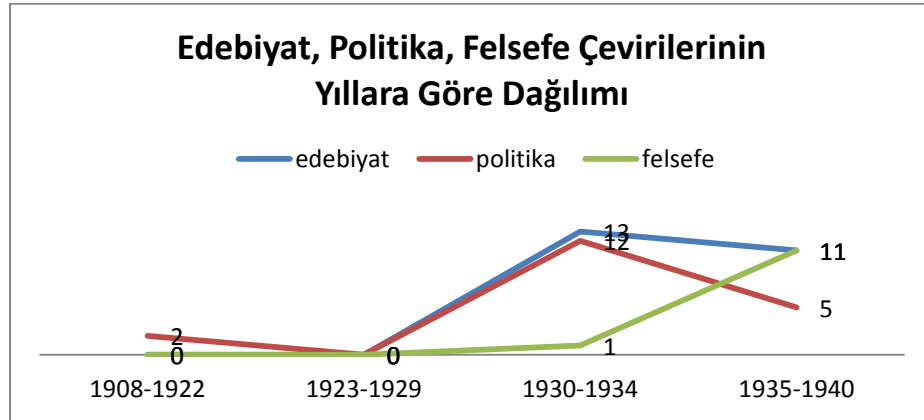
**Şekil 2.4** Felsefe Çevirilerinin Dağılımı

Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde hem nicelik hem de etkisi açısından en öne çıkan metinlerin edebiyat türünden yapılan çeviriler olduğu görülmektedir. Bu alanda da tiyatrodan öykü ve romana kadar birçok türden çeviriye rastlamak mümkün. Toplumumuzda edebiyatın sürekli merkezi bir konumda olduğunu söyleyebiliriz. Geçmişte olduğu gibi günümüz Türkiye'sinde de edebi çevirilerin çeviri içerisindeki yüksek oranı da bu durumu desteklemektedir. Yorulmaz da topluma ulaşmak, toplumdaki değişime katkıda bulunmak için bu derece önemli bir yere sahip olan edebiyat dizgesine de başvurmuştur. İlk iki dönemde edebiyattan hiçbir çevirisi bulunmayan Yorulmaz'ın son iki dönemde edebiyat çevirilerine ağırlık verdiği ve bunun sonucunda nicelik açısından en yüksek oranı elde ettiği görülmekte. Aşağıdaki grafik Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde edebiyat dizgesinden yapılan çevirilerin seyrini göstermektedir:



**Şekil 2.5** Edebiyat Çevirilerinin Dağılımı

Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde politika, felsefe ve edebiyat önemli bir paya sahiptir. Bu nedenle yukarıdaki grafiklerde bu üç alanı ayrı ayrı ele aldık. Ancak bu alanları birarada değerlendirmenin de karşılaştırmalı bir analiz imkânı sunacağını düşünüyorum:

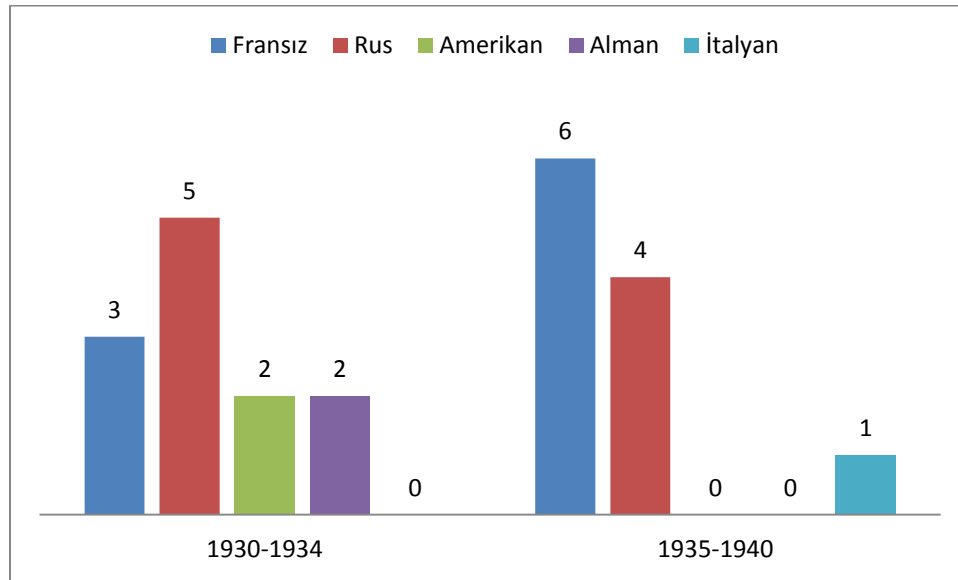


**Şekil 2.6** Edebiyat, Politika ve Felsefe Çevirileri

Burada dikkati çeken en önemli nokta yukarıda da değindiğim gibi politikanın hemen hemen her dönemde varlığını sürdürmesidir. Bu durum politikanın Yorulmaz'ın oluşturduğu sol

repertuar içerisindeki en etkili çeviri alanı olduğunu gösterir. Aynı zamanda politikanın Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisindeki dağılımına bakarak, repertuar girişiminin başlangıcını tespit edebiliyoruz. Grafiği incelediğimizde edebiyatın zirve yaptığı dönemde politikanın da zirvede olduğunu ancak sonraki dönemde yine etkili olmalarına karşın bu alanlarda düşüş yaşanırken bu kez de felsefenin çeviri etkinliği içerisinde yükseliş yaparak edebiyatla eşdeğer bir orana geldiğini görürüz. Ancak tüm grafikleri incelediğimizde diğer alanlarla birlikte edebiyat, felsefe ve politikanın birbiriyle yarışan değil birbirini besleyen özellikler taşıdığını söylemek gerekir.

Sayısal olarak en yüksek orana sahip edebiyatı başka bir açıdan incelemek de mümkün. Bu amaçla Yorulmaz'ın edebi çeviriler yaparken hangi kaynak dizge ve kültürlerden yararlandığını belirlemenin de aydınlatıcı olduğunu düşünüyorum:



**Şekil 2.7** Edebiyat Çevirilerinin Kaynak Dizgelere Göre Dağılımı

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü gibi Yorulmaz'ın edebi çevirileri içerisinde Rus ve Fransız edebiyatından yapılan çeviriler egemendir<sup>21</sup>. Bu durum her iki dönem için de geçerlidir. Nicelik olarak aynı oranda olan Rus ve Fransız edebiyatından yapılan çevirilere baktığımızda 1930-1934 döneminde Rus kaynak dizgesi en yüksek orana sahipken bu durumun 1935-1940 döneminde değiştiğini görüyoruz; bu dönemde Fransız edebiyatından yapılan çevirilerin oranı artarak en yükseğe çıkıyor. Bu durumda Yorulmaz'ın Fransızca'dan çeviri yapmasının da etkili olduğunu söyleyebiliriz.

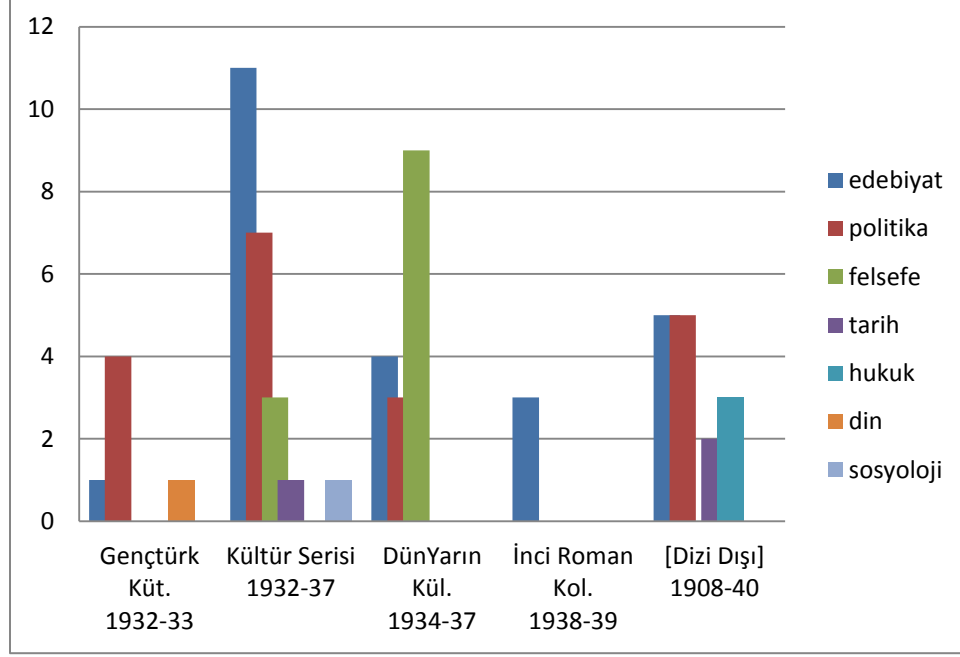
Grafikte dikkati çeken en önemli nokta Yorulmaz'ın 1930-1934 yıllarında Rus, Fransız, Alman ve Amerikan gibi dünya edebiyatı üzerinde etkiler bırakan kaynak dizgelerden yararlanmış olmasıdır. Bu dönem Yorulmaz'ın edebiyat çevirileri içerisinde en renkli dönemi oluştururken aynı zamanda Yorulmaz'ın çeviri etkinliğinde izlediği çeşitliliği de yansıtmaktadır. Yorulmaz'ın bu kaynak dizgelere 1935-1940 döneminde Pitigrilli'den yaptığı bir çeviriyle İtalyan kaynak dizgesini de eklediğini görüyoruz. Ancak grafikteki her iki dönemi de incelediğimizde Yorulmaz'ın edebiyat alanında çeviri yaparken daha çok bu alanda etkili iki kaynak dizge olan Fransız ve Rus edebiyatından yararlandığını görüyoruz.

Diziler de Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde başat bir role sahiptirler. Yorulmaz'ın çevirilerinin Osmanlı döneminde tek tek kitaplar halinde ön plana çıktığını gözlemlerken Cumhuriyet döneminde ise diziler halinde topluma ulaştığını görüyoruz. Bu nedenle Yorulmaz'ın

---

<sup>21</sup> *Küçük Hikayeler* adlı eser Fransız ve Rus edebiyatı çevirilerinden oluşmasına rağmen hangi hikayenin hangi kaynak dizgeden çevrildiği belirtilmediğinden bu grafiğe dahil edilmemiştir.

çeviri etkinliğinin Cumhuriyet döneminde dizilerle birlikte nasıl şekillendiğini görmenin bu çeviri etkinliğinin izlediği seyri görmemiz açısından önemli olacağını düşünüyorum:



Şekil 2.8 Dizilere Göre Çevirilerin Dağılımı

Oldukça geniş bir çeviri yelpazesi izleyen Yorulmaz'ın grafikte de görüldüğü gibi Cumhuriyet dönemi eserlerini “Genç Türk Kütüphanesi”, “Kültür Serisi”, “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” ve “İnci Roman Koleksiyonu” dizileri altında topladığını görüyoruz. Yorulmaz'ın 1908'den 1940 kadar çevirdiği eserlerden bu diziler içerisinde yer almayanlara da grafik üzerinde “Dizi Dışı” başlığı altında yer verilmiştir. Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturması açısından bu dizilerin önemi görülmekle beraber bu konuyla ilgili ayrıntılara bu çalışmanın 3. Bölümü'nde yer verilecektir.

Yorulmaz'ın çeviri etkinliği genel anlamda edebiyat, politika, felsefe, tarih, hukuk, din ve sosyoloji alanlarını kapsamakla beraber bu alanlardan yapılan çevirilerin dönemlere göre değişiklik göstermekle birlikte çevirilerini oluşturan dizilere göre de değişiklik gösterdiği görölmektedir. Yorulmaz 1932-33 yıllarını kapsayan Genç Türk Kitaphanesi dizisi içerisinde yayınladığı çevirilere baktığımızda politika alanındakilerin önplana çıktığı görölr. Yine bu dizi içerisinde edebiyat ve din metinlerinden yapılan çeviriler de yer almaktadır. Kültür Serisi'ni incelediğimizde ise Yorulmaz'ın repertuarını oluşturan üç temel alan olan edebiyat, politika ve felsefenin belirginleştii görölmektedir. Bunlar arasında ise edebiyatın en yüksek orana sahip olduğu gözlenmektedir. Edebiyatı, sırasıyla politika ve felsefe takip etmekle birlikte bu dizi içerisinde tarih ve sosyoloji alanlarından çeviriler de yer almaktadır. Yorulmaz'ın başka bir dizisi de Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı'dır. Bu dizide diğerlerinden farklı olarak Yorulmaz'la birlikte başka çevirmenlerin de eserleri yer almaktadır. Ancak grafikte yalnızca Yorulmaz'ın çevirilerine yer verilmiştir. Bu dizide de Kültür Serisi'nde olduğu gibi Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturan temel alanlar olan edebiyat, politika ve felsefe alanlarından çeviriler mevcuttur. Grafik incelendiğinde dikkati çeken en önemli noktalardan birisi de felsefe alanında en çok çevirinin bu dizi içerisinde yayınlanması ve bu oranın edebiyat ve politikayı da geride bırakmış olmasıdır.

Kronolojik olarak bakıldığında Yorulmaz'ın eserlerini yayınladığı son dizisi de İnci Roman Koleksiyonu'dur. Grafikte de göröldüğu gibi bu dizi içerisinde sadece edebiyat alanından yapılan çeviriler yer almaktadır. Bu diziler dışında yer alan çevirilerin dağılımına baktığımızda ise dizilerde de yer almış olan politika, edebiyat ve tarihle birlikte, hukuk

alanındaki çevirilerin de ortaya çıktığını görmekteyiz. Bütün dizilere ve bu diziler dışında kalan eserlere baktığımızda ise edebiyat ve politikadan yapılan çevirilerin hakimiyeti göze çarpmaktadır.

### 2.3 Çevirmen Kimlikleri Açısından Haydar Rifat Yorulmaz

Yorulmaz'ın eserlerini ortaya koyarken kendini nasıl adlandırdığını, çevirmenlik kimliğini eserlerine ve yazılarına nasıl yansıttığını irdelemeninin kendisinin çevirmenlik olgusunu nasıl yansıttığını görmek açısından oldukça faydalı olacağını düşünüyorum. Yorulmaz'ın 1908'de basılan *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nden başlayarak *Tehlikenin Büyüğü: Uyanalım*, *Şukufe-i Tarihiye: Tarihi Umumiye Zeyl* ve *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* gibi eserlerinde müstear ismi olan Tefvik Nadir'i kullandığını görüyoruz (Bkz. EK 2). Yorulmaz'ın müstear isim kullanmasının altında bu eserlere ve içeriklerine dair gelecek tepkileri yumuşatmak veya gelecek baskılara karşı kendini korumak gibi muhtemel sebepler yattığını düşünüyorum.

Yorulmaz, bu eserler arasında sol düşünce repertuarı açısından oldukça önemli olan *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'da müstear isminin yanına avukatlık kimliğini de ekleyerek kendisini Avukat T. Nadir şeklinde yansıtmıştır. Görüldüğü gibi Yorulmaz bu eserde gerçek ismini kullanmazken avukatlık mesleğini dile getirmekten çekinmemiştir. Bu kendisinin daha fazla kabul görmesinin ya da kabullenilmesinin bir gereği olarak da okunabilir.

Yorulmaz'ın bu ilk eserlerine baktığımızda çeviri eserlerde “müeliflik” ve “mütercimliğin” içiçe geçtiği yani çevirmenin eserin yazarı gibi yansıdığı görülmektedir. Bu



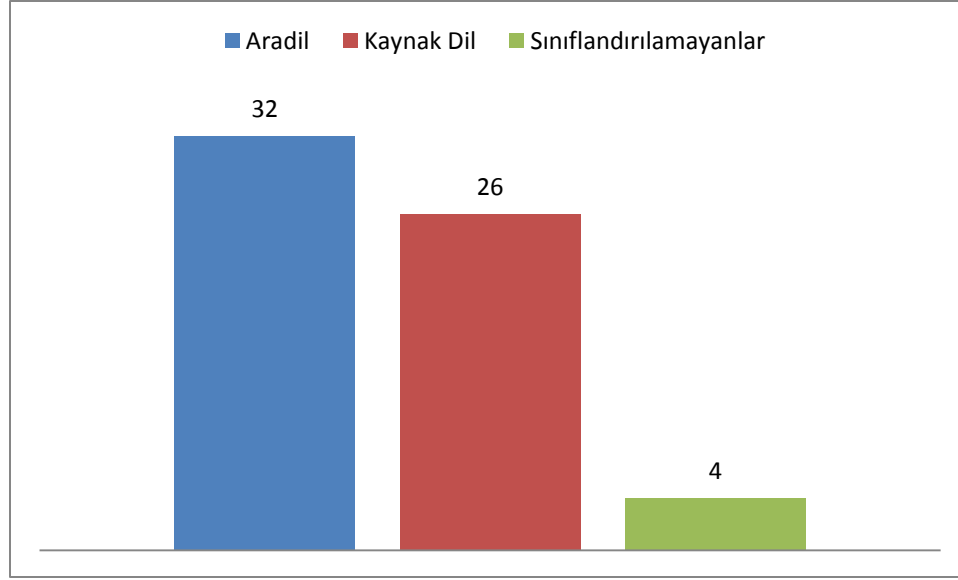
eserlerden *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* ve *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* incelendiğinde bunların çeviri oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim bir sözde çeviri örneği olan *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nde esere “mütercimi: T.N” notu düşülmüştür. *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* ve sözde çeviri konusu bu bölümün sonunda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

“Bizim için kuvveti; teliften çok ziyade ve çok daha evvel tercümeyle vermek lüzumuna öteden beri kani bulunurdum; bu kanaatle tercümelerime başladım” (Yorulmaz 1934a: 6) diyen Yorulmaz'ın çeviriye ne kadar önem ve öncelik verdiği görülmektedir. Buradan hareketle Yorulmaz'ın eserlerinde kaleme aldığı yazılarına baktığımızda terimsel anlamda “çevirmen” ya da “mütercim” ifadelerini kullanmaktan ziyade çevirmenliğini daha çok, yaptığı çeviri eylemine atıfta bulunarak dile getirdiğini görüyoruz. Yorulmaz'ın bazı eserlere yazdığı “önsöz” “sonsöz”, “başlangıç”, “birkaç söz”, “Çevirenin birkaç sözü” gibi yan metinlere baktığımızda bu durumu rahatlıkla görebiliyoruz. Bunu somutlaştırması açısından Yorulmaz'ın çeviri eylemine ilişkin bazı eserlerinde söylediklerine bakmak gerekir: *Leninin Hayatı*'ndan: “İşte bir hamlede okunabilecek olan şu küçük kitabı tarih meraklısı zevata, bunlara benzer ukdelerini halletmek üzere bir aralık *tercümeyle münasip gördüm*” (Yorulmaz 1932a: 7, vurgular benim). *Sermaye*'den: “Ben şu boş günlerimde bir tecrübeye girdim ve 14 cildlik *sermaye* nin Gabriel dövil tarafından toplanmış sadık bir hülasasını *tercüme ve neşir ediyorum*” (Yorulmaz 1933b: 6, vurgular benim). *Bolşeviklik*'ten: “Dö Monzi'nin daha geçen sene yazdığı bu kitaptan tarih meraklılarının ve politika ve ticaret erbabının çok istifade edeceğini düşünerek *terceme ve neşredilmiştir*” (Yorulmaz 1932b: 5, vurgular benim). *Epikür'ün Ahlakiyatı*'ndan: “Epikür hakkında Fransa'da basılan şu küçük kitabı *aynen aldım*” (Yorulmaz 1935a: 7, vurgular benim). **KOMÜNİZM**

*Ulusallık – Müstemlekecilik*'ten: "Lenin'in, Stalin'in, Buharin'in yazılarından, söylevlerinden toplanarak, çıkarılmış olan şu küçük kitabı türkçeye *aynen çevirdim*" (Yorulmaz 1934b: 3, vurgular benim). *Mev'ut Toprak*'tan: "Eseri kemalile veremezsem – ki, bu bugün için zaten mümkün değildir. – gölgesini veririm, dedim ve ancak bu temiz ümniye ile *tercüme ve neşrine kuvvet buldum*. Bu eserin *benim tarafımdan tercüme edilmesi*, doğrusu, felakettir; fakat bunun günahı hele bana değildir (Yorulmaz 1933c: 376, vurgular benim). *Stalin*'den: "Bu kitap Stalin hakkında yazılmış üç kitabın *lubbüdür*. Bu üç kitaptan biri esas olarak alınmış, diğerlerinden de onda olmayan yahut az çok başka bir renkte izah olunan parçaların diğer zaviyelerden görünüşü de münasip bulduğum yerlere serpiştirilmiştir (Yorulmaz 1933a: 374, vurgular benim).

## 2.4 Aradil Sorunu

Haydar Rifat Yorulmaz çevirilerinin hepsini Fransızca'dan çevirerek Türkçe'ye kazandırmıştır. Fransızca, çevirdiği eserlerde hem kaynak dil hem de aradil görevi görmüştür. Ancak Yorulmaz'ın çevirilerinin hepsini incelediğimizde çevirilerinde aradilin ön plana çıktığını görmekteyiz. Başka bir deyişle bir sol düşünce repertuarı oluşturan Yorulmaz'ın bu repertuarı aradil aracılığıyla oluşturduğunu söyleyebiliriz. Yorulmaz'ın çevirilerindeki aradil-kaynak dil durumunu daha iyi görmek amacıyla EK-1'deki Aradil-Kaynak Dil Tablosu'nu incelemekte yarar var. Bu tabloyu incelediğimizde Yorulmaz'ın çevirilerindeki aradil-kaynak dil durumuna ilişkin şöyle bir grafik oluşmaktadır:



Şekil 2.9 Aradil-Kaynak Dil Dağılımı

Bu grafiği<sup>22</sup> EK 1’deki tabloyu da göz önünde bulundurarak incelediğimizde Yorulmaz’ın çevirilerinin çoğunu aradil aracılığıyla yaptığını görürüz. Yorulmaz’ın çevirilerinde aradil ya da kaynak dil vasfını taşıyan dil Fransızca’dır. Bunun çeşitli nedenlerden kaynaklandığını söylemek mümkün:

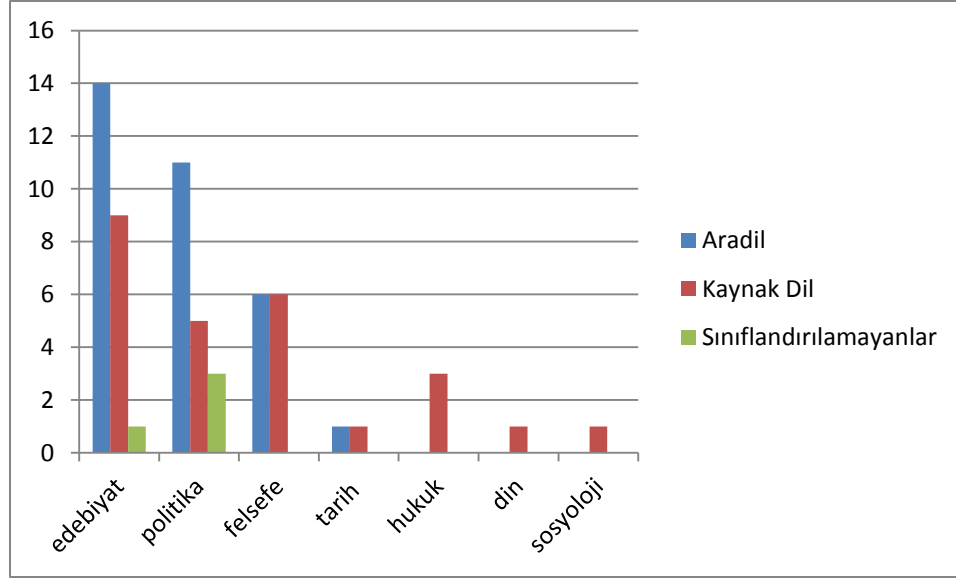
Cumhuriyet’in ilk yıllarında popülerliğini koruyan Fransızca’nın bilimden teknolojiye, yönetime, edebiyata ve sosyal bilimlere kadar birçok alanda çeviri için “tercih edildiğini” görmekteyiz (Toury 1995: 58). Nitekim Yorulmaz’ın ‘yabancı’ dil olarak Fransızca bilmesi ve dönemin aydınları arasında Fransızca’nın yaygın olması da bu durumu destekler niteliktedir. Osmanlıdaki değişimlere kaynaklık eden Fransızca’nın Cumhuriyet döneminde de aynı geleneği

<sup>22</sup> Bu grafikte “sınıflandırılmayanlar” başlığı altında toplanan dört eser EK 1’deki tabloda (\*) işaretiyle belirlenmiş olanlardır.

sürdüğü görülüyor. Cumhuriyetin erken döneminde Fransızca günümüzdeki İngilizce'nin yerini tutan bir kaynak ya da aradil vazifesini görmüştür. Bütün bu nedenlerden dolayı Yorulmaz, eserlerinin çoğunu aradil olarak tercih edilen ve etkinliğini koruyan Fransızca'dan Türkçe'ye kazandırmıştır.

Aynı durum Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı için de geçerlidir. Yorulmaz'ın *Sermaye, Anarşizm, Hayali Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm, Kadim Cemiyet ve Devlet Ve İhtilal* vb. sol düşünce repertuarına doğrudan katkı sağladığını düşündüğümüz eserlerinin çoğunu yine aradilden çevirdiğini görürüz. Başka bir deyişle Yorulmaz, kendi külliyyatının ve katkıda bulunduğu sol külliyyatın oluşumunu daha çok aradilden yaptığı çevirilerle şekillendirmiştir.

Yorulmaz'ın çevirilerindeki aradil sorununu başka bir açıdan da değerlendirmek mümkün. Yukarıda da belirtildiği gibi Yorulmaz'ın çevirileri birçok metin türünü kapsamaktadır. Bu nedenle Yorulmaz'ın çevirilerindeki aradil ve kaynak dilin bu türlere ve dizgelere göre dağılımını görmenin aydınlatıcı olacağını düşünüyorum:



**Şekil 2.10** Aradil Ve Kaynak Dilin Türlerle Göre Dağılımı

Yukarıda da belirttiğim gibi Yorulmaz'ın repertuarının kurulmasında öne çıkan türler edebiyat, politika ve felsefedir. Repertuarın temel bileşenlerinin oluşturan bu üç öğeye baktığımızda şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: felsefede aradil ve kaynak dil dağılımı eşit oranlarda iken, edebiyat ve politika alanlarında ise aradilin yüksek bir oran taşıdığı görülmektedir. Yani bu üç alanın oranlarına da bakarak aradilin Yorulmaz'ın repertuarındaki yüksek oranını görmek mümkün. Yine grafikte Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içinde yer alan tarih çevirilerinde aradil ve kaynak dil eşit oranlardayken, hukuk, din ve sosyolojiden yapılan çevirilerin sadece kaynak dilden yapıldığı görülmektedir.

## 2.5 Söзде Çeviri

Araştırmam esnasında Yorulmaz'ın çevirilerini “söзде çeviri” olgusu açısından da değerlendirme fırsatı oluştu ve çevirilerinden biri olan *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı eserin söзде çeviri olduğunu destekleyen bulgular ortaya çıktı.

Yorulmaz, *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı eseri bir çeviri olarak okuyucularına sunmuştur ancak kitaptaki metindışı ve yan metin bulguları, kitabın özgün bir metin olduğu halde çeviri olarak sunulduğunu göstermektedir. Toury bu durumu “söзде çeviri” (pseudotranslation) kavramıyla açıklıyor. Bu altbaşlıkta, *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nün bir “söзде çeviri” örneğini oluşturması Toury'nin “söзде çeviri” kavramı ve onu kapsayan “varsayılan çeviri” anlayışından yola çıkılarak ortaya konacaktır (Toury 1995: 40-52).

*Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nü “kaynak metin”, “aktarım” ve “ilişki” varsayımları (Toury 1995: 33) açısından incelediğimizde şöyle bir görüntü ortaya çıkmaktadır. Yorulmaz bu eserde doğrudan bir kaynak metin ya da yazar sunmamakla birlikte bir kaynak metni olduğunu varsayan göstergeler ortaya koymuştur. Örneğin kitabın kapağına “mütercimi: T. N.” şeklinde bir açıklama girilmiştir. Bu durum erek okuyucuya bu eserin bir çeviri olduğunu ve bir kaynak eserden ve yazardan çevirildiği izlenimi vermektedir. Aynı kısaltma (T.N) çevirinin sonuna da konulmuş. *Tehlikenin Büyüğü: Uyanalım, Şukufe-i Tarihiye: Tarihi Umumiye Zeyl* ve *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* eserlerinden de bildiğimiz gibi “T.N” Haydar Rifat Yorulmaz'ın müstear ismidir. Üstelik burada dikkati çeken Yorulmaz'ın, Tevfik Nadir'in baş harflerini kullanmayı tercih etmesidir.

Görüldüğü gibi kendi ismini de dolaylı olarak vermeyi tercih eden Yorulmaz, ilk yönlendirmeyi kitabın kapağına kendisini yani T. N'yi bu eserin “müelifi” değil de “mütercimi” olarak tanıtmakla yapar. Aynı durumu pekiştirmek için de kitabın sonuna “ Fransızcasının tarih-i neşri: 17 Kanun-u Sani 908 [17 Ocak 1908]” ve “Tarih-i Tercüme: 29 Teşrin-i Sani 324 [12 Aralık 1908]” (Yorulmaz 1908: 32) notlarını da düşmüştür. Bu göstergeler de bu eserin bir kaynak metinden çevrildiği varsayımını yaratmakla beraber, bu eserin bir kaynak eserden aktarıldığını, yani kaynak metinle erek metin arasındaki aktarıma işaret etmektedir. Bu bilgiler kaynak ve erek metin arasında bir ilişki kurmamız açısından da bir yönlendirme yapmaktadırlar. Bu notlarda, kaynak metninin Fransızca yazıldığı, kitabın kaynak dilde basılış ve erek dile tercüme ediliş tarihleri de gösterilerek bu eserin erek toplum tarafından bir çeviri olarak algılanması sağlanmaktadır.

Bu göstergeler bir kaynak metnin varlığıyla birlikte, kaynak metin ve erek metin arasında bir ilişki ve aktarımın olduğu izlenimini de yaratmaktadır ancak bunların kuvvetli göstergeler olduğu söylenemez. Çünkü Yorulmaz bu eserin çeviri olduğu izlenimini sadece hem kendisini mütercim olarak sunmak hem de bu eserin Fransızca'dan tercüme ediliş tarihini sunmakla yetinmiştir. Örneğin Yorulmaz, kitabın yazarına ait ne bir not vermekte ne de kaynak metne ulaşmamızı sağlayacak ipuçları sunmaktadır. Kitabı incelediğimizde sadece iki tane notun yer aldığını görüyoruz. Birincisi şu şekildedir: “Katip Reşit ve varakasından (?) “Yıldız Balkanları'nda Bir Çete” ünvanlı derdest-i tab olan eserimizde dür ü dıraz [Far. uzun uzadıya] bahs olunacaktır” (Yorulmaz 1908: 10) [B.Ç]. “Yıldız Balkanları'nda Bir Çete” adında bir esere ulaşamadım ancak Yorulmaz'ın “sözde yazar”ın yine *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* türünden başka bir

eser kaleme aldığı hissini yaratmak için bu notu eklediğini düşünüyorum. Eserdeki bir diğer not da Rıza Paşa'nın inşa ettiği saraya ilişkindir (Yorulmaz 1908: 29).

Yorulmaz'ın neden bu eseri bir çeviri olarak sunma ihtiyacı duyduğunun üzerinde de durmak gerekir. Yorulmaz, *Bab-Ali'nin İcüzü* adlı eserde Bab-ı Ali'deki sadrazamların ve diğer yetkililerin güç ilişkilerini ve yönetim şekillerini eserin isminden de anlaşılacağı üzere eleştirel bir dille kaleme alır. Eserde Osmanlı'nın son dönemlerindeki Ali Paşa, Mahmud Nedim Paşa, Ferit Paşa ve Halil Rifat Paşa gibi sadrazamlarla, Şuray-ı Devlet'te bulunan Sait Paşa, Fehmi Paşa ile Bab-ı Ali'deki nazırlık ve askeri görevlerde bulunan Tophane Müşiri Zeki ve Selim Melhame Paşa gibi görevlilerin yaptıklarına eleştiri getirir. Örneğin, kitapta adı geçen sadrazamlardan Kamil Paşa'ya yönelik şu sözler ifade edilir: "Said Paşa'dan sonra mühr-ü sadarat Kıbrıslı Kamil Paşa'ya tevdi kılınmış ve Kamil Paşa beş sene peyapey sabit kıdem kılınmış; müşarünileyhe idare-i müstebideyi, zabıta-yı hafiyeye teşkilatında mükemmelen teshil etmiş ve kendisi serhafiyelik vazifesini gayr-i resmi surette deruhte etmiştir" (Yorulmaz 1908: 12).

Görüldüğü gibi Yorulmaz, II. Abdulhamit döneminde de sadrazam olan Kıbrıslı Kamil Paşa'nın muhbirlik teşkilatındaki işleri kolaylaştırıp gayri resmi bir şekilde serhafiyelik (başmuhbirlik) görevini üzerine alarak istibdat idaresini yani baskı rejimini pekiştirdiğine işaret etmektedir. Bu görüşleriyle aslında Yorulmaz, II. Abdulhamit dönemindeki baskıcılığa ve jurnallemeye gönderme yaparak Kamil Paşa'yı ve rejimin yaptıklarını eleştirmektedir.



Yorulmaz'ın bu yöndeki eleştirileri kitabın başka yerlerinde de devam etmektedir. Örneğin başka bir kısımda da “İstibdad İdare’sinin hülasa-yi mesleği şudur: “Ya tezellül ve istihkar ile yüsr ü servet yahut şeref ve itibar ile fakr u zaruret! [ Ya aşağılama ve hor görmeyle refah ve servet yahut şeref ve itibar ile yoksulluk ve çaresizlik] Osmanlı rical hükümeti emir intihablarında hemen hemen “asla” tereddüt etmemişlerdir” (Yorulmaz 1908: 12). Yorulmaz, bu sözleriyle bu baskı yönetimi içerisinde “şeref ve itibar” ile hareket edenlerin yoksulluk ve sıkıntı çekeceklerini buna karşılık aşağılayan ve hor görenlerin rahatlık ve zenginlik içerisinde yaşayacaklarını belirtmiş ve bu kaidenin istibdad yönetimindeki görevliler arasında “hemen hemen asla” değişmediğini ifade etmiştir.

Kitabın bütününe incelediğimizde Yorulmaz'ın Bab-ı Ali yönetimindekilere ve Abdulhamit'in istibdad yönetimine yukarıdaki dozda eleştiriler getirdiğini ve bunu verdiği örnek ve açıklamalarla somutlaştırmaya çalıştığını görürüz. Bu durum Toury'nin dile getirdiği sözde çeviriye başvuru nedenlerinden biri olan yazarın “kendisine ve eserine uygulanacak sansür ve yaptırımlardan kaçınmak amacıyla başvurabileceği” (Toury 1995: 41-42) gerçeğine somut bir örnek oluşturmaktadır. Çünkü *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*'nde Yorulmaz doğrudan sadrazamları, Abdülhamit'in istibdad yönetimini ve daha başka birçok yetkiliyi eleştirmektedir. Eserin Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl basılmış olmasının bile sözde çeviriye başvurulmasını engellememiş olması, Yorulmaz'ın hala bazı tepkiler ve yaptırımlarla karşılaşma korkusu taşıdığını ve bu amaçla sözde çeviriye başvurduğunu göstermektedir. Nitekim Yorulmaz eseri bir çeviri şeklinde sunmakla beraber, müstear isim kullanmayı hatta bu müstear ismin de baş harflerini kullanmayı tercih etmiştir. Belli ki bu eserin özgün bir eser olmak yerine Fransızca'dan

çevrildiğini ifade etmesinin daha az tehlikeli görüleceğini ve gelebilecek tepki ve suçlamaların da “meçhul” yazara yönlendirilebileceğini düşünmüştür (Toury 1995: 42).

## **BÖLÜM 3**

### **REPERTUVAR(LAR)IN KURULMASI**

Çalışmamın konusu “sol düşünce repertuarı” olduğundan bu bölümde Yorulmaz’ın bu repertuarı nasıl kurduğu ve bu amaçla hangi somut çalışmalara giriştiği “repertuar” kavramı (Even-Zohar 2010: 70) üzerinden ortaya konacaktır. Even-Zohar repertuarın kendiliğinden oluşabileceği gibi yapılması amaç güdülerek belirli “özneler” tarafından da oluşturulabileceğine dikkat çekiyor (Even-Zohar 2010: 72). Bu çalışmada ortaya koyduğum bulgular, sol düşünce repertuarının kendiliğinden değil de Haydar Rifat Yorulmaz tarafından bilinçli bir şekilde oluşturulmak istendiğini göstermektedir. Bu bölümde ele alacağım konular ve bulgular bu “bilinçli” çalışmayı somutlaştırmaya yönelik olacaktır.

#### **3.1 Diziler Üzerinden Repertuar(lar) Oluşturma**

Yorulmaz’ın çevirilerine baktığımızda sol düşünce içerisinde iki repertuarın ön plana çıktığını görürüz. Çevirilerde daha çok “sosyalist düşünce repertuarı” ön plana çıkarken Cumhuriyet öncesi ve sonrası çalışmalarına baktığımızda bir başka repertuar olarak belirginleşen “anarşist düşünce repertuarı”nı da görürüz.

Yorulmaz’ın çevirileri aracılığıyla repertuar(lar) oluşturma girişimine baktığımızda sol düşünce repertuarının “seçeneklerini” oluşturmak için eserlerini tek başına eserler halinde yayınlamak yerine bu eserleri daha çok repertuar oluşumunda büyük etkilere sahip diziler

halinde topluma sunmayı tercih ettiğini görürüz. İşte Yorulmaz'ın bu dizileri oluşturması ve yaygınlaştırmasına dair uğraşlarının, oluşturmak istediği sol düşünce repertuarının “etkin” yönüne işaret ettiğini düşünüyorum. Zira Yorulmaz da sol düşünce repertuarını oluşturmak amacıyla “etkin kararlar almış ve uygulamıştır” (Even-Zohar 2010: 71). Bu etkin kararların somut uygulamalarından biri olarak gördüğüm dizilerin Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarının oluşumunda önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle bu dizilerin ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Yorulmaz, çevirilerini “Kültür Serisi”, “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” “Genç Türk Kitaphanesi” ve “İnci Roman Koleksiyonu” adlı dizilerde toplamıştır. Genel bir kanı olarak Yorulmaz'la birlikte genellikle “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” anılmaktadır ancak görüldüğü gibi sunulanın aksine Yorulmaz'ın eserleri başka diziler halinde de okuyuculara ulaşmıştır. Günümüzde böyle bir algı mevcutken Yorulmaz'ın kendi dönemi içinde tüm dizileriyle anıldığını söyleyebiliriz. Bilindiği üzere Yorulmaz'ın eserlerinin yayınlandığı “İnci Roman Koleksiyonu” hayatının sonuna doğru üç eserini yayınladığı bir dizidir. Yorulmaz'ın bu dizisinden önce [Refik Ahmet] Sevengil'in *Kitap ve Kitapçılık* dergisinin 2. sayısında kaleme aldığı yazısı, Yorulmaz'ın yazın hayatı hakkında kapsamlı bilgi vermekle birlikte Yorulmaz'ın toplu çeviri faaliyetlerinin yani hazırladığı dizilerin birlikte anıldığı nadir yazılardan bir tanesidir:

...kitaphanemize hediye ettiği eserler başlıca iki sınıfa ayrılabilir. Bunlar, kendi başına çıkardığı “Gençlik” [Genç Türk Kitaphanesi] ve “Kültür Serisi” ismini taşıyan ve her biri yirmiden fazla eseri ihtiva eden iki kolleksiyonda ve “Dün ve Yarın” [Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı] külliyyatı arasında çıkmıştır. (Sevengil 1936: 3)<sup>23</sup>

Bu çalışmanın amacı Yorulmaz’ın çeviri faaliyetleriyle sol düşünce repertuarını nasıl oluşturduğunu ortaya koymak olduğundan bu diziler ya da bu diziler dışında kalan eserler, bu eserlerdeki başlıklar, dipnotlar, önsöz, sonsöz, başlangıç gibi yan metinler sol düşünce repertuarına ilişkin sunduğu bulgular ölçüsünde ele alınacaktır. Ayrıca buna ek olarak Yorulmaz’ın cumhuriyet dönemi eserleri arasında bu dizilerin dışında kalan eserleri de mevcuttur. Yorulmaz’ın dizi dışında kalan Cumhuriyet dönemi ve öncesi eserleri ise bu çalışmamda “Dizi Dışındaki Çeviriler” altbaşlığı altında ele alınacaktır.

### **3.1.1 Genç Türk Kitaphanesi**

Genç Türk Kitaphanesi tamamı Yorulmaz’a ait altı eserden oluşur. Yorulmaz’ın bu dizi içerisinde çıkan eserleri 1932 ve 1933 yıllarını kapsamaktadır. Bu dizideki eserlerin Sanayiinefise Matbaası, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, Şirketi Mürettibiye Matbaası ve Hilmi Kitaphanesi’nden çıktığı gözlenmektedir. Dizideki eserlerin Hilmi Kitaphanesi’ndeki bir eser hariç çoğunun matbaa şirketleri tarafından basılmış olması Yorulmaz’ın bu dizideki eserlerin çoğunu kendisinin matbaaya verip bastırması olabileceğine işaret etmektedir. Bu dizi içerisinde

---

<sup>23</sup> Sevengil’in bu açıklamaları Yorulmaz’ın çalışmalarını görünür kılmakla birlikte ulaştığım bilgiler ışığında “Kültür Serisi” 25 eserden oluştuğu halde “Genç Türk Kitaphanesi”nin 6 eserden oluştuğunu belirtmenin istatiki bilgileri hatırlatmak açısından önemli olacağını düşünüyorum.

yayınlanan çeviriler kronolojik olarak Şu Şekildedir: *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?*, *Musolini ile Mülakat*, *Bismark nasıl düştü?*, *Leninin Hayatı*, *Budda ve Stalin*.

Bu dizi içerisinde sol düşünce repertuarı açısından üç önemli eserin ön plana çıktığını görüyoruz. Bunlar *Leninin Hayatı*, *Stalin* ve *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?* adlı eserlerdir. Bu nedenle bu eserlerin ayrı ayrı ele alınmasının gereği olmaktadır.

Yorulmaz'ın Pierre Charles'dan çevirdiği *Leninin Hayatı* "Genç Türk Kitaphanesi" dizisi içerisinde 1932 yılında Hilmi Kitaphanesi tarafından basılmıştır. Yorulmaz bu kitaba ilişkin "Başlangıç" kısmında Şunları söyler:

"Tarihin büyük vak'alarının sırrını, ne olduğunu anlayabilmek için onları yaratanları bulmak; onunla, çocukluğundan başlayarak, hayatının muhtelif mevsimlerinde elele yürümek, beraber dolaşıp beraber görmek lazımdır. Tarihin bugüne kadar en büyük vak'ası olan bolşeviklik hakkında da, bu böyledir.

BolŐevikliđin teessüsüne kadar insanların görüp geçirdiği ihtilaller hep siyasi bir mahiyettedir; ilk büyük "içtimaî ihtilal" dünyaya Lenin'in elile geldi." (Yorulmaz 1932a: 2)

Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi Yorulmaz, oluşturmaya çalıştığı sol repertuarın bir gereği olarak belli ki erek okuyucu kitlesini yani Türkiye toplumunu "ilk büyük içtimai ihtilal" [toplumsal ihtilal] olarak gördüğü bolşevik ihtilali hakkında bilgilendirmek ve bu ihtilalin baş mimarı olarak gördüğü Lenin'i tanıtmak ihtiyacı duymaktadır.

Yorulmaz, bolşevik ihtilalinin Türkiye açısından önemine de Şu sözlerle değinmektedir: "Karadan, denizden kapı bir komşumuz olan bu yeni dünyanın yaşayışını, kanunlarını, ahlakiyatını öğrenmek mecburiyetindeyiz. Buna dair okuduklarımızı kavrayabilmek için en basit ve yagane emin yol, her Őeyden evvel, o alemi yaratan Őahsiyeti tanıtmaktır: Lenin!" (Yorulmaz

1932a: 2). Başka bir deyişle Yorulmaz'ın Türkiye'nin komşusu olan SSCB'de olup bitenlerden Türkiye'nin de haberdar olmasını istemesi ve bu yeni gelişmelerin ve repertuvarların oluşumunu sağlayan Lenin'in hayat hikayesini okuyucularına ulaştırmaya çalışması bir nevi her yönden yeni bir oluşum ve repertuvarlar arayışı içinde olan Türkiye için seçenekler sunma çabasının bir yansıması olarak da yorumlanabilir. Nitekim Yorulmaz bu kitabı yazdığı erek okuyucu kitlesi için de şunları söyler: “İşte bir hamlede okunabilecek olan şu küçük kitabı tarih meraklısı zevata, bunlara benzer ukdelerini halletmek üzere bir aralık tercümeyle münasip gördüm. Bir faydası olursa, büyük bir tesellidir.” (Yorulmaz 1932a: 7)

“Genç Türk Kitaphanesi” nden çıkan başka bir eser olan *Stalin* ile *Leninin Hayatı*'nı birlikte ele aldığımızda, Yorulmaz'ın SSCB'nin iki önemli lideri ve bolşevik devriminin öncülerinden olan Lenin ve Stalin'i örnek oluşturması açısından Türkiye toplumuna aktarma ve anlatma ihtiyacı duyduğunu görmekteyiz.

*Stalin*'i incelediğimizde öncelikle bu kitabın üç ayrı kitaptan yararlanılarak oluşturulmuş bir *hülasa çeviri* olduğunu belirtmekte yarar var. Yorulmaz bunu “Birkaç Söz” bölümünde şöyle açıklar: “Bu kitap Stalin hakkında yazılmış üç kitabın lübbüdür. Bu üç kitaptan biri esas olarak alınmış, diğerlerinden de onda olmayan yahut az çok başka bir renkte izah olunan parçaların diğer zaviyelerden görünüşü de münasip bulduğum yerlere serpiştirilmiştir (Yorulmaz 1933a: 374).

Burada “lübb” sözcüğü “hülasa”, “özet” anlamında kullanılmıştır. Yani Haydar Rifat bir kitabı merkeze alarak, onda olmayan, ya da olmasını gerekli gördüğü yerleri diğer iki eserden

olarak tercümesini aktarmıştır. Zaten kendisi de çevirisini “Netekim eser gayretime rağmen az çok ekleme bir bohçayı andırıyor” (Yorulmaz 1933a: 374) şeklinde tanımlamıştır.

Bu eserin dikkati çeken diğer bir yönü ise, çeviride sadece Yorulmaz’ın isiminin olması, kaynak metinlerin ve yazarlarının isimlerinin verilmemesidir. Yine de Yorulmaz, bu yazarların Stalin ve bolşeviklikle ilişkilerini somutlaştırarak aktarmayı gerekli görmüştür:

Bu üç kitabın muharrirlerinden biri Stalin ile, Lenin ile uzun zaman beraber bulunmuş; bu suretle Stalin’i çok yakından tetkik etmiştir. Diğer ikisinden biri az çok kızıldır; öbürü bolşevik Rusya’nın Paris sefaretinde müsteşar iken bolşeviklerce kendisinin cezalandırılmasına karar verildiğini öğrenerek sefaretane duvarından atlayarak Fransız polisine kaçmak suretile canını kurtarmıştır. (Yorulmaz 1933a: 374)

Yorulmaz, Fransa’da milletvekilliği, bakanlık yapmış ve SSCB’nin Fransa’ya borçlanması nedeniyle Rusya’ya gönderilen heyetlere de başkanlık etmiş olan (Yorulmaz 1932b: 5) Anatole de Monzie ’nin kaleme aldığı *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?* adlı eseri de sol düşünce repertuarının bir ögesi olarak Türkçe’ye çevirme ihtiyacı duymuştur.

Yorulmaz, bu kitaptan yararlanabilecek okuyucu kitlesini “tarih meraklıları”, “politika ve ticaret erbabı” (Yorulmaz 1932b: 5) olarak sunmuştur.

Yorulmaz’ın, de Monzie’nin 1931’de yazdığı *Bolşeviklik*’i basımından hemen bir sene sonra çevirmesini (Yorulmaz 1932b: 5) de oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına yeni ve farklı bir açıdan yazılmış bir eseri kazandırma isteği olarak değerlendirebiliriz.



### 3.1.2 Kültür Serisi

Kültür Serisi'ndeki çeviriler 1932-37 aralığında çıkan toplam 25 eseri kapsamaktadır (Bkz. EK 2). Sol düşünce repertuvarına ilişkin bulgular sunan, bu amaca hizmet eden eserler daha çok "Kültür Serisi", "Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı" ve "Genç Türk Kitaphanesi" adlı dizilerde toplanmıştır. Ancak yeterince bilinmemesine rağmen Yorulmaz'ın "Kültür Serisi" tamamı kendi çevirilerinden oluşan bir dizidir ve sol düşünce repertuvarına katkı sağlayan eserlerin çoğu da bu dizide yerini almıştır. "Kültür Serisi"ndeki eserlerin Tefeyyüz Kitabevi, Hilmi Kitabevi, Şirketi Mürettibiye Matbaası/Basımevi, Matbaacılık ve Neşriyat ve Sanayiinefise Matbaası'ndan çıktığı görülmektedir. Bu bilgiler Yorulmaz'ın bu dizideki eserlerinin bir kısmını yayınevleri aracılığıyla okuyucularına ulaştırırken bir kısmını da "Genç Türk Kitaphanesi"nde de görüldüğü gibi matbaa şirketleri aracılığıyla bastırarak okuyucularına ulaştırmaya çalıştığını göstermektedir. Başka bir deyişle Yorulmaz, dizideki eserlerin bir kısmını kendisi bastırılmış görünmektedir.

"Kültür Serisi" içinde sol düşünce repertuvarına doğrudan katkıda bulunan Georges Tournaire'den *Sosyalizm*, Karl Marx'ın Gabrielle Deville tarafından yapılan hülasa çevirisi *Sermaye*, Kropotkin'in *Anarşizm*'i, Stalin'in *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi*, Engels'in *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*'i ve J. Borchardt'ın *Tarihî Maddiyecilik* adlı eseri yer almaktadır.

Görüldüğü gibi "Kültür Serisi" içerisinde sol düşünce repertuvarına katkıda bulunan nispeten daha fazla eser yer almaktadır ve bu eserlerin bir kısmı sol düşünceyi temellendiren düşünürlerden olan Marx ve Engels'e aittir. Bu dizinin diğer önemli bir özelliği ise Yorulmaz'ın sol repertuvarının iki ayağını oluşturan sosyalist ve anarşist düşünce repertuvarlarının her ikisine de ait eserleri barındıran tek dizi olmasıdır. Ayrıca Yorulmaz'ın daha önce 1910'da yayınladığı

*Sosyalizm* adlı eserini diliçi çevirisini yapıp bu dizinin 4. sayısı olarak tekrar yayınlatması da bu diziye verdiği önemin somut bir göstergesidir.

Bu dizinin sol düşünce repertuvarına katkılarını anlamak açısından dizide öne çıkan eserlere ve bu eserlerdeki bulgulara bakmakta yarar olduğunu düşünüyorum. Kültür Serisi'nin 15. sayısı olarak çıkan *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*'in sol düşünce repertuvarı açısından önemi, sosyalizm düşüncesinin Marx'la birlikte iki önemli düşünüründen biri olan Engels tarafından yazılmış olması ve aynı zamanda Yorulmaz'ın sosyalizme dair bu eseri bilinçli çeviri çalışmasının bir ürünü olarak Türkiye'deki erek okuyucu kitlesine ulaştırması çabasıdır.

Bu eserin “Önsöz”ünü “basan”ın yani Hilmî Kütüphanesi'nin yazmış olması yayınevının Yorulmaz'ın sol düşünce repertuvarı oluşturma faaliyetlerini desteklediğini göstermektedir. “Önsöz”deki açıklamalardan, basınevının sosyalizmle ilgili gelişmeleri yakından takip ettiği anlaşılmaktadır (Yorulmaz 1935b: 5-6): “Marks dininin” yani sosyalizmin dünyanın “altıda birine denk bir ülke” dediği S.S.C.B'de “serilip serpildiği şu sırada...” şeklindeki açıklamalarla birlikte ilmi ve hayali sosyalizm için okunabilecek en derin eserler olmasının ve eserin sosyalizmin Marks'la birlikte iki kurucusundan biri olan Engels tarafından kaleme alındığının dile getirilmesi, basınevının bu fikirlerin Türkiye'de de okunup yaygınlaşması inancını taşıdığını göstermektedir (Yorulmaz 1935b: 5-6). Bu bir nevi “basan”ın Haydar Rifat Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuvarı için “hamilik” (Lefevere 1992: 15) görevini de üstlendiği anlamına gelir.

Kültür Serisi'nin 16. sayısı olarak çıkan *Nazarî ve Amelî LENİN MEZHEBİ* ise Stalin tarafından kaleme alınmıştır. Sol düşünce repertuvarına katkı sunan bir eser olmakla birlikte, Yorulmaz bu eser için bir önsöz kaleme almadığından ayrıntılı bilgilere ulaşamıyoruz. Ancak Yorulmaz'ın bu esere yazdığı bir notla, Rus köy “iktisadiyatı” ile ilgili başka bir yazara yönlendirmesi sol düşünce repertuvarına katkı sunan diğer yazar ve kaynaklara hakkını teslim etmesi açısından önemlidir: “Bizde bu işe dair her iki manasile birinci çıkan kitap, bay İsmail Hüsrev'in (*Türkiye köy iktisadiyatı*) adlı yeni çıkan özenli kitabıdır” (Yorulmaz 1935c: 79). Bu açıklamadan Yorulmaz'ın sol düşünce repertuvarını oluştururken sadece çeviri yapmakla kalmayıp aynı zamanda konuyla ilgili yerel kaynakları da yakından takip ettiğini söyleyebiliriz.<sup>24</sup>

Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı açısından önemli bir yeri olan *Tarihî Maddiyecilik* de Kültür Serisi'nin 17. sayısı olarak çıkmıştır. “Önsöz” kısmında bu çevirinin ortaya çıkış serüveni ve amacı açısından oldukça aydınlatıcı bilgiler yer alır. Yorulmaz, tarihi maddiyecilik yani günümüz söylemiyle tarihsel materyalizm için giriştiği bu çeviri faaliyetine dair ilk endişesini şöyle dile getiriyor: “Kültür serisi ismindeki külliyatımızda öteden beri tarihî maddiyeciliğe dair bir eser neşretmek istiyordum. Nitekim Buharin'in bu nam altındaki tercümeyle başlamıştım; fakat ilk seçtiğim o kitap şu sayfalarımızla yedi, sekiz yüz sayfa tutacak bir halde olması öteden beri birkaç vecihden düşündürüyordu” (Yorulmaz 1935d: 5). Belli ki Yorulmaz, sayfaların çokluğunu geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayacağı endişesiyle bir engel olarak görüyor ve şöyle devam ediyor:

---

<sup>24</sup> İsmail Hüsrev Tökin: Kadro dergisi yazarlarından. 1922 yılından itibaren Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde iktisat fakültesinde eğitimine başlar.

Bu halde aylardan beri bu kitabı âdeta yerimde sayar gibi tercüme edip dururken Karl Marks'ın sermayesini Fransızcaya çevirenlerden meşhur J. Borhard'ın şu muhtasar tarihî maddiyeciliğini muhterem bir dost lûtfetti ve beni gûya hallolunamayacak bir mes'ele önünde imişim gibi o kadar uzun zaman düşündüren düğüm çözüldü: Okuyucularıma şimdilik bu bahsin lübbu [özet] mesabesinde olan şu kitabı takdime karar verdim. (Yorulmaz 1935d: 5)

Yukarıda da belirttiğim gibi *Tarihî Maddiyecilik*'in önsöz kısmı Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına dair birçok önemli bilgiler taşımaktadır. Bunlardan en önemlisi, Yorulmaz'ın bizzat kendisinin Şirketi Mürettibiye Matbaası'ndan çıkardığı “Kültür Serisi”ni “külliyyat” olarak ifade etmesidir. Bu durum Yorulmaz'ın çeviri çabalarını bilinçli ve amaçlı bir şekilde yerine getirdiğinin de bir ifadesidir. Ayrıca bu külliyyatın içerisine tarihi maddiyecilikle ilgili yeni bir eseri katmak isteği göz önüne alındığında, Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturma çabasının boyutu ve kapsamının Kültür Serisi Külliyyatı'nda da belirginleştiğini göstermektedir.

Ayrıca Yorulmaz'ın okuyucularına seslenerek “şimdilik” bu konuda özet şeklindeki bu kitaba karar verdiğini söylemesi, bu alanda yani sol düşünce repertuarı alanında çalışmalarının devam edeceğinin de işaretidir.

Bu dizi içerisinde yer alan üç önemli eser olan *Sosyalizm*, *Sermaye* ve *Anarşizm* adlı çeviriler de hem tek başlarına hem dizi içerisinde Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturan önemli eserlerdendir. Yorulmaz'ın çevirilerini incelediğimizde hem sosyalist düşünce repertuarına hem de anarşist düşünce repertuarına katkıda bulduklarını görürüz. Başka bir deyişle Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı hem sosyalist düşünce hem de anarşist düşünce repertuarını kapsamaktadır. Bu eserlerden *Sosyalizm* ve *Sermaye*'nin sosyalist düşünce

repertuvarına doğrudan katkıları varken *Anarşizm*'in de anarşist düşünce repertuvarına katkıları vardır. Taşındıkları önem açısından bu eserleri Kültür Serisi içerisinde başlıbaşına ele almak gerekiyor.

### **3.1.2.1 Anarşizm**

Bu eser anarşizmin kuramcılarından Kropotkin'in 1896'da yayınlanan eseridir (Ayrıntı için Bkz. EK 1). Yorulmaz'ın çevirdiği bu eser “Kültür Serisi”nin 14. sayısı olarak 1934'de basılmıştır. *Anarşizm*'in anarşist düşünce repertuarı içerisindeki önemini kavramak amacıyla bu eseri öncelikle anarşizm külliyatının Türkiye'deki gelişimiyle birlikte ele almak gerektiğini düşünüyorum.

#### **3.1.2.1.1 Anarşizmin Türkiye'deki Gelişimi**

Anarşizmin Türkiye'deki tarihine baktığımızda *Anarşizm* adlı eserin repertuar içindeki yeri daha iyi görülmektedir. Türkiye'de 1986'da *Kara* dergisinin yayına başlaması anarşizmin miladı olarak kabul görmektedir (Zileli ve Özkaya 2008: 1163). Türkiye'de bu derece geç bir dönemde yaşama alanı bulan anarşizmin ilk yazılı kaynağı, Kıbrısızade Osman Bey tarafından Fransızca yazılmış ve Bulgaristan'ın Sofya kentinde 1895 yılında basılmış *Socialisme et Anarchie*'dir (Zileli ve Özkaya 2008: 1154). Aynı zamanda Selanik'teki Sosyalist İşçi Federasyonu'nun yayın organı olan ve ilk 4 sayısının Bulgarca, Rumca, Türkçe ve Ladino dillerinde çıktığı *Amele Gazetesi*'nde (Tunçay: 2009: 92-93) de “anarşist çevrelerin” yazıları yayınlanmıştır (Zileli ve Özkaya 2008: 1154). Aynı zamanda yine Haydar Rifat Yorulmaz'ın eseri olan ve 1910'da yayımlanan *Beynelmillel İhtilal Fırkaları*'nın “Anarşist Fırkaları”

bölümünde de bu konuya yer verilmektedir. Anarşizm üzerine yazılan yazılara yer veren bir başka kaynaksa Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucusu "Sosyalist Hilmi'nin çıkarttığı, anarşizm ve anarko-sendikalizm üzerine birkaç makale de yayımladığı" *İştirak* adlı dergidir (Zileli ve Özkaya 2008: 1154).

Bununla birlikte Cumhuriyet dönemine baktığımızda Yorulmaz'ın 1934'te yayınlanan Kropotkin'e ait *Anarşizm* çevirisi ve 1935'te Vakit-Gazete-Matbaa-Kütüphanesi tarafından basılan Kropotkin'e ait *Etika* adlı eser yer almaktadır. Bunlardan sonra Türkiye'de uzun süre anarşizmle ilgili bir faaliyet ya da yayına rastlanmıyor (Zileli ve Özkaya 2008: 1156). 1969 yılına kadar toplamda "doğrudan anarşist" 4 kaynak yer almaktadır. Bunlar, H. Avon'un *Anarşizm Nedir?* (Gerçek Yayınevi, çev. G. Üstün, 1966), G. Woodcock'un *Anarşizm* (Kıtaş Yayınları. Çev. E. Tuncalı,1967), Bakunin'in *Seçme Düşünceler'i* (Habora Kitabevi, Çev. Mehmet Tuncay,1967) ve Proudhon'un *Mülkiyet Nedir?*(V.G. Üretürk,1969) adlı eserleridir (Zileli ve Özkaya 2008: 1156). 1895'ten 1960'lara kadar geçen süre içerisinde Osmanlı'da ve Türkiye'de basılan anarşizmle ilgili kaynakların azlığına baktığımızda aslında Haydar Rifat Yorulmaz'ın çeviri faaliyetleriyle anarşist düşünce repertuarına sağladığı katkı somut olarak görülmektedir.

Yalnız bu konuda bir noktaya dikkat çekmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Gün Zileli ve Emine Özkaya'nın *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce/Sol* ansiklopedisinde "Türkiye'de Anarşizm" adlı makalelerinde Ahmet Ağaoğlu'nun Rusça'dan çevirdiği ve 1935'te Vakit-Gazete-Matbaa-Kütüphanesi tarafından basılan Kropotkin'in *Etika* adlı eseri "Türkiye'de, anarşizme ilişkin elde bulunan en eski yazılı kaynak" olarak gösterilmektedir (Zileli ve Özkaya 2008: 1156).

Ancak ulaştığım bulgular bunu doğrulamamaktadır. Haydar Rifat Yorulmaz'ın Kropotkin'den çevirdiği *Anarşizm* adlı eseri Şirketi Mürettibiye Matbaası tarafından 1934 yılında basılmıştır. Bu nedenle Türkiye'de anarşizmle ilgili eldeki en eski yazılı kaynağın Ahmet Ağaoğlu'nun çevirdiği *Etika* değil de Yorulmaz'ın çevirdiği *Anarşizm* olduğunu belirtmek gerekir.

Kaldı ki Yorulmaz'ın açıklamalarından *Anarşizm*'i çok daha önceleri çevirdiğini anlıyoruz: “Bu kitap umumi harpten evvel yazılmış ve tarafımdan o sırada tercüme edilmiştir; netekim Sosyalizm nam kitabımız da yirmi altı yıl evvel basılmıştı” (Yorulmaz 1934c: 36). Yorulmaz'ın bu kitabı Birinci Dünya Savaşı esnasında, yani 1914-18 yılları arasında tercüme ettiğini görmekteyiz. Kropotkin'in *Anarşizm* adlı eserinin 1896'da yayınlandığını dikkate alırsak, Yorulmaz'ın kısa bir süre sonra I. Dünya Savaşı esnasında bu çeviriyi yapmaya başlaması, anarşizm düşüncesinin Türkiye'ye aktarılmasında ne kadar önemli bir rol üstlendiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum aynı zamanda Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını oluşturmak amacıyla başlattığı girişimin Cumhuriyet dönemiyle sınırlı kalmadığı, bu girişimin çok daha önceye dayandığını somut bir şekilde gösteren başka bir örnektir.

### 3.1.2.1.2 *Anarşizm*'in Repertuvarındaki Rolü

Yorulmaz sol düşünce repertuarını ya da repertuarlarını oluştururken, sol düşüncenin farklı yorumlarını da erek okuyucularıyla paylaşır. Örneğin, *Anarşizm*'in önsözünde şunları yazmaktadır: “Lenin, Kropotkin'in aleyhindedir; netekim Kautski'nin de aleyhindedir. Hatta *Proleterya İhtilâli*<sup>25</sup> ismindeki kitabını baştanbaşa Kautski “**mel'ununu, murtatını**” tahlil ile

---

<sup>25</sup> Bu eserin basıldığında Yorulmaz tarafından *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unu* adı ile çevirildiği görülmektedir.

yürütür; fakat aynı zamanda onların Karl Marks'ı, Engels'i son harflerine kadar hatmetmiş olduklarını tastikten kendini alamaz (Yorulmaz 1934c: 5).

Görüldüğü gibi Yorulmaz sol düşünceyi farklı yorumlarla savunan Karl Marx, Engels, Kautsky ve Kropotkin'in farklı yaklaşımlarını da belirtme ihtiyacı duymuştur. Yani Anarşizmin de sol düşüncenin başka bir yorumu olduğunu bu eserle ifade etmeye çalışmıştır. Aynı yerde Lenin'in diğerlerine karşı ortaya koyduğu muhalefeti de şöyle açıklar:

Bunlar ve bu kabil imamlar hakkında *Devlet ve İhtilâl* isimli eserinde de dış biler. Fakat bu nihayet bir görüş mes'elesi, sollu[ğ]a, daha daha solluğa ait bir tarife mes'elesidir. Yoksa bu hücumlar onların ilmî kudretlerine hanel getirecek mahiyette değildir. Hattâ Lenin'in kendilerine son derece hücum etmesi bir görüşten de bunların yüksek ehemmiyetlerine delil olmaktan kalmaz. (Yorulmaz 1934c: 5)

Burada Yorulmaz, Lenin'in Kautsky ve Kropotkin'e saldırmasının, bu kişilerin “ilmi kudretlerine hanel getirecek mahiyette” olmadığını, bu durumun sol düşünceye dair farklı yorumları bulunan Kropotkin ve Kautsky gibi düşünürlerin “yüksek ehemmiyetlerinin delili” olduğunu ve bunun son tahlilde bir “görüş mes'elesi”, “solluğa ve daha daha solluğa” dair bir tanım ve yorum meselesi olduğunu ifade eder. Ancak bu açıklamayı yaparken, Yorulmaz'ın bu kişileri “kabil imam”lar olarak tanımlaması da ilginçtir.

Yorulmaz aynı önsözde okuyucularına anarşistliğin ne demek olduğunu anlaşılması için hazırladığı bu çeviriyi özlü ve kısa olduğu için seçtiğini belirtir ve aynı zamanda Lenin'in anarşizmle ilgili düşüncelerini barındırdığından *Anarşizm*'le birlikte Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı'ndan *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unû* adlı çevirisinin de okunmasını önerir.



Yorulmaz'ın *Anarşizm*'in sonuna o dönem hala iktidarda olan Stalin ile yapılan bir görüşmeyi de çevirip eklemesi, sol düşünce repertuarına dair sosyalist ve anarşist bakış açılarını birlikte sunmaya çalışmasının ayrı bir somut örneğidir (Yorulmaz 1934c: 81).

Genel bir değerlendirme yapacak olursak Yorulmaz *Anarşizm*'in önsözünde de belirttiği üzere okuyucusuna “solculuğu” bütün çehreleriyle anlatma ihtiyacı duyuyor. *Anarşizm* de solculuğun bu çehrelerinden birini oluşturmaktadır. Bu yaklaşım erek okuyucuların Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına anarşist düşüncenin argümanlarıyla da bakmasını hedeflemektedir.

### **3.1.2.2 Sosyalizm**

Yukarıda da belirttiğim gibi Kültür Serisi'nin 4. Sayısı olarak çıkan bu eser aslında Yorulmaz tarafından daha önce çevrilmiş ve ilk baskısını 1910 yılında yapmıştır. Diliçi çevirisi yapılarak 1933'te yeniden basılan *Sosyalizm*'in sol düşünce repertuarına ve Kültür Serisi'ne atfettiği önemi anlamak açısından bu eserin arka planına, oluşum serüvenine bakmak gerektiğini düşünüyorum.

Yorulmaz'ın Georges Tournaire'den çevirdiği *Sosyalizm* ilkin Millet Kitaphanesi serisinin 11. adedi olarak 1326(1910) yılında Kitaphane-i İslam ve Askeri matbaasında Tüccarzâde İbrahim Hilmi tarafından basılmıştır. Türkiye'de sosyalizm üzerine doğrudan çevrilen ilk eser olması (Alkan 1990:7) bu eserin Türkiye solunun tarihi içindeki yeri açısından ve aynı zamanda Yorulmaz'ın oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarı açısından önemini ortaya koymaktadır. Kitabın içeriğine ilişkin kapağındaki açıklama şu şekildedir :“Sosyalizmin esbabından,

hizmetinden, sosyalistlerin hayat-ı içtimaiyedeki vezâifinden [toplumsal hayattaki görevlerinden] ve takip olunan maksat ve gayeden bahs eder.” [B.Ç]

Yorulmaz’ın bu eserinin 1910’da basılması, yani Abdulhamit’in istibdad yönetiminden sonra o zamanın toplumu için değişim ve özgürlük umudu taşıyan bir dönüm noktasına yani II. Meşrutiyet’e denk gelmesi de rastlantı değildir. Bu durum Yorulmaz’ın toplumun kültürel planlaması içerisinde, “düşünce özgürlüğü” yaratacağına inanılan bu dönemde sol düşünce repertuarını oluşturmak amacıyla çeviri faaliyetlerine başladığının ve “kültürel bir girişim” başlattığının da göstergesidir. Cumhuriyet öncesi eserlerini yayınlarken daha çok Tefik Nadir müstear ismini tercih ederken Yorulmaz’ın *Sosyalizm*’i yayınlarken kendi ismini kullanması da bu durumu destekler niteliktedir.

Kitabın yayıncısı olan İbrahim Hilmi’nin 1910 baskısında “İfade-i Naşir” ismiyle kaleme aldığı uzun yazısı hem *Sosyalizm*’in o dönem nasıl bir program dahilinde ortaya konulduğu hem de eserin toplumsal olarak ne ifade ettiğini açıklamak açısından oldukça önemlidir. Nitekim Mete Tunçay, İbrahim Hilmi’nin bu yazısını “Türkiye ve Sosyalizm” konusu üstüne ilk düşünme çabalarından biri olarak değerlendirir (Tunçay 2009: 58). İbrahim Hilmi “İfade-i Naşir” bölümünde *Sosyalizm*’in dahil olduğu seriye ait amaçlarını şöyle ifade eder:

İşte şu ali ve insaniyetperverane mekasıda hadim olması cihetiyle millet kitaphanesi eczasının birçoğunda bu mübahase ait asar ihtiva edecek ve — şu tecrübemiz de isbat eder ki— bu babda mülkümüzde ulum-u hukukiye ve içtimaiyede en çok behredar ve muhterem ve en ziyade mütehassıs ve mütetebbi kalemlere müracaat edilecektir<sup>26</sup>. (Çığıracı 1910: 6) [B.Ç]

Yorulmaz'ın 1910'da yayınlanan *Sosyalizm*'i 23 yıl sonra yeniden yayınlattığını, değişen toplumsal şartlar içerisinde sosyalizme ilişkin bu kitabı Türkiye'deki okuyuculara yeniden ulaştırma çabasının bir ürünü olarak görebiliriz. Zira *Sosyalizm*'in ilk baskısından itibaren geçen süre içerisinde bir imparatorluk yıkılmış yerine batı kaynaklarından ve fikirlerinden “dizgeler” oluşturmayı kendine hedef olarak koymuş bir Cumhuriyet kurulmuştur. Artık Arap alfabesi kullanılmamaktadır ve Türkçe Latin alfabesiyle erek kitleye ulaşmaya başlamıştır. Bu durumun farkında olan Yorulmaz, geçmişte başladığı “kültürel girişim”in kesintiye uğramasını önlemek amacıyla bu eseri 1933'te o günün diline uyarlayarak tekrardan yayınlamıştır.

Yorulmaz'ın sol düşünceyi duyurmakla birlikte bu düşüncenin var olan repertuvar içinde yer edinmesi için, başka bir deyişle toplum içerisinde “sosyo-kültürel gerçekliğe dönüşmesi” için ortaya koyduğu bu çaba “kültür girişimcisi” rolünü somutlaştıran önemli örneklerden biridir (Even-Zohar 2010:195). Zira Yorulmaz 1933'teki baskının önsözünde “Bu kitap tarafımızdan otuz sene evvel tercüme edilmiş ve yirmi beş sene evvel «Hilmi Külliyyatı» arasında basılmıştı. Kitap sosyalistliğin dünyanın en büyük devletlerinden birini bilfiil kurduğunu, bu sebeple

---

<sup>26</sup> Bu cümlelerin dili çevirisini de şu şekilde yaptım: “İşte şu yüce ve insancıl amaçlara hizmet etmesi sebebiyle *millet kitaphanesi* dizilerinin birçoğunda bu konuya ait eserleri içerecek ve tecrübemizin de gösterdiği gibi bu konuda ülkemizde hukuk ve sosyoloji bilimlerinde en çok paya sahip, saygın ve en büyük uzmanlara ve araştırmacılara başvurulacaktır.”

zikredememiştir” (Yorulmaz 1933d:108) şeklinde bir açıklama yapmıştır. Burada tarihlerde yanlışlık ihtimali olmakla birlikte bu açıklama Yorulmaz’ın Cumhuriyet’ten önce başlattığı girişime gönderme yapması açısından önemlidir. Bunun dışında “Kitap sosyalistliğin dünyanın en büyük devletlerinden birini bilfiil kurduğunu, bu sebeple zikredememiştir” açıklamasıyla 1910’da var olmayan ancak *Sosyalizm*’in 1933 baskısı sırasında sosyalizm ideolojisiyle yönetilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin varlığına işaret etmektedir. Yorulmaz bir nevi sosyalizm düşüncesinin yaşam bulduğunu ve başka devletlerde de bulma ihtimalinin olduğunu ima etmekte ve oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarına o günün gelişmelerine göre meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadır.

### 3.1.2.3 Sermaye

Kültür dizisi içerisinde yayımlanan ve Yorulmaz’ın sol düşünce repertuarı oluşturma girişimciliği içerisinde en az *Sosyalizm* ve *Anarşizm* kadar önemli bir rolü olan eserlerden bir tanesi de *Sermaye*’dir. Karl Marx’ın yazdığı *Das Kapital*’in özet bir çevirisi olan *Sermaye* Kültür Serisi’nin 7. sayısı olarak yayınlanmıştır. Yorulmaz bu eserin çevirisine ilişkin şu sözleri söyler:

Ben şu boş günlerimde bir tecrübeye girdim ve 14 cildlik *sermaye* nin Gabriel dövil tarafından toplanmış sadık bir hülâsasını tercüme ve neşir ediyorum. Bu hülâsa rağbet görürse anaç XIV cildi 934 de başlayarak ve her sene dördünü tercüme ve neşir suretile 937 haziranı nihayetinde bitirmiş olacağım. (Yorulmaz 1933b: 6)

Görüldüğü gibi Yorulmaz, *Das Kapital*’i Gabrielle Deville’in Fransızca’ya çevirdiği “hülâsa”dan Türkçe’ye aktarmıştır. Yorulmaz’ın açıklamalarından asıl hedefinin çevirdiği hülâsanın ilgi görmesi halinde *Das Kapital*’in hepsini çevirmek olduğunu görüyoruz. Bu hedefini

de 1934'den başlayarak 1937 yılı haziranına kadar gerçekleştirmeyi planlıyor. Ancak Yorulmaz'ın bu planını gerçekleştiremediğini görüyoruz. Buna rağmen hülasa halindeki *Sermaye*'nin sol düşünce içerisinde etkisi oldukça büyüktür. Çünkü *Sermaye*, *Das Kapital*'in Türkçe'ye yapılan ilk çevirisiydi ve o zaman sosyalist düşünce açısından varolan boşluğu bir nebze doldurma işlevi görüyordu.

### **3.1.2.3.1 Yorulmaz'ın *Sermaye*'yi Çevirme Nedenleri**

Yorulmaz'ın bu eseri Türkçe'ye çevirme nedenlerine baktığımızda sol düşünce repertuarı için ne anlam taşıdığı daha somut olarak anlaşılır. Yorulmaz, Karl Marx'ın düşüncelerinin bilinmesini önemsiyordu ve bu nedenle *Sermaye*'nin önsözünde onun düşünsel yaklaşımını “çok derin düşüncelerden olup içtimaî ve siyasî hayatta dünyada en büyük zelzeleyi yapmış bulunan [bir] mezheb” (Yorulmaz 1933b: 5) olarak tanımlıyordu. Belli ki bu yaklaşımın topluma ulaşmasını istiyordu. Bununla birlikte Yorulmaz, *Sermaye*'nin çevrilme nedenlerinden biri olarak da o zaman bu konuyla ilgili elde yok denecek kadar çevirilerin olmasını gösterir:

...Karl Marks'ın mezhebine dair hukuk fakültesinde, mülkiyede, yüksek ticaret mektebinde, Ankaradaki hukuk mektebinde verilen küçük malûmattan, bir de Cavit Beyin ve dahiliye vekili Şükrü Kaya Beyin umumî bahîsler arasında beş on sayfalık tercümelerinden başka bizde bir şey yoktur (Yorulmaz 1933b: 5).

Kendisi de Hukuk okumuş olan Yorulmaz, belli ki Karl Marx'a ait düşüncelerin üniversitelerde işlenmesine karşın elde çok az belge ve bilginin olduğuna dikkat çekmektedir. Diğer taraftan da Yorulmaz, yapacağı çevirinin hukuk fakültelerinde ve ilgili diğer fakültelerde sol ve sosyalist düşünceyle ilgili var olan boşluğu doldurma amacını da gütmektedir.

Yine önsöz bölümünde Yorulmaz, bir şaheser olarak gördüğü *Sermaye*'nin belli başlı dillere çevrildiği ve birçok araştırmaya konu olduğu halde bu eserin hala Türkçe'ye çevrilmemesinden yakınmaktadır:

**Karl Marks'ın** şaheseri *sermaye* belli başlı her dile çevrilmiş, bunun bütün medenî memleketlerde ulema tarafından müteaddit ve muhtelif şerhleri, tefsirleri yapılmıştır. Bir derecede ki, bu kadar şerh ve tefsir mukaddes kitapların mecmuu hakkında yoktur; tercümeleler, şerhler, tefsirler ve “Marks kitapanesi” gibi namlarla çıkarılan ve ayrı ayrı âlimler tarafından ayrı ayrı bahislerine dair bastırılan eserler başlı başına binalar doldurabilir. “ (Yorulmaz 1933b: 5)

Yorulmaz, *Sermaye*'nin çevrilmesinin sebeplerinden söz ederken aynı zamanda o dönem Türkiye'de Marx'ın eserlerini çevirecek düzeyde kişiler olduğu halde bu işe girişmemelerinden de yakınmaktadır (Yorulmaz 1933b: 5).

### **3.1.3 Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı**

Çoğu çeviri 60'dan fazla eserin yayınlandığı “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” Yorulmaz'ın hem kendi çevirilerini hem de başka çevirmenlerin eserlerini yayınladığı en kapsamlı çalışmasıdır. Bu dizi hem Yorulmaz'ın çeviri faaliyetlerindeki kolektif çalışma isteğini somutlaştırması hem de edebiyat, felsefe, politika, din, psikoloji, tercüme vb. birçok konuda kapsamlı ve çeşitli çevirilerin yapılmasını sağlaması açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Dizi, Yorulmaz'a ait bir çeviri olan *Safo*'yla 1934'te ilk sayısını yayınlamıştır. Yorulmaz'a ait çeviriler bu dizi içerisinde 1934-37 aralığını kapsamaktadırlar. Bu dizinin önemli özelliklerinden birisi, Yorulmaz'ın felsefe alanındaki çevirilerinin büyük ölçüde bu dizi içerisinde yer almasıdır. Bu konu aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Bu dizideki önemli

özelliklerden bir diğeri ise dizide yer alan bütün eserlerin Vakit (Gazete-Matbaa-Kütüphane) yayınevi tarafından basılmış olmasıdır.

Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı içinde yer alan Lenin'in *Devlet ve ihtilal* ile *İşçi sınıfı ihtilali ve Kautski mel'unû* adlı eserleri ve Lenin, Stalin ve Buharin'in yazılarından oluşan *Komünizm: Ulusallık-Müstemlekecilik* adlı eser Yorulmaz'a ait sol düşünce repertuvarının şekillenmesine doğrudan katkı sağlayan çevirilerdir.

Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı içerisinde yer alan çevirmenlerden özellikle de Sabiha Sertel'in çevirdiği *Kadın ve Sosyalizm* adlı yapıt ve diğer çalışmaları da sol düşünce repertuvarına seçenekler sunması açısından oldukça önemlidir. Ancak bu konunun ayrı bir çalışma içerisinde değerlendirilebileceğini düşünüyorum<sup>27</sup>.

Bu dizi içerisinde repertuvara katkıda bulunan önemli eserlerden bir tanesi de *Devlet Ve İhtilal*'dir. Yorulmaz, bu eserin kapağına kaynak yazar olarak Lenin'i yazmıştır. Ancak kimden çevirdiğini belirtmemiştir. Yorulmaz, *Leninin Hayatı* ile Lenin'in biyografisini aktarıırken bu sefer de Lenin'in yazdığı bir eseri çevirerek onun fikirlerini aktarmıştır. Ancak Yorulmaz'ın bu esere önsöz niteliğinde bir yazı yazmadığı görülmektedir. Yine de *Devlet ve İhtilal*'in içeriğine ve konu başlıklarına baktığımızda sol düşünce repertuvarı açısından önemi anlaşılmaktadır. Zira bu kitaptaki bilgiler sosyalist düşünce ve SSCB'deki örneğinin tarihi arka planı hakkında da bilgiler sunmaktadır. Kitaptaki bölümlerin konu başlıkları şu şekildedir: “İçtimai Sınıflar ve Devlet”, “1848-1851 Tecrübesi”, “Devlet ve İhtilal- Paris Komünü Tecrübesi (1871) Marks'ın Tahlili”,

---

<sup>27</sup> Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel'in yaptığı çalışmaları da Türkiye'de bir sol düşünce repertuvarının oluşumunu sağlamışlardır. Bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte gerçekleştirilen bu repertuvar girişimlerini de anmak gerekiyor.

“Engels’in Müttemmim İzahları”, “Devletin Yok Oluşunun İktisadî Şartları” ve “Oportünistler Tarafından Hor ve Hakir Edilen Marksizm”.

Lenin’in yazdığı *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel’unu* Yorulmaz tarafından çevirilen ve sol düşünce repertuarı içerisinde değerlendirilebilecek diğer eserlerden biridir. Bu kitaba bir önsöz yazılmadığı halde eser Lenin ve Kautsky arasındaki tartışmaya yer vermesi açısından önemlidir. Çünkü ikisi de sol düşünceye farklı iki bakış açısı sunmaktadırlar. Yorulmaz da bir nevi sosyalist düşünce içerisindeki bu farklılıkları ve tartışmaları erek kitleye ulaştırma ihtiyacı duymuştur. Ancak bunu da Lenin’in eseri üzerinden yapmayı tercih etmiştir.

Bu dizide çıkan başka bir kitap olan *Komünizm Ulusallık – Müstemlekecilik*’in yazarları Lenin, Stalin ve Buharin’dir. Yorulmaz’ın “Önsöz” kısmında belirttiği düşüncelerinden (Yorulmaz 1934b: 3) Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşuyla hızlanan değişim ve dönüşümün farkında olduğunu, bu çeviriyle dünyanın geçmişten bu yana uğradığı “konak”lardan bahsetme gereğine inanarak bundan toplumun faydalanmasını gözettiğini, bu yönde bir sorumluluk alma amacı güttüğünü görmekteyiz:

*Lenin’in, Stalin’in, Buharin’in yazılarından, söylevlerinden toplanarak, çıkarılmış olan şu küçük kitabı türkçeye aynen çevirdim. Bunda ulus, uluslararası, uluş, Koloni mes’eleleri ve uluslar için falan konağa varmak, başka budunların oraya varmak için uğradıkları, az çok durdukları ara konakların her birine mutlaka ayrı ayrı uğramak gerek midir gibi mes’eleler mütalea edilmiştir ki, hele bu son noktanın, ta orta çağlardan ve belki daha gerilerden, orta çağların başlangıçlarından büyük bir hızla son günlere atılmakta olan memleketimiz için özenli göz önündedir. (Yorulmaz 1934b: 3)*



Görüldüğü gibi Yorulmaz, Türkiye'deki gelişmelerin önemli bir dönüm noktasına ulaştığını ve diğer “budunlar”dan tecrübeler sunan *KOMÜNİZM Ulusallık – Müstemlekecilik* adlı “küçük kitabın” toplumdaki gelişmelere büyük katkılar sunacağını düşünmektedir.

Ayrıca düşüncelerinden faydalandığı kişilere baktığımızda (Lenin, Stalin, Buharin) Yorulmaz’ın toplumsal gelişime ve dönüşüme sol bir pencereden baktığını ve oluşturduğu sol düşünce repertuarını Türkiye’nin değişim ve dönüşüm sürecine dahil etmeğe çalıştığı görmekteyiz.

### **3.1.4 İnci Roman Koleksiyonu**

İnci Roman Koleksiyonu, Yorulmaz’ın hayatının sonuna doğru üç eserini yayınladığı bir dizidir. Bu dizi 1938 ve 39 yıllarını kapsamakla birlikte üç eserin tümü de edebiyat alanından yapılan çevirilerdir. Eserler İkbal Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Sol düşünce repertuarına doğrudan katkıda bulunmamakla birlikte bu dizi içerisinde yer alan Pitigrilli’nin *Aşk Peşinde*, Marcel Prévost’un *Kadın Aşkı* ve Anton Çehov’un *Kadın Kalbi* adlı eserlerini Batı’daki birikimi ve zenginliği Türkiye’ye aktarma çabalarının bir ürünü olarak görebiliriz. Bu eserlerin bu yönüyle sol düşünce repertuarının yaratmayı hedeflediği dönüşüme katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz.

### **3.1.5 Dizi Dışındaki Çeviriler**

Yorulmaz’ın dizi dışında kalan bu eserleri bütün çeviri etkinliğini kapsayan sürecin belli dönemlerinde ortaya çıkmışlardır. Bunlar arasında Cumhuriyet öncesi ve sonrasında Yorulmaz’ın sol düşünce repertuarını şekillendirmeleri açısından oldukça önemli bir yeri olan yapıtları

mevcuttur. Bu eserlerden biri de sol düşünce repertuarı içerisinde öncü bir rol üstlenmiş çevirilerden bir tanesi olan *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'dır.

### **3.1.5.1 Beynelmilel İhtilal Fırkaları**

Yorulmaz'ın *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ismiyle çevirdiği bu eser Matbaa-i Osmaniye tarafından 1910 (1326) yılında basılmıştır. “Sosyalistler”, “Komünistler Ve İştirakiyun”, “İnkılap Fırkaları”, “Karl Marx’ın Cemiyet-i Beynelmileli” ve “Anarşist Fırkaları” gibi hem sosyalist düşünce repertuarına hem de anarşist düşünce repertuarına katkıda bulunan konuları içermesi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarına dair ilk çevirilerinden olan bu kitabı 1907 (1323) yılında (Yorulmaz 1910a: 14) yani II. Meşrutiyet'in ilanından bir sene önce çevirmeye başlaması da onun “kültür girişimciliği”nin başlangıç safhalarını incelemek açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

#### **3.1.5.1.1 Beynelmilel İhtilal Fırkaları'nın Repertuvarındaki Rolü**

Bu eserin meydana geliş şekli ve nedenini sorguladığımızda, Yorulmaz'ın eserin “İfade” kısmında bu sorulara yanıt olarak kabul edebileceğimiz açıklamaları yer almaktadır. Yorulmaz'ın “ifade”si şu şekildedir:

323 (1907)senesi temuzunda Anadolu Hisarında üç refik— biri felsefeyi riyaazyata, diğeri tabiiyata, üçüncüsü de içtimaiyata ait olmak üzere— bil-münavebe haftada bir bahis yazarak içlerinden birinin köşkünde veya Hekimbaşı, Çavuşbaşı Çiftlikleri yollarında kendi aralarında okumaya karar vermişlerdi.

İlk konferansı vermek vazifesi bu acize isabet ederek bunun ihtilal fırkalarına dair bulunması da ayrıca tensip olunmakla ‹Senyobos› esas ittihaz kılınarak yazılan ve hem yazılırken, hem de saklandığı müddetçe envai endişeleri mucip olmuş olan bu fezleke vücuda gelmiş ve bunun böyle tarih-i tahririnden ancak bir sene sonra suretpezir-i tab ü temsil olabilmesi şayan-ı tahmid bulunmuştur. (Yorulmaz 1910a: 14) [B.Ç]

Yorulmaz’ın “ifade”sini özetlemek gerekirse bu eserin 1323’te (1907) üç arkadaş arasında “felsefeyi riyaazyata” [mantık felsefesi, matematik felsefesi], fizik ve sosyoloji alanlarında bazı kaynakları okuyup paylaşma etkinliğinden ortaya çıktığını, bunun için ilk vazifenin de Yorulmaz’a düştüğünü ve kendisinin de bu amaçla Seignobos’un eserini “esas ittihaz ederek” bir “fezleke” yani bir özet çeviri ortaya koyduğunu görüyoruz.

Burada üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi sol düşünceye dair konuları içeren bu eserin sahibi olan Yorulmaz’ın eserde geçen konuları başkalarıyla konuşup paylaşmasıdır. Yorulmaz, beynelmilel ihtilal fırkalarına dair konuları kiminle tartışıp paylaştığını açık olarak belirtmemektedir ancak Yorulmaz’ın çoğunluğu sol görüşlere ilişkin olan konular üzerinde arkadaşlarıyla “entelektüel” bir tartışma yürütmekle kalmayıp aynı zamanda bu düşüncelerini *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* adıyla bastırıp yaymak istemesi, sol düşünceye ait “seçenekler” oluşturmaya başlamasının somut bir göstergesidir. Ancak Yorulmaz’ın “ifade”de de söylediği “bunun böyle tarih-i tahririnden ancak bir sene sonra suretpezir-i tab ü temsil olabilmesi şayan-ı tahmid bulunmuştur” sözlerinden de anlaşıldığı üzere eser yazılmasından ancak bir sene sonra yani 1908’de “suretpezir-i tab” yani basılacak düzeye gelmiştir. Buna karşın kitabın

1908’de değil de 1910 yayınlanması, Yorulmaz’ın da “Avukat: T. Nadir” müstear adıyla kitabı çıkarması içinde bulunduğu dönem içinde sosyalist ve anarşist düşünceye dair endişelerin mevcut olduğunu gösteriyor olabilir. Nitekim Yorulmaz da “ifade”sinde “hem yazılırken, hem de saklandığı müddetçe envai endişeleri mucip olmuş olan bu fezleke vücuda gelmiş” şeklinde bir açıklamada bulunarak hem çevrilirken hem de çevrildikten sonra “saklanırken” eserin çeşitli endişelere sebep olduğunu ifade etmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla içinde bulunduğu dönemde böyle bir eseri çevirmek ve de saklamak oldukça büyük bir tehlike barındırmaktadır.

Ancak Yorulmaz’ın içinde bulunduğu dönemde sıkıntılar barındırmasına rağmen arkadaşlarıyla sol düşüncenin birçok akımına ilişkin tartışmalar yürütmesi, bu alanda çeviri yapması ve çevirisini erek kitleye ullaştırmak için “açıkça ve kendini adayarak” hareket etmesi, bir repertuar oluşturma girişimi içerisinde bilinçli bir şekilde rol aldığını gösterir (Even-Zohar 2010: 72).

Yorulmaz’ın Abdülhamit’in baskıcı rejiminden dolayı endişeler taşıması normal olarak karşılanabilir ancak onun açıklamaları başka sorulara da işaret ediyor. Bilindiği gibi II. Meşrutiyet 24 Temmuz 1908’de ilan edilmiştir. Yorulmaz’ın “İfade” kısmının sonuna düştüğü nottan “ifade”yi 10 Teşrin-i Sani 324 (23 Kasım 1908) yani Meşrutiyet’in ilanından sonra yazdığını görüyoruz. *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* da ilk olarak 1910’da Meşrutiyet’in ilanından iki sene sonra Yorulmaz’ın kendi ismiyle değil de Avukat T. Nadir müstearıyla yayınlanmıştır. Bu durum Meşrutiyet döneminde de sol düşünce repertuarını oluşturma faaliyetlerine karşı bazı baskıların devam ettiğine işaret ediyor. Nitekim Yorulmaz’ın külliyatına baktığımızda 1910’da

*Beynelmilel İhtilal Fırkaları ve Sosyalizm*'i yayınladıktan sonra sol düşünce repertuarına ilişkin Cumhuriyet dönemine kadar herhangi bir kitap yayınlanmadığını görürüz. (Bkz. EK 2)

### **3.1.5.1.2 *Histoire politique de l'Europe contemporaine***

*Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'nı Seignobos'u "esas ittihaz kılarak" yani onu temel alarak yazdığını Yorulmaz'ın kendisi belirtiyor. Aslına bakılırsa yaptığım araştırmalar *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'nın Fransız tarihçi Charles Seignobos'un yazdığı *Histoire politique de l'Europe contemporaine* (Modern Avrupa Siyasi Tarihi) adlı eserin bir bölümü olduğunu ortaya koyuyor. Eser ilkin 1897'de basılmış ve 1901'de *A Political History of Contemporary Europe Since 1814* ismiyle İngilizce'ye çevrilmiştir. Bu eserin Fransızca'sına ulaşamadım ancak Heinemann yayınevi tarafından 1915'de yapılan "popular edition" baskısına ulaşabildim. Aşağıdaki karşılaştırmalar da bu kaynağa göre yapılmıştır. Bu durum kuşkusuz çözümlemede güvenilirliği tam olarak sağlamamaktadır ancak bu yönüme bir fikir vermesi açısından başvurulmuştur.

Kitabı incelediğimizde sonuç bölümüyle birlikte 29 bölümden oluştuğunu görmekteyiz. Bu eserin 24. bölümü de *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* yani "The International Revolutionary Parties" adını taşımaktadır. Bu bölümün alt başlıkları da parantezde verilen Yorulmaz'ın çevirileriyle birlikte şu şekildedir:

Masons and Carbonari (Farmasonlar ve Karbonariler),  
The Republican "Young Europe" (Jön Avrupa),  
The Socialistic Schools (Sosyalistler),  
Communist Parties (Komünistler “İştirakiyun”),  
The Revolutionary Parties during the Revolution of 1848 and the Reaction (İnkılap Fırkaları),  
The International (1862-72) (Karl Marx’ın Cemiyet-i Beynelmileli),  
Formation of the Socialist Platform in Germany (1863-75) (Almanya’da Sosyalist Programın Teşkili),  
The Anarchist Parties (Anarşist Fırkaları),  
Formation of the National Socialist Parties (Milli Sosyalist Fırkalarının Teşkili),  
Policy of the Revolutionary Parties (İnkılap Fırkaları),  
The International Socialist Congresses (Beynelmilel Sosyalist Fırkaları)  
(Yorulmaz 1910a: 79; Seignobos<sup>28</sup> 1915: XX).

Eser incelendiğinde Yorulmaz’ın kaynak metinden çevirdiği *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’na “İttihat Cemiyeti” ve “İdare Fırkaları” adıyla iki yeni bölüm eklediği de görülmektedir. “İttihat Cemiyeti” İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin oluşumunu ve bu cemiyetin kuruluşunda etkili olan kişilerin faaliyetlerine değinen bir yazıdır (Yorulmaz 1910a: 68-74). “İdare Fırkaları” adlı kısa bölümde ise Meşrutiyet yönetim şekilleri ve Hükümet-i Mutlak [mutlak yönetim] gibi yönetim biçimlerinden söz edilmiştir. (Yorulmaz 1910a: 74-78). Bu eklemeler Yorulmaz’ın erek kitle içerisinde var olan sistemler üzerinde düşünülmesini ve bu sistemlerin *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* içerisinde yer alan sol akımlarla birlikte değerlendirilmesini ve tartışılmasını sağlamak istediğinin bir göstergesi olarak da algılanabilir.

---

<sup>28</sup> A *Political History of Contemporary Europe Since 1814* kitabının üzerinde çevirmenin adı belirtilmemiş. Bu yüzden yazarının ismini kullandım.

### 3.1.5.1.2.1 *Histoire politique de l'Europe contemporaine*'nin Sergüzeşt-i Tercemesi

Yukarıda da belirtildiği gibi Yorulmaz'ın *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* olarak sunduğu eser aslında *Histoire politique de l'Europe contemporaine* adlı eserin 24. bölümünün çevirisidir. Bu kitabın Türkçe'ye çevrilme serüvenine baktığımızda ise bunun aslında Yorulmaz'la sınırlı kalmadığını görürüz.

Aynı eser Ali Reşat ve Ali Kemal [Ali Rıza] tarafından *Tarih-i Siyasi 1814'ten 1897'ye Kadar Asr-ı Hazırda Avrupa* ismiyle çevrilmiştir. Eser İkdam Matbaasından 1908 (1324) yılında üç cilt şeklinde basılmıştır. Yorulmaz'ın bu eserin özellikle de sol düşünce repertuarına dair bölümünü çevirirken Kemal ve Reşat'ın 28 bölüm ve sonuç bölümlerinden oluşan kitabın tamamını Türkçe'ye çevirdiklerini görüyoruz.

Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın da çevirdiği ve ayrı bir kitap olarak yayınladığı *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* adlı *Histoire politique de l'Europe contemporaine*'nin 24. bölümünü Ali Reşat ve Ali Kemal de çevirmişlerdir. Birbirlerinin çevirilerinden haberleri olup olmadığını bilemiyoruz çünkü hiçbirini çevirilerinde buna değinmemiştir. Ancak yaklaşık aynı yıllarda yapılan bu çevirilerin bir çözümlemesinin yapılmasının da ortaya yeni ilginç bilgiler çıkaracağı muhakkak. Yalnız çalışmamın ana çerçevesi sol düşünce repertuarı olduğundan bu konu üzerinde durulmayacaktır. Bu konunun ayrıca başka bir çalışmada ele alınabileceğini düşünüyorum.

Yukarıda Yorulmaz'ın çevirdiği *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'na ait alt başlıkları vermiştik. Aynı bölümü yani *Histoire politique de l'Europe contemporaine*'nin 24. bölümünü Reşat ve Kemal, "Beynelmilel İnkılap Fırkaları" olarak çeviriyorlar. Bu bölümdeki alt başlıkları

da bazı değişikliklerle Şu Şekilde çevirdiklerini görüyoruz: “Farmasonlar ve Karbonariler”, “Cumhuriyet Taraftarı Genç Avrupa”, “Mesalik-i İŞtirakiyun”, “Komünist Fırkaları”, “1848 İnkılabı ile İrtica Zamanında İnkılap Fırkaları”, “İnternasyonal-Beynelmilel(1862-72)”, “Almanya’da İŞtirakiyun Programının Tanzimi (1863-75)”, “Anarşist Fırkaları”, “Milli İŞtirakiyun Fırkalarının Teşkili”, “İnkılap Fırkalarının Mesleği”, “Beynelmilel İŞtirakiyun Kongreleri” (Reşat; Kemal 1908: 263).

Burada iki çevirinin baŐlıklarını kavramsal olarak karşılaştırdığımızda dikkati çeken nokta Yorulmaz’ın “sosyalist” sözcüğü için aynı terimi kullanırken Reşat ve Kemal’in “İŞtirakiyun” terimini tercih etmeleridir. Bu durum Osmanlı toplumuna henüz geçmekte olan sosyalist düşüncenin kavramsal boyutta da daha yerleŐmemiŐ olduğunu gösterir.

Ancak *Histoire politique de l’Europe contemporaine*’nin Türkçe’ye yeniden evirisi Ali Reşat ve Ali Kemal’in çalıŐmasıyla da sınırlı kalmamıştır. Aynı eseri Ali Kemali Aksüt de *Avrupa Tarihi* Şeklinde evirmiŐtir. *Avrupa Tarihi* Vakıf yayınevi tarafından 1938’de yayınlanmıştır. Bu eserin Yorulmaz’ın yürüttüğü “Dn ve Yarın Tercüme Kllyatı”nın 66. sayısı olarak çıktığını da belirtmek gerekir. Daha önce bir kısmını çevirdiği kitabın bu sefer başka bir çevirmen tarafından çevrilmesi ve Yorulmaz’ın kllyatı içinde yer bulması arada doğrudan bir bağlantı olup olmadığı sorusunu akla getiriyor. Eldeki bulgulardan aradaki ilişki tam olarak anlaŐılmıyor ancak Aksüt’n çevirisine yazdığı “nsz”den bu eseri *Vakıf* gazetesi sahibi ve baŐyazarı Asım Us’un nerisi üzerine “terceme” etmeye karar verdiğini anlıyoruz (Aksüt 1938: 3). Ancak Aksüt’n çevirisi içerisinde Yorulmaz’ın çevirdiği *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’nın herhangi bir Şekilde yer almadığını görüyoruz.



Aksüt'ün kaynak metne ilişkin açıklamalarından, kendisinin *Avrupa Tarihi*'ni Seignobos'un yazdığı asıl kitabından değil de *Encyclopedia Britannica* için yazdığı ve ansiklopedi heyeti tarafından belirlenip sınırlandırılan metinden çevirdiğini anlıyoruz (Aksüt 1938: 3). Aksüt böyle bir metnin varlığını, “müellifine” yani Seignobos'a dayandırıyor. Ancak ortak konuları içermekle birlikte *Histoire politique de l'Europe contemporaine*'nin Aksüt'e ait çevirisinde I. Dünya Savaşı gibi 20. yüzyıla dair gelişmeler de var. Bu nedenle *Histoire politique de l'Europe contemporaine*'nin 1897'de yazıldığı bilgisinden de hareketle, Ali Kemali Aksüt'ün *Avrupa Tarihi*'ni *Histoire politique de l'Europe contemporaine* adlı kaynak metinden değil de, Seignobos'un muhtemelen bu eserden de yararlanıp ortaya koyduğu başka bir metinden yararlanarak çevirdiği olasılığı kuvvet kazanıyor. (Yeniden Çeviriye ilişkin kapsamlı bilgi için Bkz. Tahir Gürçağlar 2011b: 233; 2008: 266).

### **3.1.5.2 Kadim Cemiyet**

Haydar Rifat Yorulmaz'ın yaptığı bazı “muhtasar” çeviriler aynı eserin yeniden çevrilmesine de vesile olabiliyor. Bunun en somut örneğini Ünsal Oskay'ın yaptığı çeviride buluyoruz. Oskay bu durumu, çevirdiği *Eski Toplum* adlı yapıtının “Çeviren'in “Sunu”su” kısmında şöyle dile getirir: “Lewis Henry Morgan'ı 1950'lerin sonlarında Milli Kütüphane'nin “Körler Odası”nda ve Mülkiye'nin Kütüphanesinde *Eski Toplum*'un “muhtasar tercümesi” *Kadim Cemiyet*'ten okuyup tanımamızı sağlayan, çok daha güç zamanların çevirmeni rahmetli Haydar Rifat Beyin anısına... (Oskay 1986: 5).

Oskay'ın söylediklerinden, *Eski Toplum*'u çevirmeye Yorulmaz'ın özet halinde çevirdiği ilk çeviri olan *Kadim Cemiyet*'i bulup okuduktan sonra karar verdiğini ve minnettarlığının bir ifadesi olarak da 1986'da yayınladığı çevirisini kendisine ithaf ettiğini görüyoruz. Oskay, Yorulmaz'dan esinlenerek bu çeviriyi yapmaya karar verdiğini başka bir yazısında da şöyle dile getirir:

Morgan'ın *The Ancient Society*'sini çevirmeyi Haydar Rifat Bey'in muhtasar tercümesini okuduğum sıralarda kafama koymuştum. “ilerde birgün muhakkak içten takma motoru olan bir kayık alacağım nasıl olsa” deyip de, yıllar öncesinden pirinç menteşeler almam gibi bir şeydi Morgan'ı o sıralar ilerde bir gün çevirmeyi kararlaştırmam. (Oskay 1998: 71)

Lewis Morgan'ın yazdığı ve Yorulmaz'ın “muhtasar” bir şekilde çevirdiği bu kitabın sol düşünce repertuarı ile ilişkisine baktığımızda, Marx ile birlikte sosyalist düşüncenin şekillenmesinde oldukça etkili olan Engels'in *Eski Toplum*'dan etkilenecek *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* adlı eseri yazdığını biliyoruz. Oskay bu durumu şöyle açıklar:

Engels, “Darwin biyoloji için ne denli önemli ise, *Eski Toplum* da toplumun oluşum kaynaklarını anlamak için o denli önemli” (Oskay 1986: 7) demiştir. Engels, 1883 yılında, Marx'ın ölümünden sonra, onun *Eski Toplum*'la ilgili olarak aldığı notlara dayanarak Morgan'ın bu çalışmasını tanıtmayı ‘Marx’a karşı ödenmesi gereken bir borç bildiğini’ söylemiştir. Bu amaçla çalışmalarına başlamış ve ünlü *Ailenin, Özel Mülkiyetin Ve Devletin Kökeni*'ni yazmıştır. (Oskay 1986: 7)

Görüldüğü gibi sol düşünce repertuarı içerisinde bu derece önemli olan bu kitabı Yorulmaz ilkin özet şeklinde çevirmiş ve Oskay'ın daha sonra aynı eseri *Eski Toplum* olarak tamamiyle çevirmesine vesile olmuştur.

Oskay, “Çeviren’in “Sunu”su” dışında kitabın başında kaleme aldığı “Lewis Henry Morgan Üzerine” adlı uzun yazısında *Eski Toplum*’u çevirme serüvenini bu sefer biraz daha ayrıntılı bir şekilde aktarır:

İki yıla yakın süren bir hazırlığın ardından, bugün Morgan’ın *Eski Toplum*’u — rahmetli Haydar Rifat Beyin 1940’lardaki muhtasar tercümesi olan ve benim ve birçok arkadaşımın 1950’lerin son yıllarında “Mülkiye” kitaplığında okuduğumuz *Kadim Cemiyet*’ten sonra — Türkçe’de 2 cilt olarak tam metin halinde yayımlanmaktadır. (Oskay 1986: 19)

Oskay’ın bu açıklaması, Yorulmaz’ın çevirisinin, yani *Kadim Cemiyet*’in 1950’lerde üniversiteli gençler arasında oldukça rağbet gördüğünün de bir delilidir.

Ayrıca Oskay’ın bize sunduğu bilgiler dikkatimizi başka önemli bir noktaya da çekiyor: Oskay’ın *Eski Toplum*’u atfettiği Yorulmaz’ın muhtasar şekilde çevirdiği ve zamanında Mülkiye’nin kitaplığında da yer aldığını öğrendiğimiz *Kadim Cemiyet* şu anda Milli Kütüphane’nin kataloglarında da, Mülkiye kütüphanesinin katalogunda da yer almamaktadır. Yaptığım diğer araştırmalar sonucunda da bu eserin kendisine ulaşamadım. Ancak Oskay’ın verdiği bu bilgiler, Yorulmaz tarafından 1940’larda yapılmış *Kadim Cemiyet* adlı bir çevirinin varlığına işaret ediyor.

Yorulmaz’ın Cumhuriyet döneminde ortaya koyduğu eserler arasında *Kadim Cemiyet* dışında da yukarıda adı geçen dizilerde yer almamış ancak sol düşünce repertuvarına katkıda bulunmuş başka çeviriler de mevcuttur. Bu eserlerden bir tanesi *Bolşeviklik Âlemi*’dir. Bu eserin kapağında yazarına ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır; sadece Yorulmaz’ın kendi ismi yer almaktadır. Yorulmaz bu eser için bir önsöz de yazmamıştır ancak kitaptaki bulgular

Yorulmaz'ın bu kitabı Bolşeviklik ile ilgili değişik yazarların yazdığı makaleleri çevirerek bir araya getirmesiyle oluşturduğunu göstermektedir.

Yorulmaz'ın bu eserinde Bolşeviklerle ilgili toprak ihtilalinden, dış ticarete, aile hukukuna kadar birçok konuda Türkiye toplumunu bilgilendirmeye çalışması oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarının kapsamı içinde değerlendirilebilir.

Ayrıca *Sovyetizm ve Demokrasi* de Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını zenginleştiren ve diziler içerisinde yer almayan diğer bir eserdir. *Bolşeviklik Alemi*'nde olduğu gibi bu eser de çeşitli makalelerin çevrilip bir araya getirilmesinden oluşturulmuştur. Bu eser adını kitaptaki makalelerden biri olan ve Anatole de Monzie'nin kaleme aldığı makaleden almaktadır.

### **3.2 Sosyalizm Repertuarının Kurulması Bağlamında Öne Çıkan Türler**

Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine baktığımızda sol düşünce repertuarı içerisinde sosyalizm ve anarşizm repertuarlarının belirginleştiğini görürüz. Bu repertuarların diziler yoluyla nasıl şekillendiğini yukarıdaki değerlendirmelerimizde ortaya koyduk. Ancak Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarına baktığımızda özellikle belli kaynak metin türlerinden yapılan çevirilerin ön plana çıktığı, Yorulmaz'ın bu türler üzerinden repertuarını kurmaya çalıştığı dikkati çeken başka bir unsurdur. Bu açıdan baktığımızda Yorulmaz'ın sosyalizm repertuarını oluştururken daha çok politika, edebiyat ve felsefe metin türlerinden yararlandığını görürüz. Repertuarın şekillenmesinde özellikle politika alanına dahil eserler ön plana çıkarken edebiyat ve felsefe alanındaki çevirilerin de repertuarı pekiştirdiğini söyleyebiliriz.

### 3.2.1 Politika

Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarının merkezinde politika alanından yapılan çevirilerin olduğunu söyleyebiliriz. 2. Bölüm'deki grafikleri de incelediğimizde Yorulmaz'ın çeviri etkinliği içerisinde hem Cumhuriyet öncesinde hem de sonrasında hemen hemen her dönemde politika alanından çeviriler yaptığını görüyoruz. Bu repertuarını oluşturması ve halka ulaştırması açısından politika metinlerinin önemine işaret eder. Yukarıda da bahsini ettiğimiz gibi Yorulmaz'ın daha 1907 yılında çevirmeye başladığı *Beynelmillel İhtilal Fırkaları*'yla başlattığı projesinde Seignobos'un politika alanında verdiği önemli bir eseri olan *Histoire politique de l'Europe contemporaine* 'den yararlandığını biliyoruz. Bu durum repertuarın ilk eserlerinden bir diğeri olan Georges Tournaire'den çevirdiği *Sosyalizm* ile de devam ederek çeviri etkinliği içerisinde etkisini sürdürür. Bu eserlerin sonuncusunu da Yorulmaz'ın muhtasar şekilde çevirdiği *Kadim Cemiyet* oluşturmaktadır.

Yorulmaz'ın sosyalizm repertuarını oluştururken sosyalizmin kuramcılarında, etkin öznelerinden yararlanması da repertuarının halka ulaşması ve etkilemesi için başvurduğu yöntemler arasındadır. Örneğin sosyalizm ve komünizmin etkili düşünür ve yöneticilerinden olan Viladimir Lenin, Josef Stalin, Nikolay Buharin, Karl Marx ve Friedrich Engels'in eserlerini çevirmiştir. Yorulmaz Lenin'den *Devlet ve İhtilal* ve *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unu* adlı eserleri; Stalin'den *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi*, Lenin, Stalin ve Buharin'in metinlerinden oluşan *Komünizm - Ulusallık- Müstemlekecilik* adlı eserleri; Karl Marx'dan *Sermaye*'yi ve Engels'den de *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm* adlı eserleri çevirmiştir.

Yorulmaz çeviri etkinliği içerisinde sadece sosyalizmin etkili düşünürlerinin eserlerini ve düşüncelerini Türkçe'ye aktarmakla kalmamış sosyalizmin düşünürleri olmakla birlikte aynı zamanda aktivistleri ve sosyalist düşünce üzerine temellendirilen S.S.C.B'nin kurucuları ve yöneticileri olan Lenin ve Stalin'in biyografilerini de çevirmiştir. Bu bir nevi Yorulmaz'ın sosyalizm repertuarının gerçekleştirilebileceğini, Türkiye için de bir model oluşturabileceğini ifade etmesinin başka bir yolu olarak yorumlanabilir. *Leninin Hayatı* ve *Stalin'in* Yorulmaz'ın bütün çeviri eserleri arasında yakın tarih siyasi liderlerine yer veren tek biyografik çevirileri olduğunu da belirtmek gerekir. Bu durumun kendisi de Yorulmaz'ın sosyalizm repertuarını oluşturmak için başlattığı kültürel girişimciliğin somut yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Yorulmazın politika alanındaki çevirilerinde dikkati çeken bir diğer nokta ise sosyalizm repertuarını oluştururken bu düşüncenin tarihsel gelişimi içerisinde ortaya çıkan ya da mevcut olan değişik yorumlarını ve bakış açılarını vermeye çalışmasıdır. Örneğin Engels'den çevirdiği *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm* ile birlikte sosyalizm'in değişik iki bakış açısını ortaya koymaya çalışmıştır. Burada Engels ve Karl Marx'ın savunduğu bilimsel sosyalizm ile onlardan önce süregelen sosyalizmin bir diğer akımı olan ütöpik sosyalizm işlenmiştir. Aynı şekilde Lenin'den çevirdiği *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unu* adlı eserde yine Marx ve Engels'in ortaya koyduğu sosyalist düşünce üzerinden inşa edilen iki yaklaşım ele alınmaktadır. Bu kitapta Lenin'in savunduğu sosyalizm ve sosyalizmi liberal ve sosyal demokrasi açısından değerlendirip yorumlayan Karl Kautsky arasındaki tartışmaya ve muhalefete yer verilmektedir. Tabi burada dikkati çeken nokta Yorulmaz'ın bu muhalefeti Lenin'in penceresinden okuyucularına

ulaştırmasıdır. Diğer taraftan, Stalin'den *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi*'ni çevirerek Lenin'in sosyalizme ilişkin prensiplerini de erek okuyucu kitlesine ulaştırmaya çalışmıştır.

Genel olarak Yorulmaz'ın politik metin türleri aracılığıyla sosyalizm repertuarını oluştururken sosyalizmin hem kuramsal hem de uygulama alanına ve örneklerine değindiğini görüyoruz. Uygulama alanı hakkında bilgi vermek amacıyla özellikle de Bolşevik devrimlerinden yararlandığını, SSCB'deki örneklerden yola çıktığını görüyoruz. Aynı zamanda Sosyalizm repertuarının kuramsal çerçevesini sunarken de Marx, Engels, Lenin gibi kişilerin fikirlerini ortaya koyan eserlerinde yararlanmaktadır. Yorulmaz sosyalizmin kuramsal yönünü işlerken aynı zamanda bu düşünce içerisinde yer alan farklı ya da muhalif yorumları ve bakış açılarını da sunmayı tercih etmiştir.

### **3.2.2 Edebiyat**

Yorulmaz'ın daha çok politik metin türlerinden yararlanarak şekillendirdiği sol düşünce repertuarının oluşumunda edebiyatın da önemli bir rolünün olduğunu söylemek mümkün. Çünkü Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine baktığımızda edebiyatın başat bir rol oynadığını görürüz. 2. Bölüm'de yer alan "Edebiyat Çevirilerinin Kaynak Dizgelere Göre Dağılımı" grafiğinde de görüldüğü gibi Yorulmaz'ın edebi çevirilerinde daha çok Fransız ve Rus edebiyatından yapılan çeviriler ön plana çıkmaktadır. Bu durumu Batı eğilimli bir değişim yaratmak isteyen Yorulmaz'ın bu amaçla Rus ve Fransız toplumundaki edebi birikimlerden yararlanmak istemesiyle de açıklayabiliriz. Yorulmaz Rus edebiyatından Anton Çehov, Ivan Turgenyev, Fyodor Dostoyevski ve Lev Tolsoy'dan çeviriler yapmıştır. Bu yazarların hepsi de eserleriyle ve topluma duyarlı, sorgulayan duruşlarıyla sol toplum içerisinde çeşitli yönleriyle yer

edinmişlerdir. Yorulmaz'ın da bu yazarlardan çevirdiği eserlerle ortaya koyduğu sol düşünce repertuvarının yaşantısını, bakış açılarını yansıtmaya çalıştığını; bunu Türkiye toplumuna ulaştırmanın gayreti içinde olduğunu söyleyebiliriz.

Yorulmaz, Fransız edebiyatından ise Paul Bourget, Balzac, Alphonse Daudet, André Maurois, Prosper Mérimée, Marcel Proust, François Mauriac'dan çeviriler yapmıştır. Bu yazarları tek tek değerlendirip bir kefeye koymak zor ancak ortaya koydukları edebi çalışmaların kaynak kültürdeki birikimleri yansıttığını ve Yorulmaz'ın da bu birikimleri aktarmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Fransız kültürü ve edebiyatının Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda Yorulmaz'ın neden repertuvarını pekiştirmek için bu eserlere başvurduğu da anlaşılabilir.

Yorulmaz'ın çeviri etkinliğiyle Batı'daki birikimi Türkiye'ye aktarmaya çalıştığını daha önce belirtmiştik. Aslında yaptığı çeviriler büyük ölçüde gücünü buradan almaktadır. Bu nedenle Yorulmaz'ın gerek Rus edebiyatından gerekse Fransız edebiyatından yaptığı çevirilerle Türkiye'de sol eğilimli bir dönüşüme katkıda bulunmaya çalıştığını; zihinsel bir dönüşümü gerçekleştirmek için bu kaynak dizgelerdeki birikimlerden yararlandığını söyleyebiliriz. Edebiyat alanında yaptığı bütün bu çeviriler de bu birikimi aktarmanın, değişimin alt yapısını oluşturmanın somut uygulamaları olarak görülebilir. Nitekim Vedat Günyol da Yorulmaz'ın bu yaklaşımı için "Haydar Rifat Yorulmaz, Batı kültürüne açılmanın, klasikleri tanımak, 2000 yıllık düşünce yaşamının büyük yapıtlarına ulaşmakla sağlanabileceğine inanıyordu" (Günyol 1983: 327) şeklinde ifade eder.



### 3.2.3 Felsefe

Yorulmaz'ın sosyalizm repertuarını besleyen önemli bileşenlerden birisi de felsefedir. Yorulmaz'ın felsefe türündeki çevirilerini hem tür hem de nicelik bakımından en verimli dönem olarak görebileceğimiz 1930'lu yıllarda ortaya koyduğunu görüyoruz.

Yorulmaz'ın felsefe türünden yaptığı çevirilerde temel olarak insanları sorgulamaya teşvik etmek, içinde buldukları topluma ve yaşamlarına eleştirel gözle bakmalarını sağlamak olduğunu düşünüyorum. Çünkü toplum ancak sorgulayarak eski alışkanlıklarından, yönetim biçimlerinden, tercihlerinden vazgeçebilir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birçok alanda yenilik ve değişim yaşandı. Yorulmaz da ortaya koyduğu çevirilerle insanların "eski"yi sorgulamalarını, ona eleştirel bir gözle bakmalarını sağlamaya çalışmış ve bunun sonucunda insanların "eski" olarak gördüklerini "yeni" seçeneklerle ikame etmelerinin önünü açma girişiminde bulunmuştur. Başka bir deyişle Yorulmaz da Cumhuriyet'in kurulmasıyla hız kazanan "kültürel planlama" içerisinde oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuarıyla topluma "seçenekler" sunmaya çalışmaktadır.

Ayrıca Yorulmaz'ın Antik Yunan ve Roma filozof ve yöneticilerinden kesitler sunarak Batının tarihsel gerçeklerinden ve birikimlerinden Türkiye'nin de yararlanmasını sağladığı kanısındayım. Bu amaçla Yorulmaz, Plutarkhos'un *Paralel Yaşamlar* adlı eserinde geçen Demosten, Çiçero, İskender ve Sezar gibi toplumda iz bırakmış filozof ve yöneticilerle ilgili kısımları çevirerek ayrı ayrı kitaplar halinde basmıştır. Aynı amaçla Yunan medeniyetindeki iki cumhuriyet yönetimini konu alan Ksenofon'un *Lasedemonyalılar ve Atinalılar Cumhuriyetleri* adlı eserlerini de çevirmiştir. Bununla birlikte Yorulmaz, *Tarih Felsefesinin İlmî Esasları*,

*Ayaslıklu Heraklit, Yeni Adam, Epikür'ün Ahlâkiyatı, Demokrit, Felsefe, Eflatun* gibi çeşitli ve kapsamlı başka eserleri de Türkçe'ye kazandırmıştır. (Ayrıntı için Bkz. EK 2).

Yorulmaz'ın felsefi eserleri açısından öne çıkan bir diğer nokta ise Yorulmaz'ın Fransız aydınlanmacı yazarlarından biri olan Denis Diderot'a ait *Felsefe* adlı eseri çevirmiş olmasıdır. Diderot'un materyalist ve Hristiyanlık karşıtı söylemleri dikkate alındığında (Ayrıntı için: *AnaBritannica* 7.Cilt/250-251) sosyalizm repertuarı içerisinde ona özellikle yer verdiğini düşünüyorum.

Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın felsefe alanında yaptığı çeviriler bir taraftan tarihi şahsiyetler ya da filozoflar üzerine şekillenirken diğer taraftan da felsefenin kavramsal boyutu, tarihsel gelişim içindeki yeri ve önemi üzerinde durmaktadır. Bütün bunlar aslında Yorulmaz'ın kendi sol düşünce repertuarını güçlendirmek ve pekiştirmek için Batı'daki birikimlerden ve örneklerden yararlanmak amacıyla ortaya koyduğu felsefe alanındaki girişimleridir.

### **3.3 Anarşizm Repertuarının Kurulması Bağlamında Öne Çıkan Türler**

Yorulmaz'ın çeviri etkinliğine baktığımızda ortaya koyduğu sol düşünce içinde iki repertuarın ön plana çıktığını belirtmiştik. Bunlardan biri sosyalizm repertuarı iken bir diğeri de anarşizm repertuarıdır. Yorulmaz'ın çeviri etkinliğinin başından itibaren ortaya koyduğu çevirilerde anarşist düşünceye de kilit bir önem atfettiğini görmekteyiz. Daha önce üzerinde ayrıntılı bir şekilde durduğumuz ilk eserlerinden biri olan *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'nda anarşizme de yer veren Yorulmaz aynı şekilde anarşizmin kuramcılarında biri olan Kropotkin'in

*Anarşizm* adlı eserini de çevirerek hem Cumhuriyet öncesinde hem de sonrasında bu repertuarın oluşumunu sürdürmüştür.

### **3.3.1 Politika**

Yorulmaz'ın çeviri etkinliğini incelediğimizde anarşizm repertuarının sosyalizm repertuarından farklı olarak sadece politika türündeki çeviriler üzerinden şekillendiğini görürüz. Politika metin türleri içinde anarşizm repertuarının kurulmasında rol alan eserlere baktığımızda ise *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ve *Anarşizm* adlı eserler ön plana çıkmaktadır.

Bu eserlerden *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı içerisinde ilk eserlerden bir tanesi olması nedeniyle önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserin “Anarşist Fırkaları” adlı bölümünde anarşizmin tarihsel gelişiminden ve Avrupa ülkelerindeki yansımalarından bahsedilmiştir.

Görüldüğü gibi Yorulmaz çeviri etkinliğinin başından itibaren anarşizm düşüncesine yer vermiştir. Yalnız bu yöndeki çabası sadece Cumhuriyet öncesinde yayınladığı bu eseriyle de sınırlı kalmamıştır. Yorulmaz, Cumhuriyet sonrasında da anarşizm repertuarına katkı sağlayacak eserler çevirmiştir. Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı içerisinde önemli bir yere sahip olan Kültür Serisi'nde yayınladığı *Anarşizm* adlı eser de bunun somut bir kanıtıdır.

*Anarşizm*'in anarşizm içindeki önemine yukarıda Kültür Serisi altbaşlığında ayrıntılı bir şekilde değinmiştik. Türkiye'de anarşizmin gelişimine baktığımızda bu eserin eldeki ilk yazılı çeviri olması ve aynı zamanda anarşizmin kuramcılarında olan Kropotkin'in eseri olması bu metni Yorulmaz'ın anarşizm repertuarı içerisinde merkezi bir yere koymaktadır.

Anarşizme yaptığı eleştiriler açısından Lenin'in yazdığı *Devlet Ve İhtilal*'i de anarşizm repertuvarına katkı sağlayan eserler arasında saymak gerekir. Yorulmaz bu eserin “Anarşistlerle münakaşa” adlı bölümünde (Yorulmaz 1934d: 82-88) sol iki akımın başka bir deyişle sosyalizmin ve anarşizmin birbirine muhalif yanlarını aktarmaktadır.

### **3.4 Hukuki Faaliyetlerinin Sol Düşünce Repertuvarıyla İlişkisi**

Çevirmenliğinin yanında aynı zamanda avukat olan Yorulmaz'ın hukuk kimliğiyle gerçekleştirdiği faaliyet ve yaklaşımlarının çeviri faaliyetlerinden bağımsız olduğunu düşünemeyiz. Burada Yorulmaz'ın yürüttüğü hukuki faaliyetlerin oluşturmaya çalıştığı sol düşünce repertuvarıyla bağlantıları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu bağlantıları ortaya koyan somut örneklerden bir tanesi de Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'dir.

#### **3.4.1 Çalışkan Kardeşler Cemiyeti**

Çalışkan Kardeşler Cemiyeti, 21 Şubat 1326'da (6 Mart 1911) Şark Şimendifer Kumpanyası'ndan eski işçiler ve işten çıkarılanlar tarafından kurulmuştur. Daha sonra Cemiyet, grev ilanı ve yeni bir sendika kurma faaliyetleri nedeniyle 27 Nisan 1911 tarihinde kapatılmıştır (Birinci 1989: 13-14). Başka bir deyişle Çalışkan Kardeşler Cemiyeti demiryolu şirketinde çalışmış ya da orada çalışırken işten atılmış işçilerin sendikal faaliyetlerde bulunmak ve çalışma koşullarıyla ilgili isteklerini duyurmak üzere II. Meşrutiyet döneminde oluşturdukları bir işçi örgütüdür.

Ali Birinci, “II. Meşrutiyet’te İşsizlerin Kurduğu ‘Çalışkan Kardeşler Cemiyeti’” adlı makalesinde “idare merkezi Fındıkzade Hanı’nda kiralanmış bir odadan ibaret” olan Cemiyet’in, toplantılarını cemiyetin yönetim merkezinde değil de Şark Şimendifer işçilerinin uğradığı kahvehanelerde yapmasını, işçileri cemiyete katılmaya ve Şark Şimendifer Kumpanyası’na karşı greve davet etmelerini faaliyetleri olarak sıralar (Birinci 1989: 13) ve bu faaliyetlerin çok geçmeden dikkat çektiğini şu sözlerle değerlendirir:

Bu faaliyetlerin dikkat çekmesi üzerine İstanbul Polis Müdürlüğü cemiyet hakkında araştırma açmıştır. Bu esnada ise Makinist Genof’un Filibe’de doğduğu, nizamnameye Osmanlı tebaası sıfatıyla imza koyduğu, Sofya’da askerlik yaptığı ve netice itibarıyla de Bulgaristan vatandaşı olduğu ortaya çıkmıştı. Cemiyetin faaliyetlerine Arif Şems ve Genoftan başka, büyük ihtimalle mensuplarından olan, Jozef Kostantin, Nikola Anastas, Yovançev, Kabasakal Hasan Ağa ve Kolyorgi ile isimleri zikredilmeyen diğer bazı kişiler de katılmıştı. (Birinci 1989: 13-14)

Ali Birinci’nin Çalışkan Kardeşler Cemiyeti’yle ilgili ulaştığı İstanbul Polis Müdürlüğü, Tahrirat Kalemi’ne ait vesikalardan elde ettiği bu bilgiler cemiyetin üyeleri ve kapatılmaya doğru nasıl ilerlediği hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Yorulmaz’ın Çalışkan Kardeşler Cemiyeti ile olan ilişkisine baktığımızda da Birinci şu bilgileri sunuyor:

... Yazıhanesi aynı handa olan ünlü avukat ve yazarlardan Haydar Rifat Yorulmaz... ise “Vekil-i Müdafî” sıfatıyla faaliyetlere katılmış ve haksız yere tardedilen işçilerin yeniden kabulü için Kumpanya nezdinde teşebbüslerde bulunmuştu. Bu istek reddedilince Cemiyet, Kumpanyada grev ilan için propaganda faaliyetlerine hız vermiştir. İstanbul Polis Müdürlüğü bu çalışmaların bir grev ilanına yol açabileceği tahmininde bulunmaktadır ki bu tahmin Cemiyet’in kuvvet ve müessiriyetini göstermesi bakımından dikkate değer (Vesika I). (Birinci 1989:14)

Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi Çalışkan Kardeşler Cemiyeti kurulduğu andan itibaren dikkatleri üzerine çekmiştir. Cemiyet, Şark Şimendifer Kumpanyası'ndan çıkarılan işçiler için faaliyetler yürütmekte, şirketin çalışanlarını örgütlemeye çalışmakta ve istediklerini elde edemediği takdirde bir grev organize etmeyi düşünmektedir. Birinci, İstanbul Polis Müdürlüğü'nün Cemiyet'in faaliyetlerinin bir greve yol açabileceği tahmininde bulunması ve buna yönelik önlem almaya çalışmasını Cemiyet'in "kuvvet ve müessiriyeti" [gücü ve etkinliği] olarak değerlendiriyor. Görülüyor ki Yorulmaz da cemiyetin avukatı olarak cemiyetin faaliyetlerine katılmış, işten atılan işçilerin demiryolları şirketine yeniden kabulü için girişimlerde bulunmuş ve işçilerin uğradığı haksızlığı gidermek için hukuki sorumluluk yüklenmiştir.

Bilindiği üzere Yorulmaz'ın sol düşünce repertuvarına yönelik çeviri faaliyetleri eldeki yazılı kaynakları referans olarak alırsak II. Meşrutiyet'in hemen öncesinde *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ile başlamış ve Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte devam etmiştir. Yorulmaz'ın Çalışkan Kardeşler Cemiyeti için yürüttüğü hukuki faaliyetlere de baktığımızda yalnız çeviri faaliyetleriyle değil aynı zamanda avukatlık mesleğini yürütürken ortaya koyduğu faaliyetlerle de sol düşünce içerisinde ele alınacak çalışmalar yürüttüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Yorulmaz işçilerin kurduğu, grev hakkını savunan ve sendikalaşmayı planlayan Çalışkan Kardeşler Cemiyeti'nin "vekil-i müdafî"si olma görevinden uzak durmamış, onların haklarını savunmak için girişimlerde bulunmuştur. Ancak Cemiyet, kuruluşundan kısa bir süre sonra Tatil-i Eşgal Kanunu'na dayandırılarak (Birinci 1989: 14) kapatılmıştır. Birinci, Cemiyet'in kapatılmasını şöyle açıklar: "Bilhassa grev ilanı ve yeni bir sendika kurma çalışmaları, tahminimizce Kumpanyanın da telkin ve belki de tazyikiyle, Hükümet tarafından cemiyetin kapatılması için

vesile kabul edilmiş ve 27 Nisan 1911 tarihine tekaddüm eden günlerde ilmühaberi geri alınarak varlığına son verilmişti” (Birinci 1989: 14).

Yorulmaz’ın avukatlığını yaptığı Çalışkan Kardeşler’in akıbetine baktığımızda, sol düşünce açısından II. Meşrutiyet döneminde de şartların hala zorluğunu koruduğu görülmektedir. Bu durum aynı zamanda Yorulmaz’ın Cumhuriyet öncesinde başlattığı “hukuki girişimciliğin” sol düşünce repertuarı açısından önemini ve sorumluluğunu ortaya koymaktadır.

### **3.4.2 Yorulmaz’ın Cumhuriyet Dönemi Hukuki Faaliyetleri**

Görüldüğü gibi Yorulmaz, Osmanlı’nın ve Türkiye’nin değişim ve dönüşüme açık olduğu bütün “dönüm noktaları”nda gerek çeviri alanında gerekse hukuk alanında “yeni ya da alternatif seçeneklere dönüştürülebilecek fikirler üreten” bir “fikir yaratıcısı” (Even-Zohar 2010:194) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum II. Meşrutiyet dönemindeki etkinliklerinde de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte hızlanan değişim ve dönüşüm ortamı içerisinde yürüttüğü ve dahil olduğu etkinliklerde de somut bir şekilde görülür. Buna ilişkin somut bir örneği de Refik Ahmet Sevengil’in *Kitap ve Kitapçılık* dergisinin 2. sayısında Yorulmaz’a ilişkin yazdığı yazıdan öğreniyoruz: “Cumhuriyetin ilanından sonra Adliye Vekâletince Kanunu Medeniye yaptırılan şerh tercümesine iştirak ettiğini görüyoruz” (Sevengil 1936: 4).

Bilindiği gibi Türkiye, Cumhuriyet’in kuruluşuyla bir rejim değişikliğine gitmiş ve bunun hukuki altyapısını oluşturmak için İsviçre gibi batılı ülkelerin kanunlarından yararlanma yoluna gitmişti. Oluşturulmak istenen “kültür repertuarı” için bu kanunların Türkiye’ye “ithal” edilmesinde (Even-Zohar 2010: 72) çevirinin rolü başat durumdadır. Sevengil’in de işaret ettiği

gibi Adalet Bakanlığı tarafından Medeni Kanunu oluşturmak için İsviçre Medeni Kanunu'ndan “şerh tercümleri” oluşturulmuştur. Yine Sevengil'in aktardığı bilgilerden Haydar Rifat Yorulmaz'ın da bu tercüme faaliyetleri içerisinde rol üstlendiğini görüyoruz. Tabi Yorulmaz bu yöndeki çalışmaları ortaya koyduğu eserlerle de destekliyor. Bu alanda *Şerhli Borçlar Kanunu* (1926), *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynî Haklar* (1926) ve *Miras Meseleleri* (1927) adlı şerhleri ortaya koyuyor. Sevengil *Kitap ve Kitapçılık*'taki yazısının devamında Yorulmaz'ın bu çalışmalarından şöyle bahsediyor: “Gene bu sırada kendisi de “Miras meseleleri”ne ve “Ayni haklar”a dair şerhler nakletti; bir de “şerhli borçlar kanunu” çıkardı ki bunların hepsi hala büyük kıymetlerini muhafaza ediyor” (Sevengil 1936: 4).

Sevengil'in sözlerinden Yorulmaz'ın hukuk alanında ortaya koyduğu bu şerhlerin oldukça etkili olduğunu ve yazıldığı dönemden sonra da bu etkilerini korumaya devam ettikleri anlaşılıyor.

#### **3.4.2.1 Yorulmaz'ın Hukuk Şerhleri ve Batı Anlayışı**

Bilindiği üzere Türkiye'de Medeni Kanun Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 17 Şubat 1926'da kabul edilmiş ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir. Haydar Rifat Yorulmaz da Medeni Kanun'un oluşturulmasına ve uygulanmasına yardımcı olmak suretiyle *Şerhli Borçlar Kanunu* (1926), *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynî Haklar* (1926) ve *Miras Meseleleri* (1927) adlı kanun şerhlerini meydana getirmiştir. Yorulmaz'ın bu yönde gerçekleştirdiği çalışmalar, Türkiye'nin Batı'ya yönelik değişim politikasını desteklediğini göstermektedir. (Çeviri ve batılılaşma ilişkisi için Bkz. Berk 2004). Nitekim bu yöndeki fikirlerini ortaya koyduğu bu şerhlerde de dile getirir



ve kanunlarda yapılan köklü değişimlere yapılan itirazlara karşı açıklamalarda bulunur. Örneğin Yorulmaz'ın *Şerhli Borçlar Kanunu*'na yazdığı uzun “Başlangıç” kısmında bu yöndeki fikirleri açık ve somut bir şekilde kendini gösterir. Yorulmaz, *Şerhli Borçlar Kanunu*'nun “Başlangıç” bölümünde medeni kanun hazırlanırken “her memleketin kanunu kendine göre olur” (Yorulmaz 1926: 7) deyip İsviçre medeni kanununun alınıp Türkiye’de uygulanmasına itiraz edenlere karşılık şu sözleri söyler:

Mahal-i tatbik açısından bu tenan sözlerin içi boştur: Bir kere bizim bıraktığımız kanunlar Türk’ün kanunları, bizim kanunlarımız değildi; Arab’ın idi. Bize Arabistan İsviçre’den değil Amerika’dan bile daha uzaktır; o kanunları bırakırken biz birden bir şeyi bırakmış olmuyoruz, bize vafi ve kâfi olmadığı, bize bir türlü uymadığı sabit olan ariyeti [eğretiyi] bırakıyoruz; istikameti bizi rehaya götürmeyeceği anlaşılan bir yoldan dönüyoruz. (Yorulmaz 1926: 7-8) [B.Ç]

Görüldüğü gibi Yorulmaz eskiden kullanılan hukuk sisteminin Türkiye’ye uymadığını ve bırakılması gerektiğine düşünmektedir. İsviçre Medeni Kanunu’nu örnek alınarak hazırlanacak Medeni Kanunu’nun Türkiye’yi kurtuluşa erdireceğine inanmaktadır. Yorulmaz bu konuya dair yazısının başka bir yerinde de şu sözleri kaydeder:

... Daha daha sonra Arap da kanununu kendisi mi yapmış, kendisinden mi almıştır? Onda İsrailiyat’dan, kadim Yunan’dan, hatta Hint’ten, Fenike’den, Asurdan neler yoktur? O bir halitadan [karışım] başka nedir? Türk Arab’a esaretten az bir zaman daha kurtulmasaydı, Arab’ın Mısır’dan yahut Suriye’den, Filistin’den, şuradan buradan başlamak suretiyle kendini büsbütün inkar edip Avrupa’ya yanaşdığına şahid olacaktı! ... (Yorulmaz 1926: 8) [B.Ç]

Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Yorulmaz, İsviçre Medeni Kanunu’nun alınmasına itiraz edip Araplar’dan alındığını belirttiği kanunları savunanlara karşılık Arap kanununun da İsrail’den Yunan’a Hint’e, Fenike ve Asur’a kadar bütün kültürlerin karışımından ortaya çıkmış bir kanun

olduğunu belirtmekte ve İsviçre Medeni Kanunu'na karşılık bunu savunmanın gereksiz olduğunu açıklamaya çalışmaktadır.

Yorulmaz yazısının başka bir yerinde Cumhuriyet'le birlikte hızlanan Avrupa'ya dönük değişim ve dönüşüme yönelik de şu sözleri söyler:

Bu çıkar yol mudur? Biz muhakkak Avrupayı bir millet olmaya azmetmiş olduktan sonra bunun hem çıkar, hem de kestirme bir yol olduğunu anlamak düşünmek kâfidir ki, İsviçre de kanunlarını “Dresd[en]”den almıştır. 1881’de neşrettiği borçlar kanununun ekseri noktaları Dresd[en] Layihası’ndan istinsah edilmiştir. ... (Yorulmaz 1926: 9) [B.Ç]

Yorulmaz bu açıklamasıyla aynı zamanda Türkiye toplumunun “Avrupayı” olması için girilen bu yolun hem “çıkarcı” yol hem de “kestirme” bir yol olduğunu belirterek aslında Türkiye'nin Batılılaşma hareketini savunduğunu ve çalışmalarıyla buna katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Yorulmaz, Batı anlayışının bir temsili olarak gördüğü İsviçre Medeni Kanunu'nun oluşturulması ve uygulanması safhalarına yönelik çalışmalarını *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynı Haklar ve Miras Meseleleri* ile de devam ettirmiştir.

Ayrıca bu eserlerini incelediğimizde Yorulmaz'ın bu şerhlerde nasıl bir çeviri yöntemi izlediğine dair fazla bilgi sunmadığını görürüz. Ancak *Miras Meseleleri*'nin “Başlangıç” kısmında sunduğu bilgiler bu kitabı hazırlarken kimlerden yararlandığı ve bu çeviriyi oluşturmak için nasıl bir yöntem izlediği konusunda genel bir yaklaşım sunmaktadır:

Bu eser İsviçreli Rusel (روسه ل) 'den ve Manta(مانتا) 'dan; Fransalı Yilanivel(?) (يلانويل) 'den ve Almanyalı Gmor (غمور) 'dan iktitaf [toplama] edilmiştir. Hele Gmor 'dan alınıp kitabın nihayetine konan şekilleri okumayı öğrenmek ile mirasa dair her meselenin herkesçe halli en sade şekle efrak [ayrılmış] ve temin olunmuştur. (Yorulmaz 1927: 3) [B.Ç]

Bununla birlikte Yorulmaz'ın hukuk alanındaki eserlerinin Cumhuriyet dönemiyle sınırlı olmadığını, bu alanda daha 1911'de “mekâtib-i idadiye, sultaniye ve darümuallimin sınıflarına mahsus” (Yorulmaz 1911: kapak) hazırladığı *Yeni Ve Mükemmel Malûmat-ı Kanuniye* adlı eserini de anmak gerekir. Bu eser Yorulmaz'ın hukuk eğitimine katkıları açısından önemlidir.

Yorulmaz'ın ortaya koyduğu hukuk eserleri, Osmanlı'nın son döneminde başlayan Batı'ya yönelik değişim geleneğini benimsediğini yansıtmaları ve Batı hukukunun Türkiye'ye uyarlanması için sarfettiği çabayı göstermesi açısından oldukça önemlidir. Çevirmenlik ve avukatlık kimliğine sahip Yorulmaz'ın hukuk çalışmalarının daha ayrıntılı bir inceleme ve araştırmaya tabi tutulması gerekliliğine inanıyorum ancak bu çalışmanın kapsamında yer almadığından bu alanda yapılacak başka bir çalışmanın Çeviribilim ve Hukuk arasındaki ilişkiler bakımından ilginç ve yeni bulgular ortaya koyacağını düşünüyorum.

#### **3.4.2.2 Haydar Rifat Yorulmaz ve Mahmut Esat Bozkurt Davası**

Yorulmaz'ın avukatlığı esnasında karşılaştığı en büyük olaylardan bir tanesi de 1930'da dönemin Adliye Vekili (Adalet Bakanı) Mahmut Esat Bozkurt'u gazetecilere uyguladığı baskıdan dolayı eleştirmesi ve bu durumu şikayeten dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e yazdığı mektuplardan dolayı Bozkurt'un kendisine hakaret davası açmasıyla başlayan süreçtir. Bu davanın arka planında şöyle bir süreç vardır: Yorulmaz'ın da vekili olduğu ve hükümeti de

ilgilendiren bir “irtışa” (rüşvet) davası vardır. Gazeteler de bu konunun üzerine giderler. Gazetelerin bu konuyu işlemesine dönemin Adliye Vekili [Adalet Bakanı] Mahmut Esat Bozkurt tepki gösterir ve bunun bir sonucu olarak *İkdam*, *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Son Saat*, *Milliyet* ve *Vakit* gazetelerine dava açılır (*Cumhuriyet* 15.05.1930:1). Davacılar arasında Cumhuriyet Müddeiumumiliği (Cumhuriyet Başsavcılığı), Vilayet, Şehremaneti (Belediye) ve Polis Müdüriyeti vardır. Adalet Bakanı Bozkurt, mahkeme heyetinin davacıların makamlarından etkilenip tarafsız davranamayacakları gerekçesiyle davayı Bursa’ya nakleder (*Cumhuriyet* 16.05.1930: 4). Ancak bu karara gazetecilerden, hukuk çevrelerinden tepkiler gelir. Bu duruma tepki gösteren Yorulmaz da içinde Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt’un görevini kötüye kullandığına, yargıya müdahale ettiğine yönelik şikayetlerinin olduğu mektupları dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal’e gönderir. Bozkurt da bu mektupların kendisini ihbar eden iftiralar ve hakaretler içerdiğine istinaden Yorulmaz’ı mahkemeye verir (*Cumhuriyet* 10.04.1930: 1). O zaman büyük yankı uyandıran bu dava sonucunda Yorulmaz’a 2 yıl hapis verilir. Daha sonra da Yorulmaz’ın Temyiz Mahkemesi’ne yaptığı itiraz üzerine “cezanın iftiraya müteallik kısmı reddedilmiş”(Cumhuriyet. 09.08.1930: 3) ve cezası 9 ay 5 güne indirilmiştir (*Cumhuriyet*. 18.07.1930: 2). Hapiste 9 ay boyunca kalan Yorulmaz, 27 Nisan 1931’de hapisshaneden çıkmıştır. Yorulmaz’ın hapiste olduğu süre içerisinde ise İstanbul Barosu’ndan 150 avukat imzalarıyla baroya bir “takrir” (önerge) verirler ve Baro da yeni Adliye Vekili Yusuf Kemal’e Yorulmaz’ın geriye kalan hapis cezasının affedilmesi için başvuru yapar (*Cumhuriyet*. 22.10.1930: 2) ancak bu başvuru kabul edilmez (*Cumhuriyet*. 17.11.1930: 2) .

Görüldüğü gibi Yorulmaz'ın çevirmenlik ve hukuk faaliyetleri *Aynı Haklar, Miras Meseleleri ve Şerhli Borçlar Kanunu* çalışmalarında görüldüğü gibi zaman zaman keşişiyor zaman zaman da birbirini besliyor. Özellikle de Cumhuriyet'in ilk yıllarında Yorulmaz'ın adı geçen davada sarfettiği enerji ve çabalar göz önüne alındığında, gazetelere uygulanan baskıya karşı gösterdiği tepki düşünüldüğünde bir hukuk girişimcisi olarak toplumda yarattığı etki çeviri alanındaki girişimciliğiyle de örtüşmektedir. Bu aynı zamanda Yorulmaz'ın Cumhuriyet'in yapılanma sürecinde hem hukuk alanındaki faaliyetlerinde hem de çeviriye ilişkin faaliyetlerinde toplumsal dönüşüme hizmet edecek bir repertuar yaratmaya çalıştığının ve bunların uygulanması ve kabul görmesi için çaba harcayan bir “kültür girişimcisi” rolü üstlendiğinin de göstergesidir (Even-Zohar 2010:195).

Ayrıca Yorulmaz'ın hapisanedeyken de çeviri yapmaya ara vermediği; eşi Nevvare Hanıma ithaf ettiği *İklimler* ile birlikte *Duman* ve *Mev'ut Toprak* adlı eserleri bu esnada çevirdiği görülmektedir.

Daha sonra *Farmasonluk* adlı çevirisinde Mahmut Esat Bozkurt'la yaşadıkları dava süreci ve sonrasına ilişkin avukatlıktan uzaklaşıp kendini çeviriye daha fazla adadığına atıfta bulunan Yorulmaz, “malum hadiseden” sonra çalışmalarını hızlandırdığını, hukuk çevirileri yerine edebiyattan felsefeye birçok alanda çeviri yapmaya ve bu şekilde kendi deyimiyle “çalışma mevzuuna çeşit verme”ye karar verdiğini dile getirir (Yorulmaz 1934a: 5).

## BÖLÜM 4

# YORULMAZ'IN ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE SÖYLEMLER

### 4.1 20. Yüzyılın Son Çeyreğinden Günümüze Çevirilerinin Alınlanması

Daha önce de değindiğim gibi Haydar Rifat Yorulmaz birçok alandan çeviri yapma ihtiyacı duymuştur. Eserlerini ortaya koyduğu dönemden günümüze kadar bu eserlerle ilgili çeşitli yorumlar yapılmış ve bu eserler çeviriyle ilgili değerlendirmelere konu olmuştur. Yorulmaz'ın Osmanlı'nın son döneminden başlayıp Cumhuriyet'le devam eden çeviri etkinliğinin hukuktan sosyolojiye, edebiyattan politikaya birçok alanda etkileri olmuştur. Meydana getirdiği çeviri dizileri, yürüttüğü kolektif çeviri çalışmaları düşünce alanında bıraktığı etkilerle birlikte birçok eserin sonraki çevirilerine de önayak olmuştur.

Çok boyutlu bir çeviri faaliyeti içinde olan Yorulmaz'ın bugüne kadar kapsamlı bir incelemeye tabi tutulmaması dikkati çeken en önemli noktalardan biri olmakla birlikte bu çalışmada Yorulmaz'ın tüm boyutlarıyla incelenmesi mümkün olmayacaktır. Çalışmamda Yorulmaz'ın çevirileri, sol düşünce repertuarını oluşturması bağlamında ele alınacağından, bu başlıkta da daha çok sol düşünce repertuarının oluşmasına katkıda bulunan çeviriler ve bunların alınması ele alınacaktır. Nitekim Türkiye'de sol külliyatı incelendiğinde, sosyalist ve anarşist düşüncenin oluşumuna dair gelişmeler ele alındığında bu külliyatın oluşmasında Yorulmaz'ın 1907'den başlayan (Yorulmaz 1910a: 14) ve sonrasında devam eden çeviri çalışmalarının

oldukça büyük katkıları olduğu somut bir şekilde görülmektedir. Ancak eldeki bulgular Yorulmaz'a ait çeviri faaliyetlerinin 1975 ve sonrasında dair alımlanmasına ışık tutmaktadır. Başka bir deyişle burada ele alınan değerlendirmeler 1975 ve sonrasında dile getirilen düşüncelerden yola çıkılarak sunulmaktadır. Eldeki malzemeler Yorulmaz'ın içinde bulunduğu dönemde sol düşünce repertuarını oluşturan biri girişimci olarak görülmemiş olabileceğine, bunun yerine çeviri yapan bir kişilik olarak alımlanmış olabileceğine işaret ediyor. Ancak yeterli kaynağa ulaşılmadığından bu bölümde Yorulmaz'ın çevirilerinin ortaya çıktığı dönemdeki alımlanmasını değerlendirmek mümkün olmayacaktır.

#### **4.1.1 Meşrutiyet Dönemi Çevirileri Üzerine Görüşler**

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet Dönemi'nde sosyalist düşünce açısından akla ilk gelen yapılanmalardan bir tanesi de Osmanlı Sosyalist Fırkası'dır. Bu altbaşlıkta bu partinin yürüttüğü faaliyetlerin dışında Yorulmaz'ın ortaya koyduğu çeviri faaliyetlerinin sol düşünce repertuarı açısından önemine değinilecektir.

Yusuf Tekin, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*'nde yayınlanan "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket "İştirak Çevresi"nin Sosyalizm Anlayışı üzerine Bir Değerlendirme" adlı yazısında II. Meşrutiyet döneminden sonra oluşan "İştirak Çevresi"yle ilgili değerlendirmelerini aktarıırken Yorulmaz'a da değinir (Tekin 2002: 171-184). Tekin "Hareketin Partileşmesi" bölümünde, Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucusu Hüseyin Hilmi ve Fırka'nın Paris şubesini açan Dr. Refik Nevzat'a değindikten sonra, Yorulmaz'a ilişkin şu değerlendirmeleri yapar:

Bu çevre dışında sosyalistliği ya da sosyalist düşünceye yakınlığı ile tanınan bir başka kişi ise, Avukat Haydar Rifat (Yorulmaz)'dır. Haydar Rifat sosyalizm konusunda özellikle Fransızca'dan yaptığı kitap çevirileri ile entelektüel çevrelerde kendisine yer edinen bir kişidir. Bunlara ek olarak, Baha Tevfik Nurettin, Hasan Sadi (Birkök), Seyfettin Arif gibi isimler sayılabilir (TUNAYA, 1998:285) (Tekin 2002: 175).

Burada Osmanlı Sosyalist Fırkası çevresinin siyasi faaliyetlerinin dışında Yorulmaz'ın sosyalizm ile ilgili çevirilerinin zikredilmesi, öneminin vurgulanması Yorulmaz'ın ve çeviri etkinliklerinin sosyalist düşüncenin alımlanmasında durduğu yeri somut bir şekilde göstermektedir. Diğer taraftan çevirmen ve avukat vasıflarıyla Tekin'in yazısında yer bulan Yorulmaz, “sosyalistliği” ya da “sosyalist düşünceye yakınlığı” tabirleriyle nitelendirilmektedir. Tekin'in şahsında yazıya dökülen bu nitelendirmeler Yorulmaz'ın günümüzde nasıl alımlandığını göstermesi açısından da önemlidir.

Nitekim Mete Tunçay da, *Türkiye’de Sol Akımlar 1908-1925* adlı eserinde bu konuya ilişkin fikirlerini şöyle dile getirir: “Meşrutiyet’in ilk yıllarında Türkiye’de gelişen solculuk, Hilmi çevresinin tekelinde kalmış değildir. Hilmi’den önce de, Hilmi’nin faaliyet gösterdiği sıralarda da, solla ilgilenen başka birtakım aydınlar vardır. Avukat Haydar Rifat Yorulmaz bunlardan biridir (Tunçay 2009: 57).

Görüldüğü gibi Tunçay, Türkiye’deki solculuğun gelişiminin sadece Osmanlı Sosyalist Fırkası’nın kurucusu Hüseyin Hilmi ve çevresinin faaliyetlerinden ibaret olmadığını vurguluyor ve solla ilgilenen başka aydınların da çalışmalarına işaret ediyor. Tunçay, Yorulmaz’ı da bu aydınlar arasında görüyor ve bu duruma örnek olarak da Yorulmaz’ın *Beynelmilel İhtilal Firkaları* isimli eserini gösteriyor: “Haydar Rifat’ın Seignobos’u “esas ittihaz” ederek hazırlayıp takma adla [Avukat: T. Nadir] bastırıldığı *Beynelmilel İhtilal Firkaları*, Hürriyetin İlanı’ndan bir



yıl önce yazılmış olmakla birlikte, ancak iki yıl sonra yayımlanabilmiş ve “hem yazılırken hem de saklanırken enva-i endişeleri mucip olmuş”tur” (Tunçay 2009: 57-58). Tunçay, Yorulmaz üzerinden verdiği örnekle solculukla, sosyalist düşünceyle ilgili çalışmaların “Hilmi çevresi”nden önce başladığını somutlaştırır, diğer taraftan da bu eseri T. Nadir müstearıyla yayınlayan Yorulmaz’ın kitabı çeşitli endişelerle yazdığını ve sakladığını bununla birlikte ancak II. Meşrutiyet’in ilanından iki sene sonra yayımlayabildiğini belirterek, bu eserin meydana geldiği ortama, yani Abdülhamit’in baskı dönemine de göndermede bulunur.

Diğer taraftan Tunçay, *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’nı “sosyalizmin anlamı ve solcu kuruluşların tarihi üstüne bilgi veren” bir kitap olarak kabul etmekle birlikte, bu eserin “Türkiye’nin sorunlarına solun ışığı altında bakmayı denemediği”ni ileri sürer ve “bizim açımızdan özel bir önem taşımamaktadır” değerlendirmesini de yapar (Tunçay 2009: 58). Ardınan, Tunçay “Hilmi çevresi” dışında yapılan faaliyetlere ikinci bir örnek olarak yine Yorulmaz’ın sosyalist düşünce açısından diğer önemli bir eseri olan Georges Tournaire’den çevirdiği *Sosyalizm* adlı eserini gösterir. Bu eser için de Tunçay “tabiatıyla” *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’na benzediğini, yani “Türkiye’nin sorunlarına solun ışığı altında bakmayı denemediği” sebebiyle özel bir önem taşımadığını ileri sürmekle birlikte bu konuyu çok fazla açmaz ve bu durumu oluşturan nedenler üzerinde durmaz. Buna karşın, İbrahim Hilmi’nin eserin yayıncısı olarak *Sosyalizm*’e yazdığı “İfade-i Naşir” (Yorulmaz 1910b: 3-6) başlıklı önsözü “Türkiye ve Sosyalizm” konusu üzerine yazılmış “ilk düşünme çabalarından biri” olarak nitelendirir (Tunçay 2009: 58).

Yorulmaz'ın çeviri faaliyetlerini “İştirak Çevresi” dışında gelişen sosyalist faaliyetler arasında gören başka değerlendirmeler de görmek mümkün. Bunlar arasında Şükran Kurdakul'un ifadeleri bu durumu pekiştirmektedir.

Şükran Kurdakul *Çağdaş Türk Edebiyatı I: Meşrutiyet Dönemi* adlı kitabında “Yeniçağ, Yeni Düşün Akımları” arasında “Sosyalizm” e değinirken Yorulmaz'ın çevirilerine şu şekilde yer verir:

Bu evrede örgütlere bağlı olmayan aydınların da sosyalist öğretinin temel bilgilerini yansıtmaya amacına ilişkin kitaplar yayımladıkları görüldü. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Lenin'in eserlerini (**Devlet ve İhtilal; İşçi Sınıfı İhtilali**) çeviren Haydar Rifat, Paris üniversitesi profesörlerinden Charles [Seignobos]'dan (1854-1942) yararlanarak hazırladığı *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* (1910) adlı kitabında sosyalist ve komünist öğretini ve örgütlere bağlı düşün adamlarından Owen, Thompson, Saint-Simon, Fourire, Babeuf, Marx, Proudhon, Bakunin'in görüşlerini derleyerek geniş bir özetini verdi. Ayrıca George Tournère'in *Sosyalizm* (1910) adlı kitabını yayımladı. (Kurdakul 1992a: 113-114)

Kurdakul'un fikirleri Yorulmaz'ın çevirilerinin sosyalist düşünce açısından nasıl alımlandığına dair oldukça somut noktalara dikkat çekiyor. Yorulmaz'ın sosyalizmle ilgili Cumhuriyet dönemindeki çevirilerine dikkat çeken Kurdakul, *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* (1910) ve *Sosyalizm* (1910) adlı eserlere değinerek aynı zamanda Yorulmaz'ın “sosyalist öğretinin temel bilgilerini yansıtmaya” yönelik çalışmalarının Cumhuriyet kurulmadan çok önce başladığına işaret ediyor. Ayrıca, Kurdakul'un *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*'nın içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi vermesi, buna ek olarak yine II. Meşrutiyet döneminde sosyalizme ilişkin yapılan önemli bir diğer çeviri olan *Sosyalizm* eserini zikretmesi, Yorulmaz'ın çevirilerinin sol düşünce repertuarını oluşturması bağlamında konulduğu yerin somut bir göstergesidir. Zira Kurdakul'un

açıklamalarından II. Meşrutiyet döneminde siyasi örgütlenmeler dışında sosyalist düşünceye katkıda bulunan entellektüel faaliyetler olduğunu da görüyoruz. Burada dikkati çeken önemli noktalardan birisi de daha önce Mete Tunçay'ın ifadesinde de yer bulduğu gibi (Tunçay 2009: 57) Yorulmaz'ın bu anlamda ilk akla gelen aydınlardan biri olması ve çeviri çalışmalarının örnek olarak sunulmasıdır.

Bununla birlikte yapılan başka değerlendirmeler de Yorulmaz'ın Meşrutiyet dönemi çevirmenleri arasında oynadığı etkin rolü ortaya koymaktadır. Nitekim Vedat Günyol, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*'nin 2. cildinde kaleme aldığı “Türkiye’de Çeviri” adlı makalesinde, Yorulmaz’ı Batı medeniyetindeki birikimleri toplumumuza aktaran Cumhuriyet öncesi etkili üç çevirmenden biri olarak değerlendirmektedir: “Cumhuriyet’in yanına bucağına gelinceye dek, çeviri alanında, Batı’ya yönelik çeviri konusunda 3 kişinin adını anmadan edemeyeceğiz. Bunlar, Abdullah Cevdet, Hüseyin Cahit ve Haydar Rifat’tır(Günyol 1983: 327). Aynı yazıda Haydar Rifat Yorulmaz ve Hüseyin Cahit Yalçın’ın çeviri çalışmalarını karşılaştıran Günyol, Yorulmaz’ın yaptığı çalışmaların alımlanmasına dair bilgiler de ortaya koyar: “Hüseyin Cahit, liberal düşünce doğrultusunda bireysel diyebileceğimiz dünya görüşünü yansıtan çeviriler yaparken, Haydar Rifat sosyalist dünya edebiyatının hatırı sayılır yapıtlarını Türk okuyuculara sunmaktaydı (Günyol 1983: 327). Günyol’un bu açıklamalarının da işaret ettiği gibi Yorulmaz’ın çevirileri sosyalist dünya edebiyatını aktaran, sosyalist düşünceyi nakleden eserler olarak alımlanmaktadır.

Ayrıca Saliha Parker’in *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* adlı eserin “Turkish Tradition” bölümünde kaleme aldığı düşünceleri de hem Meşrutiyet dönemi ve

dönemin arka planına ışık tutmakta hem de Günyol'da gördüğümüz gibi Yorulmaz'ı dönemin etkin üç çevirmeni arasında sayarak Türkiye çeviri geleneği içinde önemli bir konuma yerleştirmektedir:

1873-83 yılları Tanzimat Dönemi yazarları/çevirmenleri için en verimli yıllardı. Sonrasında, II. Abdülhamit yönetimindeki sansür çoğunlukla popüler Fransız romanlarının çevrilmesine neden oldu. 1908'de Meşrutiyet'in ilanını ve II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesini İngiliz, Alman ve Rus edebiyatındakilerle birlikte tarih, felsefe ve sosyal bilimlerde “saygın görülen” eserlerin çevirisindeki kayda değer canlanma izledi. Shakespeare'i çeviren Abdullah Cevdet, gazeteci Hüseyin Cahit ve Haydar Rifat dönemin en etkin ve en adanmış çevirmenleriydiler<sup>29</sup>. (Paker 2011: 557) [B.Ç]

#### 4.1.1.1 Yorulmaz'ın *İştirak* ile İlişkisi

Eldeki bulgulardan Haydar Rifat Yorulmaz'ın Osmanlı Sosyalist Fırkası ya da başka bir parti ile bağı kurmak güç görünüyor ancak Mehmet Ö. Alkan'ın *Tarih ve Toplum* dergisinde “Baha Tevfik ve *İştirak*'teki İmzasız Yazıları” başlığıyla kaleme aldığı yazısı Yorulmaz'ın sosyalizme ilişkin yazılarının Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın yayın organı olan *İştirak*'te yayımlandığını gösteriyor.

Alkan, bu yazısında birçok araştırmacı tarafından *İştirak*'te Baha Tevfik'e atfedilen yazıların çoğunun aslında Yorulmaz'ın çevirdiği *Sosyalizm* adlı kitabından bazı bölümler olduğunu ortaya koyuyor (Alkan 1990: 7). Alkan, A.Sayılğan ve F.Tevetoğlu gibi birçok

---

<sup>29</sup> The years 1873–83 were the most productive for the writers/translators of the Tanzimat. Subsequently, censorship in Abdülhamid II's reign led mainly to the translation of popular French fiction. The Constitutional Revolution of 1908 and the deposition of Abdülhamid II were followed by a significant revival of translations of canonized works in history, philosophy and the social sciences, as well as English, German and Russian literature. Abdullah Cevdet, who translated Shakespeare, and journalists Hüseyin Cahit and Haydar Rifat were the most active and committed translators of the period.

araştırmacı'nın *İştirak*'teki yazıları Baha Tevfik'e atfetmesini Yorulmaz'ın *Sosyalizm* adlı yapıtını dikkatli okumalarına bağlıyor (Alkan 1990:7). Diğer taraftan Alkan'ın, Yorulmaz'ın bu çevirisini “sosyalizme ilişkin ilk çeviri kitap” (Alkan 1990:7) olarak değerlendirdiği görölmektedir. Alkan bu konuya ilişkin fikirlerini şöyle sürdürür:

....bu yapıtın[*Sosyalizm*] içinde yer alan bölümlerin, daha önce *İştirak* dergisinde yayınlandığı, yapılacak kısa bir karşılaştırmadan sonra ortaya çıkar. Üstelik Baha Tevfik'e atfedilen “Sosyalistilğin Atışı” başlıklı yazı ve diğer imzasız yazıların bir kısmı tamamen bu çeviriden aktarılmış-araklanmış-tır. Daha doğrusu söz konusu kitap yayınlanmadan önce, kitabın yarısından çoğu makaleler halinde *İştirak*'te yayınlanmıştır. Ayrıca *İştirak*'teki bu makalelerin içinde yer alan dönem Osmanlı toplumuna ilişkin kimi eklemeler, çeviriye de aynen konmuştur. (Alkan 1990: 7)

Alkan'ın bu açıklamaları birçok yeni bilgiye ışık tutuyor; ortaya koyduğu belge ve bulgular *Sosyalizm* eserinin bir kısmının aynı şekliyle daha önceden *İştirak*'te basıldığını gösteriyor. Alkan aynı zamanda “Baha Tevfik’e atfedilen sosyalizmle ilgili “imzasız yazılar”ın da Yorulmaz tarafından *İştirak*'e konulduğunu yahut da “araklanarak” buraya konulduğunu ileri sürüyor. Alkan, bu yazıların Yorulmaz'a ait olduğunu desteklemek amacıyla *İştirak*'te yer alan makalelerdeki kimi eklemelerin *Sosyalizm*'in 1910 basımında aynen korunduğunu belirtiyor. Ayrıca bazı yazıların altında “(H.R)” ve (H) kısaltmalarının olduğunu ve bunların “Haydar Rifat'ın baş harflerinden başka birşey” olmadığına işaret ediyor (Alkan 1990:7). Alkan ortaya attığı düşüncesini şöyle özetliyor:

Kısaca *İştirak*'te yayınlanan ve Baha Tevfik'e atfedilen makaleler ya da bir kısım imzasız makaleler Haydar Rifat tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar da çevirisini yaptığı *Sosyalizm* adlı yapıtın bölümleridir. Anlaşılan, bu çevirinin bir kısmı önce makaleler halinde *İştirak*'te yayınlanmış ardından da kitabın tamamı “Millet Kütüphanesi” yayınları arasından çıkmıştır. (Alkan 1990:7)

Alkan'ın bu duruma verdiği örneklerden bir tanesi şu şekildedir: “*İştirak*'te yayınlanan “Sosyalizmin (Sosyalistliğin) Atîsi” (No: 3 ( [27] Şubat 325) s.36-41 ve no: 5 (13 Mart 326) s.73-77) başlıklı yazı dizisi, *Sosyalizm* adlı çevirinin “Sosyalistlik Nasıl [Tesis] Edecek?” (s.62-68) ve “Sosyalistliğin Atîsi” (s.69-78) adlı bölümlerin aynısıdır (Alkan 1990: 7).

Alkan'ın işaret ettiği *İştirak* sayılarını ve *Sosyalizm* adlı eseri karşılaştırdığımızda, ortaya çıkan bulgular kendisini doğrulamaktadır.

Yorulmaz'ın bu çevirisi aynı zamanda 1933 senesinde o günün Türkçesine uyarlanarak “Kültür Serisi”nin 4. sayısı halinde tekrardan basılmıştır. 1933'te basılan *Sosyalizm*'i incelediğimizde, 1910 baskısında 62-68 sayfalarında yer alan “Sosyalistlik Nasıl Tesis Edecek?” ve 69-78 sayfalarında yer alan “Sosyalistliğin Atisi” adlı makalelerin aynı adla sırasıyla 58-64 ve 65-74 sayfalarında yer aldığını görürüz. Ancak bu vesileyle incelediğim üç ayrı metinde hafif değişikliklerin olduğu da gözden kaçmıyor. Bir örnek vermek gerekirse, Alkan'ın da Yorulmaz'a ait olduğunu belirttiği “Sosyalistliğin Kusurları” adlı bölümün ilk kısmını ele alalım. Bu bölüm *İştirak*'in 8. sayısında şöyle geçer:

Diyorlar ki: Sosyalistler taksim-i emval tarafdarıdır!?. Sosyalistlerin yüzüne bir töhmet olarak fırlatılmak istenilen en büyük kusur taksim-i emvalin [malların bölüşümü] maddeten adem-ül imkan olması [imkansız], bunun delili de bir anda tesis edilen müsavatin[deşitliğin] bir saat sonra muhtel olacağı [bozulacağı] hususudur.

Şu delile diyecek yok, doğru; Eksik bir Şey varsa o da böyle bilüzum [lüzumsuz] münakaşata, muhakemata girmektir. (Yorulmaz 1910c: 121) [B.Ç]

Aynı bölüm *Sosyalizm* adlı eserde Şöyle geçer:

Diyorlar ki: Sosyalistler taksim-i emval tarafdarıdır! Sosyalistlerin yüzüne bir sille-i töhmet olarak indirilmek istenilen en büyük kusur “ taksim-i emval”ın maddeten adem-ül imkan olması, bunun delili de bir anda tesis edilen müsavatin bir saat sonra muhtel olacağı hususudur.

Şu delil yanlış değil doğru; fakat kusurlu. Kusuru da böyle bilüzum münakaşata, muhakemata meydan vermesinde. (Yorulmaz 1910b: 79) [B.Ç]

Yorulmaz 1933’te tekrar yayınladığı *Sosyalizm*’de de ilgili bölümü Şöyle aktarır:

Derler ki: “*Sosyalistler mevcut emvali taksim taraftarıdır!.*”

Sosyalistlerin yüzüne bir töhmet tokadı olarak indirilmek istenilen en büyük kusur “emval taksimi”nin maddeten imkansız olması, bunun delili de bir anda tesis edilen müsavatin bir saat sonra muhtel olacağı hususudur.

Şu delil yanlış değil, doğru; fakat kusurlu. Kusuru da böyle bilüzum münakaşaya, muhakemeye meydan vermesinde. (Yorulmaz 1933d: 75)

#### **4.1.1.2 Beynelmilel İhtilal Fırkaları**

Yorulmaz’a sert eleştiriler yöneltten Kerim Sadi, *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı* adlı kitabında Yorulmaz’ın *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* eserine yer vererek bu kez onun sosyalist düşünce tarihindeki önemini ortaya koyar. Bu eserin Abdülhamit’e atfedilen istibdad döneminde ortaya çıkması Yorulmaz’ın bu alandaki çalışmasının önemini daha da artırır. Nitekim Kerim

Sadi “Haydar Rifat’ın Bir Kitabı” başlığı altında kaleme aldığı yazısında *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’nın çevrildiği dönemi şöyle aktarır: “Sene 1907. Karanlık istibdat rejimi hala sürüp gidiyor. Padişah, yurdu amansızca kasıp kavuruyor. “Kanlı” Hakanın kırmızı fesli hafiye ordusu düşünen kafalara, okuyup öğrenmek isteyen gençlere soluk aldırıyor...” (Sadi 1975: 310). Sadi, bu eseri tanıtırken, önsöz’den dış kapakta yazılanlara kadar bütün bilgileri ayrıntılarıyla not etmiştir. Bunlara ek olarak, “Sosyalistler”, “Komünistler”, “1848 İhtilali Esnasında İnkılap Fırkaları”, “Karl Marx’ın Cemiyet-i Beynelmileli”, “Almanyada Sosyalist Programının Teşekkülü”, “Anarşist Fırkaları”, “Milli Sosyalist Fırkaların Teşekkülü”, “İnkılap Fırkaları”, “Beynelmilel Sosyalist Kongreleri” gibi *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*’nın bölümlerini oluşturan başlıkları tek tek sıralamış, hangi bölümün nelerden bahsettiğini özetleyerek kitabında bu esere ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir (Cerrahoğlu 1975: 311-312).

Kendisi de sol düşünce repertuarına katkıda bulunan çevirmenlerden biri olan Kerim Sadi’nin Yorulmaz’ın bu eserine oldukça ayrıntılı bir şekilde yer vermiş olması, bu eserin Türkiye’de sosyalist düşüncenin oluşumuna katkıda bulunan değerli bir çeviri olduğunu ve Yorulmaz’ın da bu alanda önemli bir “etkin özne” olduğuna işaret eder. Sadi, ayrıca kitabın sonunda Türkiye’de sosyalizme katkıda bulunan kitap, gazete, dergi ve şahsiyetlere ait fotoğraf ve dergilerin olduğu kısma Haydar Rifat Yorulmaz’ın *Sosyalizm ve Beynelmilel İhtilal Fırkaları* adlı kitaplarının kapaklarını da koymuştur (Cerrahoğlu 1975: 608-9).



## 4.1.2 Cumhuriyet Dönemi Çevirileri Üzerine Görüşler

### 4.1.2.1 Çevirilerin Sol Yayınlar İçindeki Yeri

Yorulmaz'ın yaptığı çevirilerle sol külliyyatın oluşumuna katkıları yadsınamaz bir durumdadır. Bunu sol yayınların tarihini incelediğimizde de görmek mümkün. “Mevcut sol külliyyatın önemli bir kısmını çeviri kitapların oluşturduğunu ileri süren Erkal Ünal” (Ünal 2008: 418) *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol* içinde kaleme aldığı “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar” adlı makalesinde 1930’lu yıllardaki solun tarihine değinirken, bu yıllardaki uğraşların başlıca iki koldan sürdüğünü belirtir (Ünal 2008: 419-20). Ünal’a göre birinci kolu “Haydar Rifat’ın “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”, ikincisini ise Kerim Sadi’nin “İnsaniyet Kütüphanesi” oluşturur. Yorulmaz’ın çevirilerine ilişkin değerlendirmesini ise şu sözlerle aktarır:

Haydar Rifat’ın repertuarı nispeten daha geniştir. ‘Dastiyevski’den *Cinayet ve Ceza*’ Tolstoy’dan *Efendi ile Uşak* gibi romanlar ve Kropotkin’in *Anarşizm*’i de yer alıyordu bu yelpazede. Ama bu külliyyat içinde daha ağırlık taşıyansa sosyalist literatürdü. İçinde “*Sermaye*”nin de bulunduğu Marx çevirileri, Lenin’in *Devlet ve İhtilal*’i, Stalin’in *Nazari ve Ameli Lenin Mezhebi*, Engels’in *Hayali Sosyalizm ve İlmi Sosyalizm*’i öne çıkan eserlerdi. (Ünal 2008: 420)

Burada dikkati çeken en önemli nokta, Erkal Ünal’ın 30’lu yıllarda çevirilerin sol düşüncenin şekillenmesindeki katkılarını aktarırken buna katkıda bulunan iki önemli ana akımdan biri olarak Yorulmaz’ın çeviri çalışmalarını göstermesidir. Daha da önemlisi Ünal’ın, Yorulmaz’ın çevirilerini ağırlıkla “sosyalist literatür” içinde değerlendirilmesidir. Bu durum

Yorulmaz'ın çeviri faaliyetlerinin sol düşünce repertuarı dahilinde alımlandığının başka bir göstergesidir.

Yalnız burada başka bir noktaya da dikkat çekilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ünal Yorulmaz'ın çevirilerini değerlendirirken adı geçen eserleri “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” içerisinde gösteriyor. Bu da Yorulmaz'a atfedilen bütün çalışmaların sadece “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”ndan ibaret olduğu yanılgısını yaratıyor. Aslında Ünal'ın örnek olarak verdiği Yorulmaz'a ait *Sermaye, Nazari ve Ameli Lenin Mezhebi, Hayali Sosyalizm ve İlmi Sosyalizm, Cinayet ve Ceza ve Efendi ile Uşak* adlı eserler “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”nda değil de Yorulmaz'ın başka bir dizisi olan “Kültür Serisi”nde yayınlanmışlardır. Bu eserlerden sadece *Devlet ve İhtilal* “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”nın 4. sayısı olarak yayınlanmıştır (Bkz. EK 2).

Burcu Korucu'nun değerlendirmeleri de Yorulmaz'ın çevirilerininin Cumhuriyet Dönemi sol yayınlar içerisindeki yerini görmek açısından somut bilgiler sunmaktadır:

1930'lara gelindiğinde, sol çevirilerinde gözlemlenen artışın, başlıca üç yayın çevresinin çalışmalarından kaynaklandığı görülmektedir. Çevirilerin büyük çoğunluğunu yayınlayan çevirmenler ve seriler; Haydar Rıfat Yorulmaz'ın “Vakit Kitabevi Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”, Hikmet Kıvılcımlı ile Fatma Nudiye Yalçın'ın “Marksizm Bibliyoteği” ve “Emekçi Kütüphanesi” serileri, Kerim Sadi'nin “İnsaniyet Kütüphanesi” serisi ve Sabiha ile Zekeriya Sertel'in “Ecnebi Dillerde Neşriyat Evi”dir. Haydar Rıfat Yorulmaz'ın Vakit Kitabevi dışında “Hilmi Kitaphanesi” ve “Tefeyyüz Kitaphanesi” başlığı altında da çevirileri yayınlanır. (Korucu 2007: 65)

Görüldüğü gibi Korucu'nun değerlendirmesi içerisinde de Yorulmaz'ın sol yayınlar içerisindeki yeri gözle görülür bir şekilde vurgulanmaktadır.

Diğer taraftan Ünal yukarıda adı geçen yazısında, “Kerim Sadi’nin Profesör Mehmet Ali Ayni, Hüseyin Cahit Yalçın, Hikmet Kıvılcımlı gibi çevirmenlerin yanı sıra Haydar Rifat Yorulmaz’a getirdiği eleştirilerini yorumlarken: “Bu eleştirilerin, çoğu kişinin doğruluğundan şüphe duyduğu Rifat çevirilerine dikkat çektiği ve böylece çevirilerin ihtiyatla okunması için farkındalık yaratmış olduğu söylenebilir” (Ünal 2008: 420) gibi bir değerlendirmede bulunur. Ancak bu değerlendirmeyi yapan Ünal, Yorulmaz’ın çevirilerine “çoğu kişinin doğruluğundan şüphe duyduğu” gibi bir nitelemede bulunurken bununla ilgili somut herhangi bir veri sunmamaktadır. Nitekim Sadi’nin eleştirilerine ilişkin şu düşünceleri de belirtme ihtiyacı duyar: “Belli bir metinden seçmece alınan birkaç parça üzerinde hata listesi çıkarmak gibi bir darlığı olan bu eleştirilerin asıl mahareti Marksist terminolojiyi oluşturmada ilk adımlar atmasıdır”(Ünal 2008: 420).”

#### **4.1.2.2 Çevirilerin Etkileri**

Yorulmaz’ın çevirileri basıldığı dönemde ve sonrasında bıraktığı etkilerle hem sol düşüncenin yeni nesillere aktarımını gerçekleştirmiş hem de bu alandaki çalışmaların devamlılığına ön ayak olmuştur. Yorulmaz’ın çevirilerinin bıraktığı bu etkilere bakmak bu çevirilerin nasıl alımlandığına dair somut örnekler sunacaktır.

1930’lu yıllarda sosyalizme ilişkin olumsuz gelişmelere karşın bu alanda kitap yayımlayan yazar ve çevirmenler arasında Yorulmaz’ı da sayan Şükran Kurdakul (Kurdakul 1992b: 28), 5 Şubat 1996’da *Cumhuriyet* gazetesinde kaleme aldığı “Sosyalist Hareketin Ahmet Bilgesi” adlı yazısında 40’lı yıllarda kendisinin de dahil olduğu gençliğin sol düşüncüyü Yorulmaz’ın

çevirilerinden öğrendiğini dile getirir: “1945 ve Karşıyaka. Başucumuzda Istrati, Gorki, Balzac, Nazım Hikmet... Ve Haydar Rifat çevirileri. Romancılardan, şairlerden yaşamı, insanları, kendimizi; Haydar Rifat’ın Türkçesinden Marks’ı, Engels’i öğrenmeye çabalıyoruz....”

Vedat Günyol’un “Türkiye’de Çeviri” adlı makalesinde “Çeviri Alanındaki Özel Girişimler” alt başlığı altında aktardığı şu cümleler de hem Kurdakul’un belirttiği alımlanmayı pekiştiriyor hem de Yorulmaz’ın sol düşünce alanında başlattığı çeviri faaliyetinin kendinden sonraki girişimlere de önyak olduğunu gösteriyor:

*Tercüme Bürosu* etkinliğini yitirince, özel çeviri girişimleri filiz vermeye başladı. İlk girişim olarak, Sabahattin Eyüboğlu ile başlattığımız *Çan Yayınları*, deneme alanında ... çağımıza damgasını basmış düşünürlerin yapıtlarını dilimize aktarmak oldu. Bunu, *Sol Yayınları*, onun bir uzantısı olan *Onur Yayınları*, *Sosyal Yayınlar* izledi. Özellikle *Sol Yayınları*, sosyalist düşünce yapıtlarını, Haydar Rifat’ın başlattığı çizgide sürdürerek, Darwinlerden başlayıp, Alaettin Bilgi’nin o övünülesi sabır ve dirençle dilimize kazandırdığı *Kapital* çevirisiyle etkinlik kazandı. (Günyol 1983: 330).

Kendinden sonraki sol yayınları da etkileyen Yorulmaz’ın çevirileri aynı zamanda toplum içerisinde kendisini takip edenler arasında da bir heyecan ve bir etki yaratıyor. Sabahattin Ali’nin 1935’te sevdiği kadına yazdığı mektupta okuması için Yorulmaz’ı önermesi bu anlamda somut bir örnek teşkil ediyor. Bu mektubunda, öncelikle *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde tefrika edilip kitaplaştırılan “Çin ihtilalini gösteren” *İnsanlığın Hali* isimli kitabın adını zikreden Sabahattin Ali, ikinci bir kitap olarak da Yorulmaz’ın kitabını öneriyor:

... Birçok menfi istifham (*soru*) işaretleriyle dolu olan bir kafa kadar feci şey tasavvur edilemez. Ancak bunların karşısına müsbet cevaplar konulduğu zaman insan insanlaşır ve o zaman ne hapis, ne ölüm, ne işkence, ne açlık vesaire insanın ruh sükunetini bozmaz... Stalin'in Haydar Rifat tarafından tercüme edilen "**Lenin ve Mezhebi**" diye bir kitabı çıktı. Onu bul ve oku... ( Sıtkı ve Doğan 1991: 238).

Bu mektup sol düşünceye ait çeviriler yapan Haydar Rifat Yorulmaz'ın dönemin ünlü yazarlarından biri olan Sabahattin Ali tarafından da takip edildiğini ve etrafındakilere de önerildiğini somut bir şekilde ortaya koyuyor.

Yorulmaz'ın çevirilerinin yayınlandığı dönem içinde başka etkilerini de tespit etmek mümkün. "Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı" nı da yayınlayan *Vakit Basımevi*'nin çıkardığı *Kitap ve Kitapçılık* adlı derginin 7. sayısında "Haydar Rifat'ın Dilimize Çevirdiği eserler: Tarihi Şahsiyetler- On bir kitap" adlı yazı da bu konuda somut bilgiler sunmaktadır: İsimsiz olarak yayınlanan bu yazıda Yorulmaz'ın Lenin ve Stalin ile ilgili çevirdiği kitapların önemine değiniliyor (? 1936: 4). Aynı yazıda Yorulmaz'ın çevirdiği *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi ve Stalin* adlı kitaplara ilişkin de şu ifadeler yer alıyor:

Leninin mezhebi adıyla Stalin tarafından yazılmış olan kitap bugünkü Sovyet Rusyanın kurucusu tarafından Marksizme verilen şekli anlatır. Leninin ölümünden sonra Sovyet Rusyanın başına geçen ve Çarlık zamanında da komünizm inkılabı için amansız ve çetin bir mücadelede bulunmuş olan Stalinin hayatı hakkındaki eser, dünyanın bir kısmında koca bir kütlenin içinde yaşadığı idare şeklini yürüten adamın şahsiyetini ve hususiyetini anlatıyor. (? 1936: 4)

1936'da kaleme alınan bu yazı, Cumhuriyet'in erken döneminde Sosyalizm, Komünizm gibi akımlar hakkında bilgi almak isteyenlerin, bu konulara merak duyanların yararlanabilecekleri eserler arasında Yorulmaz'ın çevirilerinin önemli bir yer kapladığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bununla birlikte Yakup Kepenek'in 5 Nisan 1999'da *Cumhuriyet*'te yazdığı "Sermaye" adlı yazısı da *Sermaye* örneği üzerinden Yorulmaz'ın çevirilerinin hem yayımlandıkları dönemde hem de sonrasında Türkiye solu içerisindeki yeri ve alımlanması hakkında somut bilgiler verir:

Türkiye'de düşünce çevrelerinin Marks'ın bu ünlü yapıtıyla tanışması, 27 Mayıs 1960 Devrimi sonrasında özgürlük ortamında oldu. Osmanlı'nın son yıllarında Sermaye'nin dilimize çevrilip çevrilmediğini doğrusu bilmiyorum. Ancak daha 1930'larda Marksizm konusunda çok ilginç gelişmeler olduğu anımsanmalıdır. Marks'ın eserinin Fransızca bir özetini, 'Sermaye' adıyla dilimize kazandıran Haydar Rifat, yazdığı 'önsöz'de; [...] diyor.

Kepenek'in bu sözleri "1930'larda Marksizm konusunda" gerçekleşen "gelişmeler" içerisinde Yorulmaz'ın çevirilerinin önemini gözler önüne sermektedir. Nitekim Kepenek, aynı yazısında *Sermaye*'nin o dönem bıraktığı etkiyi şöyle yorumlar:

Kadro dergisi ve yarattığı etkiler, üniversitede Marks'ın öğretisinin incelenmesi üzerine yazılanlar ve Nâzım Hikmet'in şiirlerinin lise edebiyat kitaplarında yer aldığı gibi olgularla birlikte düşünülürse, Sermaye çevirisi ve yarattığı tartışmalar, Türkiye'nin 1930'ların başlarında çok canlı bir düşünsel özgürlük ortamını yakaladığını kanıtlıyor. Sonrası ise biliniyor...

#### **4.1.2.3 Çevirilerin "Maddeciliğe" Katkısı**

Yorulmaz'ın çevirilerinin sol düşünce içerisindeki alımlanmasına ilişkin başka somut örneklerle ulaşmak da mümkün. Örneğin, Cemal Güzel 2002 yılında *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*'nde yazdığı "Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler" adlı makalesinde Türkiye'de maddeciliğin gelişimini anlatırken, Yorulmaz'ın çevirilerinin "maddeciliğe" olan katkısına da değinir:

Türkiye’de maddecilik akımında, özellikle yaptığı çevirilerden ötürü adı anılacak bir diğer kişi de Haydar Rifat’tır. Haydar Rifat 1933 yılından başlayarak *Dün ve Yarın* adı altında, aralarında Marx’ın *Kapital*’inin özeti, Lenin’den *Devlet ve İhtilal*, Engels’ten *İlmi Sosyalizm ve Hayali Sosyalizm*, Stalin’den [*Nazarî ve Amelî*] *Lenin Mezhebi*, Gustava Le Bon’dan [*Tarih Felsefesinin İlmi Esasları*] gibi kitapların da olduğu bir dizi kitap yayınlar. (Güzel 2002: 72-73)

Görüldüğü gibi, Güzel Türkiye’deki maddecilik ya da başka bir deyişle materyalizmin gelişimini aktarırken Yorulmaz’ın özellikle çevirileriyle verdiği katkıların önemini vurguluyor. Ancak burada iki noktaya değinmekte yarar var. Güzel’in örnek olarak verdiği “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” aslında 1933 yılında değil de 1934’te Yorulmaz’ın Alphonse Daudet’den çevirdiği *Safo* adlı eser ile başlar. Bu yanlışlığa Hilmi Ziya Ülken’in *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinin “Tarihsel Materyalizm” kısmında Yorulmaz’a atıfta bulunurken “1933 yılından başlayarak Haydar Rifat’ın idaresindeki Dün ve Yarın serisi” (Ülken 2005: 384) şeklinde ifade ettiği aktarımının neden olduğunu düşünüyorum. Dikkat çekeceğim ikinci bir nokta ise Cemal Güzel’in, Yorulmaz’ın maddeciliğe katkıda bulunan eserlerini gösterirken bunları “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı” içerisinde göstermesidir. Bu nedenle yanlış bilgilendirmeyi önlemek amacıyla adı geçen eserlerden sadece *Devlet ve İhtilal*’in “Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı”na ait bir eser olduğunu ve adı geçen *Hayali Sosyalizm ve İlmi Sosyalizm, Sermaye (Kapital), Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi ve Tarih Felsefesinin İlmi Esasları* adlı eserlerin de “Kültür Serisi”ne ait olduğunu belirtmekte yarar olduğunu düşünüyorum (Bkz. EK 2).

Hilmi Ziya Ülken’in bahsi geçen Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı’na atıfta bulunduğu yazısı şu şekildedir: “1933 yılından başlayarak Haydar Rifat’ın idaresindeki Dün ve Yarın serisinde bütün dünya fikir hayatına dair eserler yayınlanırken sosyalizm, Marksizm, faşizm ve demokrasi hakkındaki eserlerin çevirisi de büyük yer almakta idi” (Ülken 2005: 384).

Yorulmaz'ın çevirilerinin tarihi maddecilik alanındaki katkılarına değinen Ülken bu yöndeki değerlendirmesini ise şöyle sürdürür:

Bu sırada Haydar Rifat'ın M. Monzi ve Ludwig'den (Rusya'ya seyahat eden profesörlerin görüşleri) adı ile çevirdiği *Sovyetizm ve Bolşeviklik*, yine Monzi'den çevirdiği *Bolşevik Alemi ve Sosyalizm*, Deville tarafından yapılmış Marx'ın *Kapital* özetinin Haydar Rifat tarafından Türkçe çevirisi, *Milletlerarası İhtilal Partileri [Beynelmilel İhtilal Fırkaları]*, Lenin'den çevirdiği *Devlet ve İhtilal* ile *İşçi Sınıfı İhtilali*, Engels'ten çevirdiği *İlmî Sosyalizm ve Hayalî Sosyalizm*, Stalin'den çevirdiği *Lenin Mezhebi*, J. Bordardo'dan çevirdiği *Tarihî Maddecilik*, Diderot'dan çevirdiği *Felsefe*, Sabiha Sertel'in August Babel'den çevirdiği *Kadın ve Sosyalizm* bu yıllarda tarihi maddecilik yayınlarının çokluğunu gösterir. ” (Ülken 2005: 384)

Yorulmaz'ın “maddecilik”e katkılarına da değinen Ülken, Yorulmaz'ın sol külliyata kazandırdığı eserleri sayarak bu eserlerin sol ve sosyalist külliyatı oluşturmada ne kadar etkili olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda Ülken'in Sabiha Sertel'in bu alanda Dün ve Yarın Tercüme Külliyatı'ndan çıkan *Sosyalizm* adlı çevirisini de anması, Yorulmaz'ın bu diziyi oluştururken yürüttüğü kolektif çalışmanın da bir göstergesi olarak görülebilir. Nitekim Ülken de *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* adlı kitabında dönemin bir başka çevirmeni olan Hüseyin Cahit Yalçın ve Yorulmaz'ı karşılaştırırken bu durumu şöyle ifade eder: “Bu iki mütercim arasında mühim bir fark da şudur: Hüseyin Cahit fertçi, Haydar Rifat cemiyetçidir. Tercüme serilerini ve mecmualarını yalnız başına çıkaran H. Cahit ile tercüme planları kuran ve heyetleri canlandırmaya çalışan H. Rifat'ın çalışma tarzları da bunu gösterir (Ülken 2011: 258).



## 4.2 Getirilen Eleştiriler

Bu bölümde Yorulmaz'ın çevirilerine yöneltilen eleştirilerin daha çok hangi açılardan yapıldığı ve bu eleştirilerin hangi kavramlar etrafında toplandığı ortaya konacaktır. Bu amaçla Yorulmaz'ın çevirileri yapılan değerlendirmeler sonucunda öne çıkan “sadakat”, dikkatsizlik”, “acelecilik” etmenleri açısından ele alınacaktır. Ayrıca eleştirilerin niteliğine baktığımızda, bu eleştirilerin Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını kurmasına yönelik olmadığı, daha çok Yorulmaz'ın dil kullanımını ve çeviri yaklaşımlarına yönelik olduğu gözlenmektedir.

### 4.2.1 Çeviride Sadakat Sorunu

Yorulmaz'ın değişik çevirilerine getirilen eleştirilere baktığımızda bu eleştirilerin birleştiği belirgin noktalardan birisi de çevirilerin “sadakat” boyutudur. Burada ön plana çıkan belli başlı eleştirmenlerin bu konuyla ilgili kendi bakış açılarını aktararak Yorulmaz'ın çevirilerini nasıl bir “sadakat” anlayışıyla eleştirdiklerini ortaya koyacağım.

Bu eleştirmenlerden biri olan Kerim Sadi, Cumhuriyet döneminin tanınmış eleştirmen ve çevirmenlerindedir. Haydar Rifat Yorulmaz'dan, Hüseyin Cahit'e, Hilmiz Ziya Ülken'den Hikmet Kıvılcımlı'ya kadar birçok düşünür ve çevirmenin eserlerine oldukça sert eleştiriler kaleme almıştır. Kerim Sadi, Yorulmaz'a yönelik eleştirilerini *Sermaye* adlı çevirisi üzerinden yapar ve *Bir Mütercim Hataları* adlı bir kitapçıkta toplar. Kerim Sadi'nin bu eseri, *Sermaye*'nin

basımından 2 sene sonra yani 1935'te "İnsaniyet Kütüphanesi" serisinin 19 sayısı olarak Bozkurt matbaası tarafından basılır.

Kerim Sadi'nin *Bir Mütercimın Hataları* adlı eserindeki eleştirileri "İbret Verici Bir Cetvel" ve *Sermaye*'nin 285. sayfasından son sayfasına yani 298. sayfaya kadar olan kısımla ilgili değerlendirmelerinden oluşmaktadır (Sadi 1935: 5). Yani eserin tümünü bütünlüklü bir şekilde kapsamamaktadır. Ancak ne kadar sınırlı olsa da bu değerlendirmeler Kerim Sadi'nin yaklaşımı hakkında bilgi vermektedir.

"İbret Verici Bir Cetvel" kısmına bakacak olursak Kerim Sadi, Haydar Rifat Yorulmaz'ın tabloda geçen çevirilerini "yanlış" olarak nitelerken alternatif olarak sunduğu çevirilerini de "doğru" olarak niteler. Örneğin Sadi, Yorulmaz'ın 283. "sahife" 8. satırda geçen "birer küçük sermayeci" ibaresini yanlış olarak değerlendirir, doğrusunu "iptida birer küçük kapitalist" olarak gösterir (Sadi 1935: 5)

Diğer değerlendirmelerine bakacak olursak Kerim Sadi kaynak metin ve erek metni karşılaştırarak ve kaynak metne göre Yorulmaz'ın yaptığı hataları referans alarak Yorulmaz'ın çevirilerini değerlendirir. Hatta 297. ve 298. sayfaları satır satır ele alarak ve "hataları" numaralandırarak eleştirme yoluna gider. Eleştirilerinde öncelikle Yorulmaz'ın çevirisini aktarır ardından Fransızca'sıyla da karşılaştırarak yorumda bulunur. Kerim Sadi bazen kendi çevirisini de sunar hatta Almanca aslına bile başvurur (Sadi 1935: 7-8). Eleştirilerinde cümlelerin sentaksı ve noktalama işaretleri boyutuna da yer verirken (Sadi 1935: 6) eleştirilerini aynı zamanda kelime yanlışlarına kadar da vardırıır (Sadi 1935: 9). Yani Kerim Sadi, *Sermaye*'yi bir nevi kaynak metne sadakat boyutunda ele alır ve daha çok kaynak metin ve erek metni sentaktik düzeyde

karşılaştırarak eleştirisini ortaya koyar. Aşağıda vereceğimiz örnek Kerim Sadi'nin günümüzde “hata avcılığı” olarak tabir edilebilecek yaklaşımını somut olarak sunabilecek niteliktedir: Kerim Sadi *Sermaye*'nin son sayfasındaki “hataları” incelerken göze çarpan dört büyük hata olduğunu dile getirir (Sadi 1935: 9). Bu hatalardan ikincisine değinirken önceki örneklerde de olduğu gibi önce Yorulmaz'ın çevirisini verir ancak ardından değişik bir yöntem izleyerek Yorulmaz'ın çevirisini tekrardan Fransızcaya çevirip, kaynak metinle yani G. Deville'nin çevirisiyle karşılaştırır (Sadi 1935: 9-10). Burada Sadi, Fransızca “ronger” ve “rogner” kelimelerinin manasını vererek, Yorulmaz'ın kaynak metinde de geçen “kenarından kırpmak”, mecazen de “azaltmak” anlamlarına gelen “rogner” sözcüğünü yanlış anlamda kullandığını, yani “kemirmek” şeklinde çevirdiğini ama aslında kemirmek anlamına gelen sözcüğün “ronger” olduğunu ifade eder.

Kerim Sadi'nin eleştirileriyle ilgili değerlendirmelere baktığımızda bir başka çevirmen ve düşünür olan Hilmi Ziya Ülken'in, Kerim Sadi'nin yaptığı çeviri eleştirilerini faydalı görürken, bazı eleştirilerinin ise kötü niyetler barındırdığını ve bazen beklenen faydayı sağlamadığını ifade etmesi de dikkat çekicidir (Ülken 2011: 259).

Yorulmaz'ın çevirilerine eleştiriler yönelten bir diğer kişi ise Yaşar Nabi Nayır'dır. Mustafa Özcan'ın “Yaşar Nabi Nayır'ın Çeviriye Dair Görüşleri” adlı makalesinde Yaşar Nabi Nayır'ın çeviriye ilişkin görüşlerini şöyle aktarmaktadır: “Ona göre bir edebi eserin bir dilden diğerine nakl[in]de, aranması gereken iki şart vardır: Bunlardan ilki asıl metne uygunluk keyfiyetidir. Diğer de çevrilen metnin artistik değerinin korunmasıdır. ... O, ne zaman çeviri sorunu açılrsa, bu iki öge üzerinde durur. Özellikle asıl metne sadakatin ihmal edilmemesi

gerektiğini söyler” (Özcan 2004: 18). Buradan da anlaşıldığı üzere Yaşar Nabi Nayır çeviride kaynak metne sadakati ön planda tutmaktadır ve kaynak metindeki sanatsal öğelerin ve üslubun korunması gerektiğine inanmaktadır. Nitekim Nayır’ın aşağıdaki fikirleri çeviriye ilişkin bu yaklaşımını pekiştirir niteliktedir:

Tercümeden maksad bir eserin mevzuunu, o dilde okuyamayanlara anlatmak değildir, edebî bir eserin üslubu ve yazı tekniği o eserin mevzuundan çok daha ehemmiyetlidir. Onun içindir ki bu ayarda bir eser tercüme edilirken, kabil olduğu kadar hiç bir şey değiştirmemek, noktalara ve virgüllere varıncaya kadar dikkatle takip etmek ve bütün dikkati satırların, cümle teşekküllerinin üzerinde toplamak gerektir. (Nayır 1935: 306)

Çalışmamın bu kısmına konu olacak eleştiriler, Yaşar Nabi Nayır’ın 1935 yılında *Varlık* dergisinde kaleme aldığı “Klasikler Katliamı” adlı makalesinde *Goriot Baba*’nın çevirisine ilişkin dile getirdiği düşünceleridir.

Nayır, bir tesadüf eseri aynı zamanda eline geçen Haydar Rifat Yorulmaz’ın *Gorio Baba*’sı ile eserin aslı olan *Le Père Goriot*’u karşılaştırma imkanı bulur. Bunun neticesinde de büyük bir hayal kırıklığına uğradığını ve daha öncede belirttiğimiz gibi kendisinin de tercümede aranması gereken iki şarttan biri olarak gördüğü asıl esere sadakat ögesine bir tek cümlede dahi rastlamadığını dile getirir. Nayır bunun üzerine “tercüme kusurlarını eserin aslından gelişi güzel aldığı birkaç cümle ile bunların Haydar Rifat tarafından yapılmış tercümelerini” (Nayır 1935: 305) birlikte sunarak göstermek ister. Aynı zamanda bunların altına da kendi çevirisini eklemeyi uygun görür ve bunun gerekliliğini de şu şekilde dile getirir; “...en altında da Fransızca bilmiyen okurların karşılaştırabilmeleri için aslına sadık tercümelerin nasıl yapılabileceğini gösteren örnekler koyuyorum (Nayır 1935: 305).

Başka bir ifadeyle söylemek gerekirse Nayır, “Klasikler Katliamı” adlı yazısında Yorulmaz’ı *Gorio Baba*’yı çevirirken kaynak metne sadık kalmayarak çevirmesini eleştirir. Bu nedenle bir edebi eserin “üslubu ve yazı tekniğinin” “ mevzuundan” çok daha önemli olduğunu ileri sürerek Yorulmaz’ın metnin üslubunu ikinci planda tutup konusunu ve içeriğini aktarmaya çalıştığını ima eder (Nayır 1935: 306). Nayır bu yöndeki eleştirilerini somutlaştırmak için Yorulmaz’ın çevirisinden rastgele 10 örnek seçerek değerlendirmelerde bulunur (Nayır 1935: 306).

Verdiği 4. örnekte, Nayır kaynak metinde bulunan "conférence" kelimesi üzerinde durur ve Yorulmaz’ın bu kelimenin cümledeki anlamına dikkat etmediğini belirtir. Bu durumu da “mütercim bu cümlede "conférence" kelimesinin hususî manasını farkedememiş” (Nayır 1935: 306) şeklinde belirtir. Yine verdiği 8. örnekte ise seçtiği bir cümleyi ele alarak Yorulmaz’ın cümle içindeki olayı olmuş gibi kabul edip buna göre çevirisini yapmasını eleştirir. Nayır bu örneğe söz konusu olan durumu “mütercim bir şarta bağlı olarak tahayyül edilen hadiseyi tercümesinde bilfiil vuku bulmuş gibi gösteriyor”(Nayır 1935: 306) şeklinde yorumlar<sup>30</sup>. Nayır, 10. örnekte de Yorulmaz’ın bir metni tamamen atlamasını eleştirmektedir (ibid).

Görüldüğü gibi Yaşar Nabi Nayır, “gözden geçirdiği dört beş sahifenin içinden” (Nayır 1935: 306) seçtiği geliş güzel örneklerden yola çıkarak Haydar Rifat Yorulmaz’ın çevirilerine

---

<sup>30</sup> Söz konusu cümle ve çevirileri şu şekildedir: “Vautrin, qui revoyait l’étudiant pour la première fois depuis leur conférence, semblait vouloir lire dans son âme”

“Mahut konferansından beri delikanlıyı ilk defa gören Vautren ruhları okumak istiyor gibiydi.” (H.R.Y)

“O konuşmalarından beri talebeyi ilk defa gören Vautrin âdeta onun kalbini okumak istiyor gibiydi.” (Y.N.N)

karşı çeviriler önermekte; kelime bazında ya da anlamları bazında verdiği örneklerle Yorulmaz'ın *Gorio Baba*'yı kaynak metne sadık kalarak çevirmediğini, yazarın üslubuna dikkat etmediğini, metnin sadece “mevzuunu” (Nayır 1935: 306) aktarmaya çalıştığını ileri sürmektedir.

Haydar Rifat Yorulmaz'a eleştiri getiren bir diğer kişi de İsmail Habib Sevük'tür. Yorulmaz'a ilişkin eleştirilerini, *Avrupa Edebiyatı ve Biz- Garptan Tercümeleler* adlı eserinde dile getiren Sevük çeviriyle ilgili görüşlerini açıklarken şöyle demektedir:

İyi tercümeciliğin ilk esas şartı asla sadakat, yani tercümede doğruluktur. Tercümeyi mealen yapıp kendi şivemize mi uydurmalı, yoksa kekremsi bir yabancılık hissi verse de aslına sadık mı kalmalı? ... Mealen tercümeciliğe Ahmed Midhat, aynen tercümeciliğe Şemseddin Sami bayraktarlık yapıyordu. Artık bugün bu işin münakaşasına yer yoktur. Davayı Şemseddin Sami'nin bayrağı kazandı. Bütün dünya da tercümeciliği böyle biliyor (Sevük 1941: 608).

Belli ki Sevük çeviride kaynak metne sadakati savunuyor ve içinde bulunduğu dönem içerisinde herkesin bu görüşü savunduğunu ileri sürüyor. Sevük'ün çeviriye ilişkin düşüncelerine baktığımızda Yorulmaz'ı da “mealen” tercüme yaptığını düşündüğü Ahmet Mithat ile aynı tarafta görmekte ve kendisini asla sadık kalmamak konusunda eleştirmektedir.

Başka bir yerde “tercüme münakaşalarından” söz ederken ise “Hiçbir tercüme aslının tıpatıp aynı olamaz. Bu sebeple ilişilemeyecek hiçbir tercüme de gösterilemez. Hatta mutlaka çatmak isteyince ‘bu tercüme aslından neye daha güzel?’ diye çıkışabiliriz” (Sevük 1941: 611) diyen Sevük çeviri eleştirisinde iki önemli amaca işaret eder: “Biri, yanlış, noksan, laubali tercümelelerin mahiyetlerini meydana koyarak kötü tercümenin meydan almasına mani olmak, diğeri muvaffak tercümelelerde teferruat müsamahakarlığını yaparak mütercimleri ye'se [umutsuzluğa] düşürmemek” (Sevük 1941: 611). Bu şekilde bir açıklama yapan Sevük

“muvaffakiyetli tenkide örnek” olarak Bedreddin Tuncel’in *Oluş* mecmuasının 6. sayısında yer verdiği Nasuhi Baydar’ın Balzac’dan yaptığı *Öjeni Grande* çevirisini gösterir. Anlaşıldığı kadarıyla Sevük bu tercümeyi kendi eleştiri anlayışına göre başarılı bir çeviri olarak görüyor. Buna karşılık Sevük, “muvaffakiyetsiz tenkide” örnek olarak da yine Bedreddin Tuncel’in değındığı Haydar Rifat Yorulmaz’ın Balzac’dan yaptığı *Gorio Baba* çevirisini gösteriyor. Sevük, Bedreddin Tuncel’in yaptığı eleştiriye şöyle aktarır:

Nasuhi Baydar’ın tercümesini fevkalade beğenen Bedreddin Tuncel Haydar Rifat’ın yine Balzac’dan yaptığı *Gorio Baba* tercümesini ise o kadar yanlış ve noksan buluyor ki Nasuhi Baydar’a bu eseri de yeniden tercüme etmesini rica ıztırarında [mecburiyetinde] kalmıştır. Yazısına ‘Şimdiye kadar bu derece kötü tercüme okumadığımı önceden söylemeliyim’ diye başlayan münekkid ‘Bazı yerlerde beş on cümleden yalnız birini almak hakkını kendinde nasıl buluyor?’ diye en çok bu noktaya hücum ediyor” (Sevük 1941: 611-612).

Sevük, Tuncel’in, Yorulmaz’a ilişkin eleştirilerini hangi mecmuada yayımlandığını açıkça belirtmiyor; *Oluş* mecmuasında olması ihtimaline karşılık bu mecmuaya ulaşarak Bedreddin Tuncel’in yazısını incelemek istedim ancak bu da mümkün olmadı. Bu nedenle Sevük’ün açıklamalarından yola çıkarak yorum yapmak durumundayım. Sevük’ten anladığımız kadarıyla Tuncel, Yorulmaz’ın çevirirken bazı cümleleri keyfince çıkarıp, dilediğini çevirmesine karşı çıkıyor ve metne sadık kalmadığını düşünüyor. Sevük’ün bu örneğı burada vermesi, kendisinin de Yorulmaz’ın çevirilerinde metne sadık kalmamasından rahatsız olduğunu gösteren başka bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Yukarıda değınilen yazıda Sevük’ün Yorulmaz’la ilgili değıerlendirmesini Turgenyev’e ilişkin bir uyarıyla bitirmesi, haberdar olduğunu bildiğimiz ve “objektif” (Sevük 1941: 613)

olarak değerlendirdiği başka bir eleştiriye dikkat çektiğini gösteriyor. Bu yazı, Hasan Ali Ediz'in *Kalem* dergisini 6. sayısında (15 Ağustos 1938), Yorulmaz'ın Turgenyev'den çevirdiği *Duman* üzerine kaleme aldığı "Duman Tercümesi Hakkında" adlı bir eleştiri yazısıdır.

Bilindiği gibi aslen Rusça yazılan bu eseri Yorulmaz, Fransızca'dan Türkçe'ye çevirir. Ediz de bu yazısında öncelikle Yorulmaz'ın çevirisinde üzerinde durduğu yerleri gösterip ardından da Rusça'dan kendisinin yaptığı çeviriyle karşılaştırarak eleştiri yazısını devam ettiriyor. Hasan Ali Ediz'in 30'lu yılların sonunda yapılan çeviri etkinliklerine dair düşünceleri şu yöndedir:

Son zamanlarda memleketimizde alabildiğine bir tercüme faaliyeti gidiyor. Biraz yabancı dil bildiğini zanneden herkes, en tanınmış, en meşhur eserleri türkçeye çevirmek hevesine kapılıyor. Bazan aynı eserin üç, hatta bazan dört tercümesinin birden çıktığı bile görülüyor. Değil yalnız meşhur eserlerin, fakat ikinci ve üçüncü derecedeki eserlerin bile türkçemize geçmesi, hiç şüphe yok ki milli kütüphanemiz için bir kazançtır. Fakat bunun hakikaten bir "**kazanç**" " **faydalı bir iş**" sayılabilmesi için her şeyden önce yapılan tercümelerin **doğru** ve **iyi** olması şarttır" (Ediz 1938: 253).

Ediz bir çevirinin faydalı ve kazançlı bir çeviri olması için çevirinin "doğru" ve "iyi" olması gerektiği anlayışını savunuyor. Ve ardından "doğru" ve "iyi" tercümeden ne kastettiğini şöyle açıklıyor:



Aslına uygun olan, aslındaki fikirleri değiştirmeksizin, tahrif etmeksizin bize aynen veren her tercümeye biz **doğru** bir ter[c]üme deriz. Her tercümede ilk aranan vasıflardan biri budur. Bundan maada [başka] tercümenin **iyi** ve **güzel** olmasını da arzu ederiz. Edebi bir yazının kulağımızı tırmalamamasını nasıl istiyorsak, edebi tercümelerin de aynı meziyeti taşımasını isteriz. Doğru olduğu halde, cümleleri çetrefilli olan, kulağı tırmalıyan bir tercümeye, muvaffak bir tercüme gözüyle bakamayız. İşte bir tercümede aranan ikinci bir vasıf da budur. Tercüme edilmiş bir eserde bu iki vasıftan biri bile noksan olsa, biz o tercümeye muvaffak olmuş bir tercüme gözile bakamayız! (Ediz 1938: 253)

Tercümeye yaklaşımını bu şekilde açıklayan Ediz “yanlış” ve “kötü” tercümeyle ilgili değerlendirmelerinde de buna sebebiyet veren birincil etkenin çevirmenin hem kendi dilini hem de çevirdiği eserin dilini iyi bilmemesi olarak görüyor. Buna neden olan ikinci etken olarak da çevirinin eserin yazıldığı asıl dilden değil de ara diller aracılığıyla ya da kendi deyimiyle “bir ikinci hatta bir üçüncü dilden” yapılması şeklinde sıralıyor (Ediz 1938: 253). Ediz belli ki bir eserin zorunlu haller dışında ara diller kullanılarak çevrilmesine tamamen karşı çıkıyor (Ediz 1938: 253-54).

Ediz’in bu görüşlerinden, çeviriye yaklaşımında kendince açıklama getirdiği “iyi” ve “doğru” kriterlerine göre hareket ettiğini ve aynı zamanda çevirilerle ilgili “kötü” ve “yanlış” tanımlamalarında bulunduğunu görüyoruz. “İyi” ve “doğru” çeviriden kastının Sevük’ün de savunduğu kaynak metne sadakat çerçevesinde “aslındaki fikirleri değiştirmeksizin, tahrif etmeksizin bize aynen veren” ve “kulağımızı tırmalamayan” çeviri olduğunu görüyoruz. Ediz, bu iki unsuru sağlayan çeviriye “muvaffak olmuş bir tercüme” olarak görüyor. Sevük’ün de yukarıdaki eleştirilerinde görüldüğü gibi “muvaffak tercüme” terimini kullanması Ediz’den yararlandığını da gösterir. Bu değerlendirmeler ışığında çeviriye yaklaşan Ediz, Yorulmaz’ın

çevirilerini asla sadık kalmayan “kötü” ve “yanlış” çeviriler olarak değerlendirmektedir. Belli ki Ediz de Sevük gibi erek kültüre yakın ya da başka bir deyişle kaynak metne sadık kalmayan çeviri yaklaşımını kabul etmemektedir ve Yorulmaz’ın çevirilerini de bu çerçevede değerlendirmektedir. Ediz çeviriye ilişkin düşüncelerini açıkladıktan sonra “kötü ve yanlış tercümelere” örnek olarak da Yorulmaz’ın çevirilerini ele alıyor ve bu durumu Yorulmaz’ın *Duman* adlı çevirisi üzerinden somutlaştırmaya çalışıyor. Ediz Yorulmaz’a ve onun çevirilerine ilişkin genel değerlendirmelerini şu sözlerle dile getirir:

Haydar Rifat, bizde en çok tercüme yapmış bir mütercim olarak tanınır. Fakat Haydar Rifatın Türkiye sınırları dışına kadar taşan ikinci bir şöhreti de, yanlış ve kötü bir tercüme yapmasıdır.

Haydar Rifat’ın tercümelerini okurken bir çok yerlerinin katiyen anlaşılmadığını, bir çok yerlerinin de, bildiğimiz bir bahsin mantıki teselsülü [silsile] ile hiç bir alakası olmadığını birçoklarımız görmüş ve işitmişizdir. Haydar Rifat’ın “**tercüme yanlışları**”na dair şimdiye kadar bir çok şeyler yazıldı. Fakat buna rağmen bu **kötü**, bu **yanlış** tercüme maalesef, hala devam ediyor. (Ediz 1938: 254)

Ediz yazısında öncelikle, *Duman*’ın ilk sayfasını değerlendiriyor. Burada Ediz’in üzerinde durduğu nokta Yorulmaz’ın büyük harfle ve tırnak işareti arasında yazılan “Conversation” kelimesinin ne anlama geldiğini bilmediğini ileri sürmesidir. Ediz, “Conversation”un “ya bir kumar salonunun yahut bir bahçenin veya bir kabarenin veyahut buna benzer bir şeye” işaret etmesine rağmen Yorulmaz’ın bunu anlamadığını düşünüyor (Ediz 1938: 254).

Ediz aynı yazıda *Duman*’ın daha önce 1321 (1905/1906) senesinde *Buhar* ismiyle tercüme edildiğini, müterciminin eseri “berbat ettiğini farkkettiği”nden dolayı Turgenyev’den

çevirdiğini yazmadığını belirtiyor ve ardından bu mütercimın çevirisini Yorulmaz'ınkiyle karşılaştırıyor (Ediz 1938: 254).

Ediz, daha sonra *Duman*'ın 32. sayfasından Yorulmaz'ın çevirisini aktararak (Ediz 1938: 256) Yorulmaz'ın yaptığı değişiklikler neticesinde, Litvinof'un konuştuğu çocukların kız mı erkek mi olduğunun okuyucularca anlaşılmasını eleştiriyor. Metni Rusça'sıyla karşılaştırdığında, Yorulmaz'ın çocukların ismini yazmadığını ancak bu çocukların kız çocuğu olduğunun altını çiziyor (Ediz 1938: 256). Sonra da Yorulmaz'ın bu metinde ne değişiklikler yaptığını okuyuculara göstermek için Rusça'dan yaptığı kendi tercümesini sunuyor (Ediz 1938:256). Ediz, başka bir örnekte de Yorulmaz'ı yer isimini de çevirdiği için eleştirmekte ve “... **üzerine kuğu kuşu oturtulmuş bir saat...**” ifadesinin “yanlışlığını” “ben guguklu saat işittim: fakat üzerlerinde, bir kazdan çok daha iri olan kuğu kuşu olan saatleri ne işittim, ne gördüm...” (Ediz 1938: 257) şeklinde açıklıyor.

Görüldüğü gibi Ediz, verdiği örneklerle daha çok cümle ya da kelime düzeyindeki hatalara yoğunlaşmakta, Yorulmaz'ın kaynak metne sadakatten uzaklaştığına dair eleştiriler getirmektedir.

Yorulmaz'a bu kadar eleştiri yönelten Hasan Ali Ediz, kendisi de *Duman*'ı Türkçe'ye çevirmiş ve bu çeviri, eleştiri yazısını kaleme aldıktan 23 yıl sonra 1961'de *Remzi Kitabevi*'nden çıkmıştır. Ediz bu eserin başında “İvan Sergeyeviç Turgenyev” adıyla uzunca bir yazı kaleme alır. Bu yazının “Türkiye'de Turgenyev” bölümünde *Duman*'ın Türkiye'deki geçmişini anlatırken Yorulmaz'ın çevirisine de değinir (Ediz 1961: XXIII-XXIV).

M. Turhan Tan da 1935 yılında Yorulmaz'ın *Demokrit, Epikür'ün Ahlakiyatı, İskender ve Felsefe* adlı eserleri üzerine *Cumhuriyet* gazetesinde “Tahlil ve Tenkit” adında bir yazı dizisi yayınlar. Tan'ın “Tahlil ve Tenkit” yazıları daha çok Yorulmaz'ın çevirdiği kitapları tanıtmaya yöneliktir ancak yazılarında kısmen de olsa Yorulmaz'ın çevirilerine yönelik değerlendirmeler görmek mümkün.

M. Turhan Tan “Tahlil ve Tenkit” adı altında kaleme aldığı bir yazısında Yorulmaz'ın Diderot'dan çevirdiği *Felsefe* adlı eseri üzerine yorumda bulunur (*Cumhuriyet* 20 May 1935). Tan bu yazısında daha çok kitap hakkındaki fikirlerini dile getirirken aynı zamanda Haydar Rifat Yorulmaz'ın tercümesi hakkında da fikir beyan eder. Bunu da yine Yorulmaz'ın çevirisinden, Diderot'un çeviri üzerine ifade ettiği fikirleri örnek göstererek yapar. Tan'ın yorumu şu şekildedir:

“Kitab hakkındaki fikrimizi söyledik. Tercüme hakkında hiçbir şey söylemek istemiyoruz. Çünkü Diderot eserinin bir yerinde şu mülâhazayı okuyucularına sunuyor: ‘Yabancı dilden bir müellifi kendi dilimize sadakatle çevirmek için tek bir yol vardır: Ondan alınan duygular ruha kadar girmiş olmalı ve bu duyguları okuyucumuzun ruhunda da uyandıracak hale sokmadıkça memnun kalınmamalıdır.’

Haydar Rifat, bu satırları da tercüme ettiğine göre, elbette çevirim işinde özenmiş ve Diderot'yu küçültmemiştir. .... Zira Diderot'nun ince düşüncelerini, zarif tasvirlerini, Haydar Rifat bu tercümesinde muvaffakiyetle dilimize geçirmiştir.” (*Cumhuriyet* 20 May. 1935).

Yukarıdaki yorumu temel alırsak Tan, Yorulmaz'ın aktarılan duyguları kendi ruhuna işlediğini ve erek okuyuculara da aynı ruh halini yansıtabilecek başarılı bir çeviri yaptığını düşünmektedir ancak bunu somutlaştıracak ayrıntılara girmemiştir.

Tan bu dizinin *Epikür'ün Ahlâkiyatı* üzerine kaleme aldığı başka bir yazısında da (*Cumhuriyet* 12 Tem 1935) Yorulmaz'ın kaynak metne sadık kaldığını ileri sürüyor ve bunu ispatlamak için Epiküros'un bir vecizesinin Fransızca'sını Yorulmaz'ın çevirisiyle birlikte sunuyor. Ancak bu konuda da ayrıntıya girmiyor (Tan 1935: 6).

Ahmet Ağaoğlu'nun 6 Ağustos 1934'te *Cumhuriyet* gazetesinde “Bizde Tercüme Faaliyeti” ismiyle kaleme aldığı makale de Haydar Rifat'a yöneltilen eleştirileri anlamak açısından farklı bilgiler sunuyor (Ağaoğlu 1934: 3). Daha önceki yazılarında “telif ve tercüme heyetinin faaliyetsizliğinden” şikayetçi olduğunu belirten Ağaoğlu, buna karşılık “hususî” girişimlerin gösterdiği gayreti takdirle karşılıyor. Bunlara örnek olarak da “Hüseyin Cahit Beyi” (Hüseyin Cahit Yalçın) ve “Haydar Rifat Beyi” (Haydar Rifat Yorulmaz) veriyor ve ikisinin “çeviri faaliyetlerini” şu şekilde karşılaştırıyor:

Bu velût ve çalışkan kalem [Haydar Rifat Yorulmaz] hemen her gün yeni bir eser ortaya atıyor. Fakat Hüseyin Cahit Beyle arasında bir fark vardır. Hüseyin Cahit Bey tercümelerini muayyen bir tasnife bağlamıştı. O bilhassa tarih, içtimaiyat ve felsefe ile alâkadar oluyordu. Haydar Rifat Bey ise iktisadiyattan başlayarak romana, hikâyeye kadar her sahaya atılıyor (Ağaoğlu 1934: 3).

Ahmet Ağaoğlu'nun bu sözlerinin de işaret ettiği gibi o dönemin diğer ünlü çevirmenlerinden olan Hüseyin Cahit Yalçın çevirilerini belirli bir tasnif içinde daha çok tarih, sosyoloji ve felsefe alanlarıyla sınırlı tutarken Ağaoğlu'nun “üretken ve çalışkan” olarak gördüğü Haydar Rifat Yorulmaz ise iktisattan romana, hikâyeye kadar birçok alanda çeviri yapıyor. Daha sonra Yorulmaz'ın bu tarzı izlemesinden kaynaklanan eleştiriler üzerinde duruyor ve bu duruma dair kendi görüşlerini de ekliyor.

Ağaoğlu, makalesinin devamında da “şahsi faaliyetle kifayet etmemiş” Haydar Rifat Yorulmaz’ın kendisini çeviriye “iştirak” ettiğini belirttiği Sabiha Sertel’in *Sosyalizm* adlı çevirisi üzerinde durmaktadır. Sabiha Sertel’in çeviri faaliyeti üzerinde dururken bir çevirinin nasıl olması gerektiğine dair kendi fikirlerini de dile getirmektedir: “Mesele filân cümleyi filân terkibi harfî harfine ifade etmek değildir. Hayır! Onun içyüzüne, ruhuna ve özüne hulul ederek ifade etmektedir. Sabiha Zekeriyya Hanım bunda muvaffak olmuştur. İşte onun içindir ki lisanı sade, açık ve aydındır. İfadesi selis ve durgundur” (Ağaoğlu 1934: 3). Görüldüğü gibi Ağaoğlu ayrıntıya girmese de çevirilerde katı bir sadakati savunmamakta aksine metnin “ruhunun” “içyüzünün” aktarılmasıyla çeviri yapılabileceğini savunarak Yorulmaz’ın çeviri üslubunun da kabul gördüğüne işaret etmektedir.

#### **4.2.2 Acelecilik ve Dikkatsizlik**

Yorulmaz’ın çevirilerine getirilen eleştiriler arasında vurgulanan diğer etmenler de “acelecilik” ve “dikkatsizlik”tir. Yorulmaz’ın çevirilerini kaynak metne sadık kalmamasından dolayı eleştiren birçok kişi onu aynı zamanda çevirilerindeki acelecilik ve dikkatsizlikten dolayı da eleştirmişlerdir.

Kerim Sadi, *Bir Mütercim Hataları* adlı kitapçığın “Son Söz” kısmında Yorulmaz’ın teşebbüs yeteneğini, çalışma aşkını, bilimsel eserlere olan saygısını takdir etmekle birlikte dikkatinin az olduğunu, Türkçe’sinin ve Fransızca’sının zayıf olduğunu ve Marks ekonomisiyle ilgili bilgisinin sıfırın altında olduğunu savunmaktadır (Sadi 1935: 12). Bu yorum aslında Kerim

Sadi'nin eleştirilerinde kullandığı keskin ve sert üslubun Yorulmaz'a ilişkin eleştirilerinde somutlaşmış halidir.

Sadi bu eleştirilerini yukarıda da belirtildiği gibi Yorulmaz'ın *Sermaye* adlı çevirisi üzerinden gerçekleştirmiştir. Eldeki bulguların da işaret ettiği gibi Yorulmaz'ın yaptığı *Sermaye* adlı çevirisi *Kapital*'in Türkçeye yapılan ilk çevirisidir. Ancak gördüğümüz kadarıyla Kerim Sadi hülasayı bu vasıf için yeterli görmez ve bir taraftan Yorulmaz'ın pırlanladığı gibi *Kapital*'i tamamıyla çevirmesi halinde “*Kapital*'in Türkiye’de ilk mütercimi şerefini haklı olarak” kazanabileceğini ileri sürerken diğer taraftan da Yorulmaz'ın *Sermaye*'yi çevirirken yeterince araştırma ve inceleme yapmadığını bu nedenle de planladığı gibi *Kapital*'in bütünü de çevirmeye kalkarsa çevirisinin hatalarla dolu olacağını ve okuyucuların da bu eserden layıkıyla faydalanamayacaklarını da ileri sürer.(Sadi 1935: 12). Başka bir deyişle Sadi yukarıda Yorulmaz'ı kaynak metne sadakat açısından eleştirirken şimdi de onu dikkatsizliğinden ve yeterince araştırma yapmamasından dolayı eleştirmektedir.

Bununla birlikte Yorulmaz'ı kaynak metne sadakat konusunda uyarın Yaşar Nabi Nayır da Yorulmaz'ı acelecilik ve dikkatsizlik konusunda eleştirmektedir. Nayır, “Klasikler Katliamı” adlı makalesinin başında, “eski avukat ve yeni muharrir” olarak tabir ettiği Haydar Rifat Yorulmaz'ın çeviri çalışmalarından memnun olduğu ve yaptığı çevirilerle “bir tercüme kütüphanesi vücuda getirmiş olmasını” kendisinin de takdirle karşıladığını belirttiği halde bu kadar tercümenin kısa bir süre içinde yapılmasından şüphe duyduğunu belirtir: “...tercümenin ne güç ve ne emek ve özen isteyen bir iş olduğunu yakından bildiğim için bu kadar çok eser

tercümesinin bu kadar az bir zamanda ve bir kişi tarafından başarılmasını da biraz şüpheyile karşılamıyor değildim” (Nayır 1935: 305).

Bu yönde eleştiri getiren başka bir isim olan Sevük de Yorulmaz’ın bu kadar çok eseri kısa sürede çevirmesini yermekte ve çevirilerinde gösterdiği “dikkatsizliğe” “çalakalemlığe” dikkat çekmektedir. (Sevük 1941: 612-613). Nitekim Yorulmaz’ın yaptığı çevirileri “en çalışkan adamların bütün ömrünü dolduracak kadar bereketli” olarak değerlendiren Sevük, Yorulmaz’ın çok eser vermesini “... hiç kimse muayyen [belli] bir zaman içinde bu kadar çok sahife verememiştir. Bütün mazimizde, halimizde, belki de istikbalimizde de eşsiz bir rekor” şeklinde dile getirir (Sevük 1941: 612).

Sevük, Yorulmaz’ın rekor düzeyde eser verdiğini dile getirdikten sonra ise sözü dikkat eksikliğine getirir: “Fakat ne olur; rekor bu kadar eşsiz ve kabarık olacağına, daha az kabarık ve daha doğru olaydı? Masal kahramanlarında görülen müthiş bir azim, büyük sanayi fabrikalarının seri mamulat [ürünler] çıkarılışlarına mahsus fasılasız bir çalışma... Emek, nakid, şevk; hepsi var “dikkat” neye yok? “(Sevük 1941: 612). Başka bir yerde ise Yorulmaz’a ilişkin şu yorumlarda bulunur:

Muhterem Haydar Rifat’ın düştüğü hatalardan çoğu, eminim kifayetsizlikten değil çalakalemlığın verdiği dikkatsizlikten geliyor. Emil Ludvig’den tercüme ettiği *Musolini*’yi okurken bütün bir sahifede takılıp kaldım. Müellif [yazar] İtalyan diktatörüne “oynar mısınız” diye soruyor. Musolini “oynamam” der, “haftada bazan yarım saat vakit buluyorum” der. Öyleyse kendisine hediye edilen bu kadar keman duvarda asılıp duracak mı? Anlaşıldı. Keman çalmağa vakit buluyor musun demek istiyormuş. (Sevük 1941: 612-13).



Söylediklerinden de anlaşıldığı gibi, Sevük, Yorulmaz'ın “kifayet”iyle ilgili bir sorunu olmadığı halde, “çalakalem” yazmasından dolayı ortaya hatalar çıktığından şikayet etmektedir. Buna örnek olarak da, Yorulmaz'ın *Musolini*'yi çevirirken hem çalmak hem de oynamak anlamına gelen kelimeyi, dikkatsizlikten oynamak diye çevirmesini gösterir. Aslında orada bahsi edilen kemandır. Sevük bu durumu şöyle değerlendirir: “ Bizim “çalmak” fiilile anlattığımızı Fransızlar malum “oynamak”la anlatırlar. Kelimenin fransızcasına takılan mütercim dalıp gitmiş. Yazıyı yürüme yerine koşmak haline koyduğu için koşarken ifadenin türkçesini düşünmeğe vakit bulamıyor. Yoksa ehram [piramit] heybetinde cildler veren bir kalem bu kadarcık şeyi bilmez olur mu?”(Sevük 1941: 613).

Sevük yukarıdaki eleştirilerinin tersine, Yorulmaz'ın “Amerikalılardan tercüme ettiği” şeklinde nitelendirdiği *Hep Vatan İçin ve Hep Millet İçin* adlı tiyatro oyunları ile ilgili: “...bunlar hep mükalemeden [karşılıklı konuşma] ibaret olduğu için hata yok gibidir” (Sevük 1941: 613) der, ancak Turgenyev'den yaptığı tercümlere dikkat çekerken Yorulmaz'ın “Turgeniev gibi cümlelerinde dolambaçlar yapan edebi kalemleri” çevirirken daha fazla dikkat etmesi gerektiği hususunu yeniden vurgular. (Sevük 1941: 613).

M. Turhan Tan'ın *Demokrit* üzerine yazdığı yazısında Yorulmaz'a yönelttiği eleştiriler ise daha çok tarihi yanlışlıklarla ilgilidir. Ancak bu yazısında Yorulmaz'ın çevirisine yönelik değerlendirmelerde de bulunur ve Yorulmaz'ı *Demokrit*'i çevirirken aceleci davranmak konusunda da eleştirir:

Demokritin sözlerini tercüme bahsine gelince bu, Haydar Rifat için bir muvaffakiyet teşkil etmektedir. Yalnız onun «üstüne gücüne üstün ve tabiatine aykırı işler almamalıdır» gibi- eski tabirle - zâfi teliflere düştüğü, araya da takidler yaptığı görülüyor. Bunlar, tercümede *evmekten* ileri gelen şeylerdir. Çalışkan dil bilenimizin küçük bir dikkatle bunlardan kalemi kurtarabileceğine herkes emindir (Tan 1935: 6, vurgu benim).

Tan, Yorulmaz'ın *Demokrit*'i Türkçe'ye çevirirken verdiği örnekten de anlaşıldığı üzere bazı cümlelerin anlamını aktarmada zayıf kaldığı ve bazen de anlam karışıklığının oluştuğunu belirtmekle birlikte bu tür sorunların tercümede “evmek”ten yani “acele etmek”ten ileri geldiğini söylüyor.

Ahmet Ağaoğlu ise Yorulmaz'ın tercümelerine getirilen eleştirilere karşılık şu yorumu yapıyor:

Bazıları bu usulü tenkit ediyor ve tercümelerin aceleye geldiğini iddia ediyorlar. Belki haklıdır. Fakat her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır ve zevk üzerinde münakaşa olamayacağından, biz bu noktalar üzerinde durmayacağız. Haydar Rifat Beyin tercüme faaliyetini çok faydalı gördüğümüzden kendisini tebrik etmeği de bir borç sayarız (Ağaoğlu 1934: 3).

Bu değerlendirmede de görüldüğü gibi önceki eleştirilerin de odağı olan “acele çeviri” Haydar Rifat Yorulmaz'a yöneltilen en belirgin eleştirilerdendir. Ancak Ağaoğlu, bu eleştirilerin haklı olabileceğini belirtmekle birlikte “her yiğidin bir bir yoğurt yiyişi vardır” atasözünden yola çıkarak Yorulmaz'ın tarzına saygı gösterdiğini, bunun “münakaşa” konusu olmayacağını düşündüğünden bu nokta üzerinde durmamayı tercih ediyor. Bu da Ağaoğlu'nun tercümede katı bir üslubu benimsemediğini, her çevirmenin kaynak metni aktarırken kendine has bir tarzının olabileceğini savunduğunu gösteriyor.

Yorulmaz'ın çevirilerine ilişkin bir değerlendirme de Suut Kemal Yetkin tarafından yapılır. Yetkin, Yorulmaz'ın Diderot'dan çevirdiği *Felsefe* adlı eserine ilişkin 16 Mayıs 1935

tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde “Kitaplar Arasında” isimli köşesinden bir yazı kaleme alır. Bu yazısında, Yorulmaz’ın yaptığı çevirinin felsefe alanındaki mevcut boşluğu doldurmaya katkıda bulunduğunu belirtmekle birlikte (Yetkin 1935: 13) çeviriye ilişkin şunları belirtir : “Salık<sup>31</sup>, iltikat<sup>32</sup>,ceri<sup>33</sup> gibi bazı koyu yabancı kelimeler istisna edilirse, tercüme iyidir. Bununla beraber ilk sahifelerde kalemin süratle koştuğu seziliyor. Fakat sahifeleri çevirdikçe üslûb gittikçe güzelleşiyor ve metne uygunluk büsbütün artıyor”(Yetkin 1935: 13)

Yetkin’in Yorulmaz’ın çevirisinde “koyu yabancı sözcükler” diye tabir ettiği Arapça kökenli bazı sözcüklerin çeviriyi bozduğunu düşündüğünü ve bu istisna dışında çeviriyi “iyi” bir tercüme olarak nitelendirdiğini görüyoruz. Yetkin’in dikkat çektiği bir diğer nokta da Yorulmaz’ın ilk sayfalarda gösterdiği acelecilik ya da Yetkin’in deyişiyle “kalemin süratle koşması” durumudur. Ancak sonraki sayfalarda Yorulmaz’ın üslub ve metne uygunluğa dikkat ederek bunu giderdiğini dile getiriyor. Yetkin bu konuyu yeterince açmıyor ancak Yorulmaz’ın çevirisinin gittikçe güzelleştiğine dayanak oluşturması açısından çeviriden örnekler de sunuyor (Yetkin 1935: 13).

#### **4.2.3 Yorulmaz’ın Eleştirilere Yaklaşımı**

Bu kısımda Yorulmaz’ın çeşitli eserlerindeki yan metinler üzerinden eleştirilere ilişkin ortaya koyduğu tutumu göstermeye çalışacağım. Ancak bunun ayrıntılarına geçmeden önce Yorulmaz’ın çeviri yapmasının ardında yatan nedenlere bakmakta yarar olduğunu düşünüyorum.

---

<sup>31</sup> Bir yola giren, bir yolda giden (TDK Büyük Sözlük)

<sup>32</sup> Toplamak. Çeşitli kitaplardan bilgi toplamak (Sesli Sözlük)

<sup>33</sup> 1.Canlı, becerikli, eli çabuk. 2. Kuvvetli, güçlü, keskin.(TDK Büyük Sözlük)

#### 4.2.3.1 Yorulmaz'ın Çeviri Yapma Nedenleri

Yorulmaz'ın *Farmasonluk* adlı eserinin “Başlangıç” kısmında ortaya koyduğu düşünceler bu nedenler hakkında oldukça somut bilgiler sunmaktadır. Yorulmaz burada ortaya koyduğu düşünceleriyle çeviri yapmaya neden ihtiyaç duyduğunu şöyle aktarır:

Avrupa muhalledatından [şaheserlerinden] bizde zerre yoktur. Dile dolatılan Molier tercümeleleri bugün birer müstehase, nihayet bir hatıradır; alınıp rafa konulur, onlar yeni nesle bir şey söylemez; hatta Molier gibi bir adamı uzun zaman okunmaktan uzak tutmak gibi menfi bir teesir yapabilir. Hem ben bu takdirimde aldanmakta bile bulunsam Molier ve saire ve saire Avrupa muhalledatı içinde ummanlara nisbetle bir damla bile değildir; tam bir hiçtir... Bu itibar ile bizde bu vadideki boşluk en sağlam başları bile döndürecek derecede derin ve geniştir. (Yorulmaz 1934a: 5)

Yorulmaz belli ki Avrupa şaheserlerinden yapılan çevirilerin çok az olduğunu düşünüyor ve o zaman bu anlamda oldukça yaygın olan çevirilerin Moliere'den yapılan çeviri ile sınırlı olduğunu ancak bu çevirilerin de eskidiğini, hatta “müstehase” [fossil] haline geldiğini yeni nesillere hitap etmediğini ifade ediyor. Yani Yorulmaz'ın temel kaygısı bu anlamda çok büyük bir boşluğun var olduğu ve bunun da Batı'dan yapılacak çevirilerle giderilmesi gerektiği düşüncesidir. Nitekim Vedat Günyol'un Yorulmaz'ın bu yaklaşımına ilişkin daha önce belirttiğimiz düşünceleri de bu durumu desteklemektedir (Günyol 1983: 327).

Teliften çok tercümeğe ağırlık verilmesi gerektiğini belirten Yorulmaz, bu düşüncelerini “Bizim için kuvveti; teliften çok ziyade ve çok daha evvel tercümeğe vermek lüzumuna öteden beri kani bulunurdum; bu kanaatle tercümelerime başladım”(Yorulmaz 1934a: 6) şeklinde dile getirir.

Yorulmaz'ın çeviriye yaklaşımında dikkati çeken bir diğer nokta ise yeni nesiller için yeterince kaynak olmamasından duyduğu rahatsızlıktır. Bu durumu şöyle değerlendirir:”Sel gibi coşgun bir halde gelmekte, çığ gibi mehabbetle büyümekte olan yeni bir nesil var. Bu nesil mevcudu bir günde okuyacak, ertesi gün bir şeyler bulamamak tehlikesile karşılaşacaktır” (Yorulmaz 1934a: 6).

Yorulmaz eksiğini hissettiği birçok eseri meydana getirmek için çeviri faaliyetlerinin kapsamını geniş tutmuş ve bu çalışmalarını bireysel olarak yürütmekle yetinmemiş kolektif çalışmalara da ön ayak olmuştur. Hukuk, edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe gibi birçok alanda çeviri yapan ya da buna vesile olan Yorulmaz çeviri çalışmalarına bu alanlarda uzman kişileri de dahil etmiştir. Yorulmaz'ın ifade ettiği şu sözler bu yaklaşımını açıkça ortaya koymaktadır:

Avrupa'nın, Rusya'nın ebediyete namzet eserlerinden ben bin sene yaşasam ve bin kerre daha fazla çalışsam gene bir şey nakletmiş olamayacağımı.. yeni gelmekte olan neslin her ferdinin de—muhalî farz— iyi lisan bileceği farzedildiği halde de, Avrupa'nın o sahiden namütenahi olan muhalledatı içinden mutlaka en özlülerini seçebilmeyeceklerini düşünerek, memleketimizde edebiyatta, hukukta, iktisadiyatta, içtimaiyatta, ruhiyatta yüksek kudret ve liyakatlerle mümtaz çok muhterem bazı şahsiyetlerle, senede, muhtelif mevzulara dair, vasatî üç yüz sayfalık ikişer üçer eser yazılarak bunları tek bir koleksiyonun muhtelif tertipleri içinde neşretmeyi düşünüyorum. Buna muvaffakiyet halinde üç dört sene sonra evlerimizde asılları çok kuvvetli ellerden çıkmış yetmiş, seksen ciltlik yeni birer kütüphanecik bulunabileceğini tahmin ve temenni ediyorum. (Yorulmaz 1934a: 7)

#### 4.2.3.2 Yorulmaz'ın Eleştirilere Yönelik Değerlendirmeleri

Yorulmaz kendisine yapılan eleştirilere ilişkin bazı çevirilerinde kaleme aldığı yan metinlerle karşılık vermiştir. Bu yazılarında ortaya koyduğu fikirler “sadakat”, “dikkatsizlik” ve “acelecilik” hususlarında kendisine yöneltilen eleştirilere cevap niteliği taşımaktadır.

Yorulmaz yukarıda da vurgulandığı gibi yeni nesiller için yeni eserler meydana getirme amacıyla elinden geldiğince çok eser çevirmeye çalışır ve bunları bir an önce “karilerine” ulaştırmak için çaba harcar. Ancak bu girişimlerine eleştiriler de yöneltilir. Yorulmaz bu eleştirilere bazen yumuşak bir üslupla cevap verirken bazen de çok sert bir dille karşılık vermiştir. İşte bu sertliğine ilişkin bir örneği de *Farmasonluk*'ta kaleme aldığı “Başlangıç” adlı metinde görmek mümkündür:

Yılda bir kitap çıkarsaydım herkes hoş görecekti; bu, sekiz on taneye varınca, ciddî bir çalışma kuvvetinin ne feyizler verebileceğinden haberleri olmıyan bir takım akıl cucelerinin, fikir züğürtlerinin, nakes değillerse her halde çok fakir kafalı bulunan kimselerin akortsuz sesleri işidildi. Bu iğrenç bir iç'in dışa vurması.. malûl bir dışın iç'e meş'um bir teesiri idi. [...] Bu kadarla da kalınmayarak— tamamen yalancı bir pehlivan halinde — seslere gûya yukarılardan iniyormuş gibi, bir ahenk verilerek nezaketsizlik, tavsiyelerde bulunmağa kadar vardırıldı... hadnaşinaslık artırıldı; bu yersiz laklakiyata mukabil hakkımızda güzide karilerimizin muhabbeti de hergün arttı. (Yorulmaz 1934a: 6)

Yorulmaz Plutarkhos'tan çevirdiği *Çiçeron*'un “Başlamadan evvel” adlı bölümünde kendisine yapılan bazı eleştirilere yine sert bir dille yanıt verir ve kendisine eleştiri getiren “menfi ruhlu kimseler” olarak değerlendirdiği kişilerin ellerinden faydalı bir iş çıkmadığı için “güya” kendilerini var etmek adına “bayağı” bir eleştiriye başvurduklarını savunur (Yorulmaz 1936: 5). Yorulmaz, burada “murdar tenkidciliği” diye tabir ettiği bu tür eleştirilenliği iki kategoriye

ayırır. Birinci kategoride yer alanları “Elimiz ermiyorsa dilimizi uzatırız, der gibi salyalar saçarak ulu orta saldırırlar.” şeklinde tanımlar. Yorulmaz yazısının devamında Plutarkhos’a ya da Plutarkhos’tan çevirdiği eserlere getirilen birinci kategorideki eleştirilere karşılık şunları söyler:

Amma Plutark’dan — o da bir zerre olan sizin [Yorulmaz’ın] tercümenizin haricinde bir şey okumadıkları muhakkaktır. Gene muhakkaktır ki, herhangi bir işin görüldüğü zemin ve zaman içinde muhakeme edilmesi lüzumundan ya gafildirler yahut daha fena olmak üzere tegafül ederler [anlamamazlıktan gelirler]. Bu sınıf fikir fukarası olup kendilerine nihayet acımak ‘Ben de varım! Ben de bir laf etmeyeyim mi? Ben de bir şey yamayayım mı?’ demek ister gibi hallerine karşı: ‘Onlar da heveslerini alsın.’ yahud ‘Bir lokma ekmek bulsunlar.’ deyip aralarından eteklerinizi toplayarak yürüyüp geçmek münasıptir. (Yorulmaz 1936: 7).

Bu söylenenlerden de anlaşıldığı üzere Yorulmaz, Plütark’ın eserlerinden yola çıkarak eleştiri getirenlerin yaptıkları eleştiriler üzerinde düşünmediklerini, eleştirilerini sırf bir şeyler söylemek namına dile getirdiklerini düşünüyor ve dikkate alınmamalarının yerinde olacağını dile getiriyor.

Yorulmaz, ikinci kategoride yer alan eleştirmenler arasında “iyi kötü lisan bilen” Avrupa’da eğitimlerini tamamlamış olanların da bulunduğunu belirtir (Yorulmaz 1936: 7). Bu sınıflandırma içinde bulunanların “her yeni, iyi, güzel teşebbüse” saldırdıklarına işaret eder. Aynı yazıda kendisini “yurduna küçük bir fikir nakledebilmek, asıl ruhî yoksulluk ateşinden kavrulan bir çöle kendi haddince velev bir damla su taşımak aşkile yananlardan” biri olarak değerlendiren Yorulmaz ikinci kategoride yer alanların yönelttiği eleştirileri şöyle değerlendirir:

....yazılarındaki bir kelimeye yapışarak: ‘Ay onun mukabili o mudur? Hayır, o değil, budur.’ derler. Bir kere henüz teşekkül halinde bulunan tabirlerimize dair bu hükmü zaman verecektir; sonra fakir ve düşük ve yersiz davalarında faraza haklı da olsalar o dava kendi mücerred davalarıdır; siz o “davaya” muhatap olamazsınız: Sizin hedefiniz bir fikir getirmek, ayrı ayrı medeniyetlerin muhalled bedialarından [ebedi eserlerinden]birer damla getirebilmek, yurdun sonsuz olan umran derdine yar olmak üzere bir avuç toprak getirmek olduğunu, sizin falan veya filan kelimeye bağlanacak bir halde olmadığımızı ..... bilirler... (Yorulmaz 1936: 8).

Bu değerlendirmenin de işaret ettiği gibi Yorulmaz, kendisine yöneltilen bu ikinci kategorideki eleştirilerin daha çok kelime boyutunda; hangi kelimenin doğru karşılığı verip vermediğinin tartışılmasıyla sınırlı olduğunu düşünüyor. Bu türden eleştiri yapan kişilerin eleştirilerinde haklı olsalar dahi asıl meselenin bir fikir meydana getirmek, yurdun gelişimine dönüşümüne katkıda bulunacak çeviriler meydana getirmek olduğunu belirtiyor ve buna karşılık bu türden eleştirilerin yalnızca bireysel “davalara” hizmet ettiğini ifade ediyor. Bununla birlikte Yorulmaz, ikinci kategoride yer alan eleştirmenleri eleştirirken bazı yerlerde çok ağır sözler de kullanıyor. Mesela, kelimelere takılan ikinci kategorideki eleştirmenlere, asıl niyetini bildikleri halde “aynı perdeden havlarlar” şeklinde niteler. Başka bir yerde onlara değinirken de “Onlara karşı da: “İt ürür, kervan yürür, diyip işinize bakmaktan salim bir yol yoktur...” değerlendirmesini yapar (Yorulmaz 1936: 8).

Bahsi edilen bu konuya ilişkin 8 Temmuz 1936’da *Cumhuriyet* gazetesinin “Bibliyoğrafya” stünunda “Çiçeron” adlı bir makale kaleme alınır. Bu makalenin yazarı belirtilmemiştir. Makalede daha çok Yorulmaz’ın Plutarkhos’tan yaptığı son çevirisi olan *Çiçeron*’dan bahsedilmekle birlikte yine Plutarkhos’tan çevirdiği *Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı*’ndan çıkardığı *Demosten*, *Sezar* ve *İskender*’e ait bilgilere de yer verilir. Adı geçmeyen yazar Yorulmaz’ın yukarıda bahsi geçen eleştirilere verdiği karşılığı şöyle aktarır: “Çiçerona



başlamadan evvel Haydar Rifat tercümelerine yapılan bazı tenkidlerden acı acı şikâyetler ediyor. ... tercümelerine her hangi bir kelimenin manasını vesile ederek ilişenleri ayıblıyor (? 1936: 4). Burada makalenin yazarı Yorulmaz'ın bu eserleri tercümedeki hedefinin açık olduğunu ileri sürüyor. Heyecandan ve aceleden küçük hatalar yaptığını kabul etmekle birlikte meydana getirdiği eserlerin değeri ve önemi karşısında bu küçük hataların hoş görülebileceğini belirtiyor. Buna sebep olarak da Yorulmaz'ın dil bilmeyenler için önemli klasikleri okuma imkanı yarattığını, bu durumu o zaman için de yalnızca Yorulmaz'a borçlu olduklarını belirtir (? 1936: 4).

Yapılan bütün değerlendirmeleri dikkate aldığımızda Haydar Rifat Yorulmaz'a getirilen eleştirilerin Yorulmaz'ın çevirilerinde kaynak metne sadık kalmaması, aceleci davranması, eserlerini el çabukluğuyla ortaya koyması, çevirilerinde dikkatsiz davranması ve bunun yarattığı olumsuz sonuçlar üzerinde odaklandığı gözlenmektedir. Ancak değerlendirmelerin bütününe baktığımızda bütünlüklü bir yaklaşımın olmadığı Kerim Sadi, Yaşar Nabi Nayır, İsmail Habib Sevük ve Hasan Ali Ediz'de görüldüğü gibi daha çok yeterlilik çerçevesi içerisinde kaynak metne uygun bir üslupla çevirilip çevrilmediği üzerinde durulmaktadır. Yorulmaz ise zaman zaman sertleşen bir üslupla bu eleştirilere yanıt verirken asıl hedefini “ayrı ayrı medeniyetlerin muhalled bedialarından birer damla getirebilmek, yurdun sonsuz olan umran derdine yar olmak” şeklinde belirtir (Yorulmaz 1936: 8). Tabi bütün bu açıklamalar Yorulmaz'ın bu eleştirileri dikkate almadığını göstermez. Bu durumu onu çok sert bir dille eleştiren Kerim Sadi'ye yazdığı mektupta da görebiliriz (Sadi 1935: 2). Yorulmaz mektupta Sadi'nin *Sermaye*'ye ilişkin eleştirilerine karşılık şu sözleri sarf etmektedir:

Benim tercümem hakkında yazdığınız iki risaleyi bir kitapçı ve bir matbaadan yollamışlar, gördüm. Okumak gayretinizi, dikkat ve ihatanızı bizde nadir meziyetlerden addederim. Hülasa tekrar basılırsa o münasebetle tercüme-yi yeniden gözden geçirir ve isabet ettiğine kani olacağım fikirlerinizden istifadeye bakarım. Şimdilik meşbu bir halde olduğumdan, o zaman dikkatlıca okurum.

Bu yaz, Avrupada Sermayenin ilk dört cildini tercüme etmek ve yollayıp bastırmak isterim. Gerçi bu büyük eserin bizde masrafının onda birini bile kapatamayacağını bilirim de aslını tekmil olarak dikkatlı tercüme ve terk edersem müteselli olarak ölmüş bulunurum. (Sadi 1935: 2)

Görüldüğü gibi Yorulmaz, Kerim Sadi'nin yukarıda belirtilen sert eleştirilerine karşı yumuşak bir üslupla cevap verir. Hülasanın sonraki basımlarında tercümesini yeniden gözden geçireceğini ve isabetli bulduğu düşünceleri dikkate alacağını ifade eder. Aynı zamanda *Kapital*'in tümünü çevirme planına dair de aynı dikkati göstereceğini bunu gerçekleştirirse teselli bulabileceğine işaret eder. Yorulmaz, Kerim Sadi'nin eleştirilerine bazı itirazları olmakla birlikte mektubunu aynı yumuşak üslupla sona erdirir: “Gerçi eşyaya mata, emtia demek gibi ısrar ve hele iddiaları hoş bulmadım. Fakat yaptığımız işin mebrur [makbul] olduğu fikrindeyim. Himmetinize şükran hatırası olarak elimin altında bulunan eserlerden altı tane takdim ettim. Bilvesile selam ve hürmetler ederim efendim (Sadi 1935: 2).

## SONUÇ

Bu çalışmada Haydar Rifat Yorulmaz'ın bir çevirmen olarak bir sol düşünce repertuarını nasıl oluşturduğunu ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştım. Çeviribilimde dizgeci ve betimleyici yaklaşımdan yola çıkarak ve aynı zamanda sorgulayıcı ve eleştirel bir yol izleyerek Haydar Rifat Yorulmaz'ın 1908-1940 yıllarını kapsayan çeviri etkinliğini çözümlenmeye çalıştım. Bu bağlamda çalışmamız bir yandan Türkiye çeviri tarihi içerisinde, özellikle de sol düşünce tarihi açısından etkin bir özne olan Yorulmaz'ın çeviri etkinliği ve bağlantılı diğer etkinliklerini mercek altına alırken, aynı zamanda Meşrutiyet ve erken Cumhuriyet dönemi çeviri uygulama ve çalışmalarıyla da ilgili somut veriler sunmaktadır. Böylelikle araştırmamız, sonraki karşılaştırmalı çalışmalar için de bir hareket noktası ve katkı sağlamaktadır.

Tezin odak noktasını Yorulmaz'ın kurduğu “repertuar(lar)” oluşturduğundan, tezin kuramsal alt yapısı da daha çok Even-Zohar'ın çoğuldizge kuramına dahil ettiği “repertuar” kavramı üzerinden geliştirilmiştir. Yorulmaz'ın çeviri etkinliklerinden yola çıkılarak sol düşünce repertuarının bileşenleri olan “sosyalizm ve anarşizm repertuarları”nın nasıl kurulduğu ortaya konulmuş ve Yorulmaz'ın bir “kültür girişimcisi” olarak gerçekleştirdiği faaliyetler bu çerçevede ele alınmıştır. Diğer taraftan Meşrutiyet döneminde “kültürün çeviri tanımına ve çeviriden beklentilerine ışık tutacak” (Tahir Gürçağlar 2005: 21) bir sözde çeviri örneği oluşturan *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* Toury'nin sözde çeviriye ilişkin tezleri doğrultusunda incelenmiştir.

Even-Zohar'ın “repertuar” kavramından yola çıkılarak Yorulmaz'ın çeviri eser külliyyatı üzerinden şekillenen bu çalışma, birçok önemli noktaya dikkat çekiyor. Öncelikle Yorulmaz'ın Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayan çeviri etkinliği değerlendirildiğinde şekillenmekte olan bir sol düşünce repertuarının varlığı gözlenmektedir. Yorulmaz'ın kurduğu sol düşünce repertuarının niteliğine baktığımızda ise sol akımlardan sosyalizm ve anarşizm kapsamında değerlendirilebilecek iki repertuarın belirginleştiği görülmektedir. Başka bir deyişle Yorulmaz oluşturduğu repertuarında sosyalist ve anarşist düşünceye ait “seçenekler” sunmaktadır. Çalışmamızdaki bulgular Yorulmaz'ın bu iki akıma ait repertuar(lar)ı oluştururken bir yandan Karl Marx, Kropotkin, Lenin ve Engels gibi kuramcı ve liderlerin eserlerini ve bunlara ait biyografileri ya da onlara ait düşüncelerin yer aldığı eserleri çevirdiğini ortaya koyarken diğer yandan sosyalizm ve anarşizm arasındaki yaklaşım farklarını da sunmayı tercih ettiğini göstermektedir. Aynı şekilde Yorulmaz'ın sosyalizm ve anarşizm repertuar(lar)ını kurarken *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* ve *İşçi Sınıfı İhtilali* ve *Kautski Mel'unu* örneklerinde de görüldüğü gibi kimi zaman diğer sol görüşlere ya da yorumlara da yer vererek repertuarını pekiştirdiğini görüyoruz. Ancak Yorulmaz'ın repertuarının daha çok sosyalizm ve anarşizm düşünceleri içinde ele alınabileceği ve külliyyatının bu iki sol düşünceye ilişkin çözümlemeler sunduğu görülmektedir. Bir “kültür girişimcisi” olarak değerlendirdiğim Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını da esasen diziler başta olmak üzere çoğunlukla edebiyat, politika ve felsefe metin türleri ile birlikte Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayan etkin hukuki faaliyetleri üzerinden şekillendirdiği gözlenmektedir.

Bununla birlikte Yorulmaz'ın çevirilerinde gözlemlenen diğer önemli bir olgu ise “aradilden çevirme” konusudur. Yorulmaz eserlerinin hepsini kimi zaman kaynak dil çoğu zaman da aradil görevi gören Fransızca'dan çevirmiştir. Çevirilerinde aradilin önemli bir yer tuttuğu, Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarını da aradil aracılığıyla oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu yönden bakıldığında Yorulmaz'ın çevirileri özelinde Osmanlı'da Batıya yönelik değişimlere kaynaklık eden Fransızca aynı geleneği erken Cumhuriyet döneminde de sürdürmüş görünmektedir.

Çalışmamızın ortaya koyduğu bir başka olgu ise Tanzimat sonrası dönemin önemli çevirmenlerinden biri olan Ahmet Midhat Efendi'nin çeviri metin üretim pratiklerinde de görüldüğü gibi (Demircioğlu 2005: 213-286; Demircioğlu 2009b: 131-159) Yorulmaz'ın da sol düşünce repertuarını kurarken özet çeviri olarak değerlendirilebilecek “fezleke” “lubb” ve “hülasa” gibi günümüz “çeviri” anlayışıyla örtüşmeyen farklı metin üretme stratejilerine başvurmuş olmasıdır.

Bu kadar çok çeviri eser ortaya koyan Yorulmaz'ın eserlerine genel anlamda “sadakat” ile “acelecilik ve dikkatsizlik” hususları açısından eleştiriler yöneltmekle birlikte bu eleştirilerin Yorulmaz'ın sol düşünce repertuarı oluşturmasına karşılık değil de onun çeviri stratejilerine karşılık yapıldığı görülmektedir. Diğer taraftan 20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze dek yapılan değerlendirmeler Yorulmaz'ın hem Meşrutiyet hem de Cumhuriyet döneminde ortaya koyduğu faaliyetlerle sol düşünce içerisinde etkin bir çevirmen olarak alımlandığını ve içinde

bulunduğu dönemde ve sonrasında sol düşünce için etkin bir çabanın içerisinde olduğunu gösteriyor.

Yorulmaz'ın çevirilerini sol düşünce repertuarı üzerinden ele alan bu çalışmanın aynı zamanda yeni çalışmalara da zemin hazırlayabileceğini düşünüyorum. Bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde yer verilmemesine rağmen Yorulmaz'ın çevirilerinin sol düşünce içindeki konumu bir başka çalışmanın odak noktasını oluşturabilir. Aynı zamanda erken Cumhuriyet ve öncesi dönemlerle ilişkilendirilerek Yorulmaz'ın çeviri stratejileri ve metin üretme davranışları kapsamlı bir çalışmanın konusu olarak incelenebilir. Bununla birlikte sol kavramların nasıl betimlendiği ve bu kavramlara nasıl karşılık bulunduğu açısından, başka bir deyişle Batı kaynaklı sol kavramların Türkçe'ye giriş yolculuğu açısından Haydar Rifat Yorulmaz'ın bir örnek olarak ele alınabileceğini düşünüyorum.

Haydar Rifat Yorulmaz'ın 1908 ve 1940 yıllarını kapsayan çeviri etkinliğini konu alan bu çalışmayla Türkiye çeviri tarihinde “sol düşünce repertuarı” oluşturan bir “kültür girişimcisi”ni görünür kılmaya çalıştım. Kendinden önceki benzer çalışmaların izinden yürüyen bu tez çalışması, yüksek lisans seviyesinde Haydar Rifat Yorulmaz'ın çevirilerine ilişkin ilk kapsamlı girişimdir. Ortaya koyduğum çalışmanın çeviribilimde, Türkiye çeviri tarihi kapsamında yapılan yeni bir ‘arkeolojik kazı’ olduğunu belirtirken sonraki ‘kazılarda’ ortaya çıkacak somut bulguların daha kapsamlı çalışmalara yol açmasını umut ediyorum.

## KAYNAKLAR

### Yorulmaz'ın Eserleri

Yorulmaz, Haydar Rifat (Tevfik Nadir) (1908), *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*, İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Tevfik Nadir) (Çev.), (1910a), *Beynelmilel İhtilal Fırkaları*, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1910b), *Sosyalizm*, Dersaadet: Kitaphane-yi İslam ve Askeri.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1910c) “Sosyalistliğin Kusurları”, *İştirak*, no. 8, 121-124.

Yorulmaz, Haydar Rifat (1911), *Yeni Ve Mükemmel Malûmat-ı Kanuniye: Mekâtib-i İdadiye Sultaniye Ve Darülmuallimin Sınıflarına Mahsus*, Dersaadet: Kitaphane-i Askeri- İbrahim Hilmi. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (1926), *Şerhli Borçlar Kanun*, İstanbul: Maarif Kütüphanesi Nâci.

Yorulmaz, Haydar Rifat (1927), *Miras Meseleleri*, İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1932a), *Leninin Hayatı*, İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1932b), *Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne Oluyor?*, İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933a), *Stalin*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933b), *Sermaye*, İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933c), *Mev'ut Toprak*, İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1933d), *Sosyalizm*, İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934a), *Farmasonluk*, İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934b), *KOMÜNİZM. Ulusallık – Müstemlekecilik*, İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934c), *Anarşizm*, İstanbul : Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1934d), *Devlet Ve İhtilal*, İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935a), *Epikür'ün Ahlâkiyatı*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935b), *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm*, İstanbul: Hilmi Kütüphanesi.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935c), *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935d), *Tarihî Maddiyecilik*, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Çiçeron*, İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.



## Öteki Kaynaklar

“Acı Bir Kayıp: Meşhur Avukat Haydar Rifat’ı Dün Kaybettik” (1942), *Cumhuriyet*, 13 Aralık.

“Acı Bir Kayıp” (1950), *Cumhuriyet*, 26 Kasım.

Ağaoğlu, Ahmet (1934), “Bizde Tercüme Faaliyeti”, *Cumhuriyet*, 6 Ağustos.

Ağaoğlu, Samet (1998), *Babamın Arkadaşları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aksüt, Ali Kemali Aksüt (1938), *Avrupa Tarihi*, (Charles Seignobos’dan çev.) , İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

Alkan, Mehmet Ö. (1990), “Baha Tevfik ve *İştirak*’teki İmzasız Yazıları”, *Tarih ve Toplum*, c.14, no.83, 7.

*Ana Britannica Ansiklopedisi* (1987), c.7, İstanbul: Ana Yayıncılık.

Balcı, Sezai (2013), *Babîli Tercüme Odası*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.

Berk, Özlem (2004) *Translation and Westernisation in Turkey from the 1840s to the 1980s*, İstanbul: Ege Yayınları.

Birinci, Ali (1989), “II. Meşrutiyet’te İşsizlerin Kurduğu ‘Çalışkan Kardeşler Cemiyeti’”, *Tarih ve Toplum*. c. 2, no.64, 12-14.

“Bursa’da Gazeteciler Davası” (1930), *Cumhuriyet*, 15 Mayıs.

Cerrahoğlu, A. (1975), *Türkiye’de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul: May Yayınları.

Çığırçan, İbrahim Hilmi (1910), “İfade-i Naşir”, *Sosyalizm*, çev. Haydar Rifat Yorulmaz, Dersaadet: Kitaphane-yi İslam ve Askeri.

“Çiçeron” (1936), *Cumhuriyet*, 8 Temmuz.

Demircioğlu, Cemal (2005), *From Discourse to Practice: Rethinking “Translation” (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Light of Ahmed Midhat Efendi’s Works in the Late Ottoman Literary Tradition*, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demircioğlu, Cemal (2006), “Tuzaklar ve ‘Kapılar’: Osmanlıda Çeviri Tarihini Araştırırken Nereden Başlamalı?”, *Çeviribilimde Yeni Ufuklar*, Uluslararası Çeviri Sempozyumu, Hacettepe Üniversitesi. Mütercim Tercümanlık Bölümü, 11-12 Mayıs 2006, Ankara.

Demircioğlu, Cemal (2009a) “Osmanlı Çeviri Tarihi Araştırmaları Açısından ‘Terceme’ ve ‘Çeviri’ Kavramlarını Yeniden Düşünmek”, *Journal of Turkish Studies* (Türklük Bilgisi Araştırmaları), Cem Dilçin Armağanı, Sayı 33, c. I, Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 159-177.

Demircioğlu, Cemal (2009b), “Translating Europe: The Case of Ahmed Midhat as an Ottoman Agent of Translation” in *Agents of Translation*, John Milton and Paul Bandia (eds.), John Benjamins, 131-159.

Ediz, Hasan Ali (1938), “Duman Tercümesi Hakkında”, *Kalem*, no.6, 253-258.

Ediz, Hasan Ali (Çev.), (1961), *Duman*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Even-Zohar, Itamar (2010). “The Making of Culture Repertoires and the Role of Transfer” *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Even-Zohar, Itamar (2010). “Idea-Makers, Culture Entrepreneurs, Makers of Life Images, and The Prospects of Success”, *Papers in Culture Research*, Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Even-Zohar, Itamar (2010). "Culture Planning and Cultural Resistance in the Making and Maintaining of Entities", *Papers in Culture Research*, Tel Aviv: Unit of Culture Research, Tel Aviv University.

Even-Zohar, Itamar (2010), *Papers in Culture Research*, Tel Aviv: The Culture Research Laboratory [Elektronik Kitap, <http://www.even-zohar.com>].

Genette, Gérard (1997), *Paratexts: Thresholds of Interpretation*, Çev. Jane E. Lewin, Cambridge: Cambridge University Press.

Günyol, Vedat (1983), "Türkiye'de Çeviri", Yay. Haz. Müçteba Anđ, Osman Balcıgil, vd., *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları.

Güzel, Cemal (2002), "Türkiye'de Maddecilik ve Maddecilik Karşıtı Görüşler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.19, no.1, 63-81.

"Haydar Rifat Bey Davası" (1930), *Cumhuriyet*, 16 Mayıs.

"H. Rifat B. Fethiyede. Temyiz Dokuz Ay Beş Gün Hapis Kararı Verdi"(1930), *Cumhuriyet*, 18 Temmuz.

"Haydar Rifat B.in Affi Teşebbüsü" (1930), *Cumhuriyet*, 22 Ekim.

"Haydar Rifat B. Affedilmiyor" (1930), *Cumhuriyet*, 17 Kasım.

"Haydar Rifat B. Dün Sabah Hapisaneden Çıktı!" (1931), *Cumhuriyet*, 28 Nisan.

"Haydar Rifat'ın Dilimize Çevirdiği eserler: Tarihi Şahsiyetler- On bir kitap"(1936)", *Kitap Ve Kitapçılık*, no. 7, 3-4.

Kepek, Yakup (1999), "Sermaye", *Cumhuriyet*, 5 Nisan.

Korucu, Burcu (2007), *Türk Hümanizmi'nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu Ve Tercüme Dergisi (1940 – 1946)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal

Bilimler Enstitüsü.

Kurdakul, Şükran (1992a), *Çağdaş Türk Edebiyatı I: Meşrutiyet Dönemi*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kurdakul, Şükran (1992b), *Çağdaş Türk Edebiyatı III: Cumhuriyet Dönemi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kurdakul, Şükran, (1996), “Sosyalist Hareketin Ahmet Bilgesi”, *Cumhuriyet*, 5 Şubat.

Kurultay, Turgay (1999) “Cumhuriyet Türkiye’inde Çevirinin Ağır Yüğü ve Türk Hümanizması.” *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XI, 13-36.

Lefevre, André (1992) *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*, New York: Routledge.

Nayır, Yaşar Nabi (1935), “Klasikler Katliamı”, *Varlık*, c.2, no.44, 305-306.

Oskay, Ünsal (1986), *Eski Toplum I/II*, İstanbul: Payel Yayınevi.

Oskay, Ünsal (1998), “Enformasyon Toplumuna Geçmezsek Geleceğin ‘Aztekleri’ Olabiliriz”, *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, İstanbul: YKY.

Özcan, Mustafa (2004), “Yaşar Nabi Nayır’ın Çeviriye Dair Görüşleri”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, no.16/Güz, Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,15-29.

Paker, Saliha (2002) “Translation as Terceme and Nazire: Culture-bound Concepts and their Implications for a Conceptual Framework for Research on Ottoman Translation History”, *Crosscultural Transgressions, Research Models in Translation Studies II Historical and Ideological Issues*, Theo Hermans (ed.), Manchester, UK and Northampton MA, 120-143.

Paker, Saliha (2004) “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri”, *Journal of Turkish Studies*(Türklük Bilgisi Araştırmaları), Kaf Dağının Ötesine Varmak, Günay Kut Armağanı, Vol. 28/I, Harvard University, 275-284.

Paker, Saliha (2011), “Turkish Tradition”, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Ed. Mona Baker, Gabriela Saldanha, the USA /Canada: Routledge.

Reşat, Ali ve Ali Kemal (Çev.), (1908), *Tarih-i Siyasi 1814'ten 1897'ye Kadar Asr-ı Hazırda Avrupa*, (Charles Seignobos'dan çev.), Dersaadet: İkdam Matbaası.

“Reisicumhur Memur Değildir” (1930), *Cumhuriyet*, 9 Temmuz.

Sadi, Kerim (A. Cerrahoğlu) (1935), *Bir Mütercimmin Hataları*, İstanbul: Bozkurt Matbaası.

Seignobos, Charles (1915). *A Political History of Contemporary Europe Since 1814*, Çev. ?, London: Heinemann.

Sevengil, Refik Ahmet (1936), “Büyük Yazıcılar: İrfanımıza Hizmet İçin..” *Kitap Ve Kitapçılık*, no. 2, 3-4.

Sevük, İsmail Habib (1941), *Avrupa Edebiyatı Ve Biz: Garpten Tercümeleler*, c.2

İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sıtkı, Ayşe ve Doğan Akın, Yay. Haz. (1991), *Sabahattin Ali'nin Özel Mektupları “İki Gözüm Ayşe”*, İstanbul: Ataol Yayıncılık.

*Sosyalist Kültür Ansiklopedisi* (1980), c.8, İstanbul: May Yayınları

“Şayanı Dikkat Bir Hadise: Adliye Vekili, Haydar Rifat Beyi Dava Etti” ” (1930), *Cumhuriyet*, 10 Nisan.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2003), “Çoğuldizge Kuramı. Uygulamalar. Eleştiriler”, Mehmet Rifat. Haz. *Çeviri Seçkisi I: Çeviriyi Düşünenler*, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 243-268.

Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2005) *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2008) *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*. Amsterdam/New York, NY: Rodopi.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2011a), *Çevirinin ABC'si*, İstanbul: Say Yayınları.

Tahir-Gürçağlar, Şehnaz (2011b), "Retranslation", *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Ed. Mona Baker, Gabriela Saldanha, the USA /Canada: Routledge.

Tan, M. Turhan (1935), "Tahlil ve Tenkit"(yazı dizisi), *Cumhuriyet*, 20 Mayıs, 12 Temmuz.

Tekin, Yusuf (2002), "Türkiye'de İlk Sosyalist Hareket 'İştirak Çevresi'nin Sosyalizm Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c. 57, no.4, 171-184

Toury, Gideon (1995) *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Tunçay, Mete (2009), *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (2005), *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (2011), *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ünal, Erkal (2008), "Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Kitaplar", Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, c.8/Sol, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, Suut Kemal (1935), "Kitaplar Arasında", *Cumhuriyet*, 16 Mayıs.

Zileli, Gün ve Emine Özkaya (2008), "Türkiye'de Anarşizm", Ed. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, c. 8/Sol, İstanbul: İletişim Yayınları.

# EKLER

## EK 1

### Yorulmaz'ın Çevirilerine Ait Aradil-Kaynak Dil Dağılımı Tablosu<sup>34</sup>

		(VARSA) ARA DİLDE KAYNAKLIK EDEN METİN				KAYNAK METİN		
Erek Metin		EM Yayın Yılı	KM <sub>2</sub>	KM <sub>2</sub> Çevir meni	KM <sub>2</sub> Yayın Yılı	KM	KM Yazarı	KM Yayı m Yılı
1.	Bab-ı Ali'nin İçyüzü	1908	-	-	-	-	-	-
2.	Beynelmilel İhtilal Fırkaları	1910				Histoire politique de l'Europe contempor aine	Charles Seignobos	1897

<sup>34</sup> Yabancı yazar isimleri, Haydar Rifat Yorulmaz'ın çevirilerini yaptığı dönemde telaffuz edildiği gibi yazılırdı. Bu tabloda yazarların adları özgün hallerine ulaşılabildiği takdirde özgün halleriyle yazılmış, aksi durumda yayınevini yayınlarken yazdığı şekilde bırakılmıştır (Örneğin *Leninin Hayatı*'nin yazarı eserde "Pier Şal" olarak yazıldığı halde tabloda "Pierre Charles" şeklinde yazarın özgün dilindeki adıyla yazılmıştır ancak *Sovyetizm Ve Demokrasi*'nin yazarlarından "Mar dö Sadurn"ün özgün dildeki ismine ulaşılmadığı için olduğu gibi bırakılmıştır.) Ayrıca eldeki verilerden herhangi bir sütundaki bilgilere ulaşılamıyorsa bunlar (?) işaretiyle belirlenmiş; eğer eser, bir derleme ve bazı metinlerin aradilden ve bazılarının kaynak dilden çevrildiği muhtemel olduğu halde tespit edilemiyorsa ya da hangi metnin aradil ya da kaynak dilden çevrildiği belirsiz ise de (\*) işaretiyle belirlenmiştir. *Bab-ı Ali'nin İçyüzü* adlı eser ise sözde çeviri olarak değerlendirildiğinden aradil ve kaynak dil sütunlarına (-) işareti konulmuştur.

3.	Sosyalizm	1910/19 33				Le socialisme, notions élémentair es	Georges Tournaire	1909
4.	Şerhli Borçlar Kanunu	1926				?	?	?
5.	Kanun-i Medeni Şerhi: Aynî Haklar	1926				?	?	?
6.	Miras Meseleleri <sup>35</sup>	1927				?	Rusel (روسه ل), Manta (مانتا), Yilanivel (?) (یلانیول), Gmor (غمور)	?
7.	İlk Aşk	1931	Premier Amour	?	1863	Первая любовь (Pervaia Liubov )	Ivan Turgenyev	1860
8.	Bolşeviklik: Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?	1932				?	Anatole de Monzie	?
	Bismark nasıl düştü?	1932	La chute	E.	1932	Die	Emil	1922

<sup>35</sup> Bu eser İsviçreli Rusel (روسه ل)'den ve Manta(مانتا)'dan ; Fransalı Yilanivel(?) (یلانیول)'den ve Almanyalı Gmor (غمور)'dan iktitaf [toplama] edilmiştir (Yorulmaz 1927: 3).



9.			de Bismarck : pièce en trois actes	Koess ler		Entlassung ; ein stück Geschichte in drei Akten	Ludwig	
10.	Temmuz 914	1932	Juillet 1914	Arthu r Leco urt	1929	Juli 1914	Emil Ludwig	1929
11.	Versay	1932	Versailles : pièce en cinq actes	E. Koess ler	1932	Versailles; Schauspiel in fünf Akten	Emil Ludwig	1930
12.	Bolşeviklik Aleml	1932	*	*	*	*	T.Strayber, Edmon Tranin, Emil Ludwig, ...	*
13.	Tarih Felsefesinin İlmi Esasları	1932				Bases scientifiqu es d'une philosophi e de	Gustave Le Bon	1931

							l'histoire		
14.	Musolini ile Mülakat	1932	Entretiens avec Mussolini	Raymond Henry	1932	Mussolinis Gespräche mit Emil Ludwig	Emil Ludwig	1932	
15.	Sovyetizm Ve Demokrasi	1932	*	*	*	*	Dö Monzi, E. Schreiber, Mar dö Sadurn, ...	*	
16.	Hükümdar	1932	Le prince	Costa nzo Ferrari	1906	Il principe	Niccolò Machiavelli	1532	
17.	Leninin Hayatı	1932				La vie de Lenine	Pierre Charles	1929	
18.	Duman	1932	Fumée	?	1868	Dym (Дым)	Ivan Turgenev	1867	
	Ölümler Evinin Hatıraları	1933	Souvenirs de la maison	?	1886	Zapiski iz mertvogo doma	Fyodor Dostoyevski,	1862	

19.			des morts / Les Carnets de la Maison Morte			(Записки из мертвого дома)		
20.	Cinayet ve Ceza	1933	Le crime et le chatiment	Victo r Derél у	1884	Prestupleni e i nakazanie (Преступл ение и наказание )	Fyodor Dostoyevs ki	1866
21.	Bâsübadelmevt	1933	Résurrecti on	Théo dore de Wyze wa	1900	Воскресе ние [Voskresen ie]	Lev Tolstoy	1899
22.	Hep Millet İçin	1933	?	?	?	?	L. Vitzenkorn	?
23.	Sermaye	1933	Le capital de Karl Marx	Gabri elle Devil le	1883	Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie	Karl Marx	1867

24.	Budda	1933				L'évolution divine du sphinx au Christ [3. Bölüm]	Edouard Schuré	1912
25.	Stalin <sup>36</sup>	1933	*	*	*	*	*	*
26.	Hep Vatan İçin	1933	145, Wall street: pièce en trois actes et cinq tableaux adaptée de "Spread eagle"	Eve Curie	1927	Spread eagle; a drama and a fiction for patriots	George Sprague Brooks, Walter B. Lister	1927
27.	Mev'ut Toprak	1933				La terre promise	Paul Bourget	1892
28.	Küçük Hikayeler	1934	*	*	*	*	*	*
29.	Komünizm - Ulusallık- Müstemelececilik	1934	Le communis me et la question	?	1927	?	Viladimir Lenin, Josef Stalin,	?

<sup>36</sup> "Bu kitap Stalin hakkında yazılmış üç kitabın *lubbüdür* [özetidir]. Bu üç kitaptan biri esas olarak alınmış, diğerlerinden de onda olmayan yahut az çok başka bir renkte izah olunan parçaların diğer zaviyelerden görünüşü de münasip bulduğum yerlere serpiştirilmiştir (Yorulmaz 1933a: 374, vurgu benim)

			nationale et coloniale.				Nikolay Buharin	
30.	Farmasonluk	1934				?	Föyet, G. Marten, Bedarrid	?
31.	Anarşism	1934	L'anarchi e: sa philosophi e, son idéal	?	1896	Анархия, её философи я, её идеал	Pyotr Kropotkin	1896
32.	İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unû.	1934	La révolution prolétarie nne et le renégat Kautsky	?	1919	Пролетарс кая революци я и рenegat Каутский	Viladimir Lenin	1918
33.	Devlet ve İhtilal	1934	L'État et la révolution	?	1919	Государст во и революци я	Viladimir Lenin	1917
34.	Gorio Baba	1934				Le Père Goriot	Honoré de Balzac	1835
	Safo	1934				Sapho	Alphonse	1884

35.							Daudet	
36.	Ayasluklu Heraklit	1935				Pensées philosophi ques	Maurice Solovine	1918
37.	Yeni Adam	1935				L'homme moderne.	Fortunat Strowski	1931
38.	Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm	1935	Socialism e utopique et socialisme scientifiqu e	Paul Lafar gue	1880	Die Entwicklu ng des Sozialismu s von der Utopie zur Wissensch aft	Friedrich Engels	1880
39.	Epikür'ün Ahlâkiyatı	1935				La morale d'Epicure : avec des réflexions	Jacques du Rondel	1601
40.	İskender	1935	Vies parallèles des hommes illustres [Vie	Jacqu es Amy ot	1559	Bioi Παράλληλ οι (Bioi Parállēloi)	Plutarkhos	M.S 75

			d'Alexandre]					
41.	Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi	1935	Les Principes du léninisme	?	?	О Ленине (O Lenine)	Joseph Stalin	1924
42.	İliç'in Ölümü	1935	La Mort d'Ivan Ilitch	J.Wladimir Biens tock	1912	Смерть Ивана Ильича [Smert' Ivana Il'icha]	Lev Tolstoy	1886
43.	Demokrit	1935	Doctrines philosophiques et réflexions morales (?)	Maurice Solovine		?	Demokritos	?
44.	Tarihî Maddiyecilik	1935	Le Matérialisme historique	W. K.	1931	Der Historische Materialismus	Julien Borchardt	1919

45.	Felsefe	1935				Ouvres de Denis Diderot	Denis Diderot, ed. Jacques André Naigeon	1821
46.	Eflatun	1935				Pensées choisies	Maurice Solovine	?
47.	Lasedemonyalılar ve Atinalılar Cumhuriyetleri	1935	De la Républiqu e des Lacédémo niens et Athéniens	?	1579	Λακεδαιμο νίων πολιτεία / Αθηναίων Πολιτεία	Ksenefon	?
48.	İklimler	1936				Climats	André Maurois	1928
49.	Sezar	1936	Vies parallèles des hommes illustres [Vie de César]	Jacqu es Amy ot	1559	Βίοι Παράλληλ οι (Βίοι Parállēloi)	Plutarkhos	M.S 75
	Sosyoloji	1936				Sociologie	Paul	1901



50.							Fauconne, Marcel Mauss	
51.	Etrüsk Vazosu	1936				Le vase etrusque	Prosper Mérimée	1830
52.	Demosten	1936	Vies parallèles des hommes illustres [Vie de Démosthène]	Jacques Amyot	1559	Bioi Παράλληλοι (Bioi Parállēloi)	Plutarkhos	M.S 75
53.	Vikont'un Ölümü	1936				Les plaisirs et les jours [La mort de Baldassarre Silvandre vicomte de Sylvanie]	Marcel Proust	1896

54.	Çiçeron	1936	Vies parallèles des hommes illustres [Vie de Cicéron]	Jacqu es Amy ot	1559	Βίοι Παράλληλ οι (Βίοι Parállēloi)	Plutarkhos	M.S 75
55.	Efendi İle Uşak	1936	Maître et serviteur	E. Halpé rine- Kami nsky	1895	n" ("Хозяин и работник" ["Khozyai n and rabortnik"	Lev Tolstoy	1895
56.	Evlilik	1937				?	François Mauriac	?
57.	Kara G�mlekliler İhtilali	1937				La révolution des chemises noires: 1919-1922	Marcel Ouessant	1935
58.	Aşk Peşinde	1938	L'Homme qui	Gabri el de	1931	L'esperime nto di Pott	Pitigrilli	1929

			cherche l'amour	Lautr ec				
59.	İki Tablo	1938				?	Marcel Proust	?
60.	Kadın Aşkı	1938				?	Marcel Prévost	?
61.	İşler Tıkırında Gidiyor	1939	Oeuvres complètes d'Antone Tchékhov [Impassibi lité]	Denis Roch e	1922	Холодная кровь	Anton Çehov	1887
62.	Kadın Kalbi	1939	Oeuvres complètes d'Antone Tchékhov	Denis Roch e	1922	?	Anton Çehov	?
63.	Kadim Cemiyet <sup>37</sup>	194? <sup>38</sup>	?	?	?	Ancient Society	Lewis H. Morgan	1877

<sup>37</sup> Muhtasar (özet) olarak çevrilen bu kitabın aslına ulaşamadım. Ancak Ünsal Oskay'ın aslı *Ancient Society* olarak geçen bu kitabı *Eski Toplum* diye yeniden çevirdiğini biliyoruz. Oskay bu kitabın çevirisine üniversite yıllarında okuduğu Yorulmaz'ın *Kadim Cemiyet*'inden sonra karar verdiğini belirtiyor ve 1986'da yayınladığı *Eski Toplumu* da bu vesileyle Haydar Rifat Yorulmaz'a ithaf ediyor (Oskay 1986: 5).

<sup>38</sup> Ünsal Oskay, *Eski Toplum*'da *Kadim Cemiyet*'den “ ... rahmetli Haydar Rifat Beyin 1940'lardaki muhtasar tercümesi .....” (Oskay 1986: 19) şeklinde bahseder.

## EK 2

### Haydar Rifat Yorulmaz'ın Eserleri

#### Cumhuriyet Öncesi:

1. Nadir, Tefvik (1324/1908), *Bab-ı Ali'nin İçyüzü*, İstanbul: Artin Asaduryan Matbaası.
2. Nadir, Tefvik (1324/1908), *Tehlikenin Büyüğü: Uyanalım*, İstanbul: Karabet Matbaası.
3. Nadir, Tefvik ve Ziya Rıza (1324/1908), *Şukufe-i Tarihiye: Tarihi Umumiye Zeyl*, İstanbul: Karabet Matbaası.
4. Nadir, Tefvik (Çev.), (1326/1910), *Beynelmilel İhtilal Fırkaları* (yaz. Charles Seignobos), İstanbul: Matbaa-i Osmaniye.
5. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1326/1910), *Sosyalizm* (yaz. Georges Tournaire), Dersaadet: Kitaphane-i İslam ve Askeri- Tüccarzâde İbrahim Hilmi.
6. Yorulmaz, Haydar Rifat (1327/1911), *Yeni Ve Mükemmel Malûmat-ı Kanuniye: Mekâtibi İdadiye Sultaniye Ve Darülmuallimin Sınıflarına Mahsus*, Dersaadet: Kitaphane-i Askeri- İbrahim Hilmi. Matbaa-i Hayriye ve Şürekası.

#### Cumhuriyet Dönemi:

##### 1- DÜN VE YARIN TERCÜME KÜLLİYATI

1. **Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Safo* (yaz. Alphonse Daudet), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane

- 4. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Devlet ve İhtilal* (yaz. Viladimir Lenin), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane, 1934.
- 7. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *İşçi Sınıfı İhtilali ve Kautski Mel'unû* (yaz. Viladimir Lenin), İstanbul: Gazete Matbaa Kütüphane
- 11. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Gorio Baba* (yaz. Honoré de Balzac), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 23. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Komünizm: Ulusallık-Müstemlekecilik* (yaz. Viladimir Lenin, Josef Stalin, Nikolay Buharin), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 25. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Lasedemonyalılar ve Atinalılar CUMHURİYET-leri-* (yaz. Ksenefon), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 33. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *İskender* (yaz. Plutarkhos), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 35. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Demokrit* (yaz. Demokritos), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 39. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Ayasluklu Heraklit* (yaz. Maurice Solovine), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 43. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Eflatun* (yaz. Maurice Solovine), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.
- 47. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Yeni Adam* (yaz. Fortunat Strowski), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

**53. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Sezar* (yaz. Plutarkhos), İstanbul: Vakit Gazete-Matbaa- Kütüphane.

**56. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Demosten* (yaz. Plutarkhos), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

**57. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Çiçeron* (yaz. Plutarkhos), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

**61. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Vikont'un Ölümü* (yaz. Marcel Proust), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

**64. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1937), *Evlilik* (yaz. François Mauriac), İstanbul: Vakit Gazete- Matbaa- Kütüphane.

## **2- KÜLTÜR SERİSİ**

**1. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Tarih Felsefesinin İlmî Esasları* (Gustave Le Bon), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**3. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Versay* (yaz. Emil Ludwig), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat.

**4. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Sosyalizm* (yaz. Charles Seignobos), İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

**6. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Bâsübadelmevt* (yaz. Lev Tolstoy), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**7. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Sermaye* (yaz. Karl Marx), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**8. sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Mev'ut Toprak* (yaz. Paul Bourget), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**9. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Ölümler Evinin Hatıraları* (Fyodor Dostoyevski), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**10. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Hep Vatan İçin* (yaz. George Sprague Brooks, Walter B. Lister), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**11. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Hep Millet İçin*, (yaz. L. Vitzenkorn), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**12. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Cinayet ve Ceza* (yaz. Fyodor Dostoyevski), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbası.

**13. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Farmasonluk* (yaz. Föyet, G. Marten, Bedarrid), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

**14. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Anarşizm* (yaz. Pyotr Kropotkin), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

**(?)Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1934), *Küçük Hikayeler* (yaz. Balzac, Çehov...), İstanbul: Tefeyyüz Kitaphanesi.

- 15. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Hayalî Sosyalizm ve İlmî Sosyalizm* (yaz. Friedrich Engels), İstanbul: Hilmi Kütüphanesi.
- 16. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Nazarî ve Amelî Lenin Mezhebi* (yaz. Joseph Stalin), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- 17. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Tarihî Maddiyecilik* (yaz. Julien Borchardt), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- 18. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Felsefe* (yaz. Denis Diderot), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- 19. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *Epikür'ün Ahlâkiyatı* (yaz. Jacques du Rondel), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
- 20. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1935), *İliç'in Ölümü* (yaz. Lev Tolstoy), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi.
- 21. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Sosyoloji* (yaz. Paul Fauconnet, Marcel Mauss), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi.
- 22. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Efendi İle Uşak* (yaz. Lev Tolstoy), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi.
- 23. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *İklimler* (yaz. André Maurois), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi.



**24. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1937), (yaz. Marcel Ouessant), *Kara Gömlekliler İhtilali: Faşistlik Nedir? Müsolini Nereden, Nasıl Gelmiştir?*, İstanbul: Tefeyyüz Kitabevi.

### **3- GENÇ TÜRK KİTAPHANESİ**

**(Sayı Verilmemiş)-**Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Bolşeviklik. Nasıl geldi? Nedir? Ne oluyor?* (yaz. Anatole de Monzie), İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

**3. Sayı** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Musolini ile Mülakat* (yaz. Emil Ludwig), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.

**4. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Bismark Nasıl Düştü?* (yaz. Emil Ludwig), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.

**(Sayı Verilmemiş)-**Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Leninin Hayatı* (yaz. Pierre Charles) İstanbul: Hilmi Kitaphanesi.

**5. Sayı-** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Budda* (yaz. Edouard Schuré), İstanbul: Sanayiinefise Matbaası.

**(Sayı Verilmemiş)-**Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1933), *Stalin* (yaz. ?)İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.

### **4- İNCİ ROMAN KOLEKSİYONU**

**No: 1.** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1938), *Aşk Peşinde* (yaz. Pitigrilli), İstanbul: İkbal Kitabevi.

**No: 2.** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1938), *Kadın Aşkı* (yaz. Marcel Prévost), İstanbul: İkbal Kitabevi.

**No: 3.** Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1939), *Kadın Kalbi* (yaz. Anton Çehov), İstanbul: İkbâl Kitabevi.

## 5- DİZİ DIŞI ESERLER

1. Yorulmaz, Haydar Rifat (Şerh ed.) (1926), *Şerhli Borçlar Kanunu*, (yaz. ?), İstanbul: Maarif Kütüphânesi Nâci.
2. Yorulmaz, Haydar Rifat (Şerh ed.) (1926), *Kanun-i Medeni Şerhi: Aynı Haklar* (yaz. ?) İstanbul: İstanbul Cumhuriyet Matbaası.
3. Yorulmaz, Haydar Rifat (Şerh ed.) (1927), *Miras Meseleleri* (yaz. Rusel (روسه ل), Manta (مانتا), Yılanivel (? (يلانيول), Gmor (غمور)) İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
4. Yorulmaz, Haydar Rifat (1927), *Tahviller Kuponlar*, (yaz. ?) İstanbul: İkbâl Kitaphanesi.
5. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1931), *İlk Aşk* (yaz. Ivan Turgenyev), İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası Ltd.
6. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.), (1932) *Bolşeviklik Âlemi* (yaz. T.Strayber, Edmon Tranin, Emil Ludwig, vd.), İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
7. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Sovyetizm ve Demokrasi* (Dö Monzi, E. Schreiber, Mar dö Sadurn, vd.), İstanbul: Şirketi Mürettibiye Matbaası.
8. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Hükümdar* (yaz. Niccolò Machiavelli), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi.
9. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Duman* (yaz. Ivan Turgenyev), İstanbul: Matbaacılık ve Neşriyat T. A. Şirketi.

10. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1932), *Temmuz 914* (yaz. Emil Ludwig), İstanbul:  
Hüsnütabiat Matbaası.
11. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1936), *Etrüsk Vazosu* (yaz. Prosper Mérimée), İstanbul:  
Vakit Gazete- Matbaa-Kütüphane.
12. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1938), *İki Tablo* (yaz. Marcel Proust), İstanbul : [?].
13. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (1939), *İşler Tıkırında Gidiyor* (yaz. Anton Çehov)  
İstanbul: Hilmi Kitabevi, 1939.
14. Yorulmaz, Haydar Rifat (Çev.) (194?), *Kadim Cemiyet* (yaz. Lewis H. Morgan).

**EK 3**

**Haydar Rifat Yorulmaz'ın Fotoğrafi**

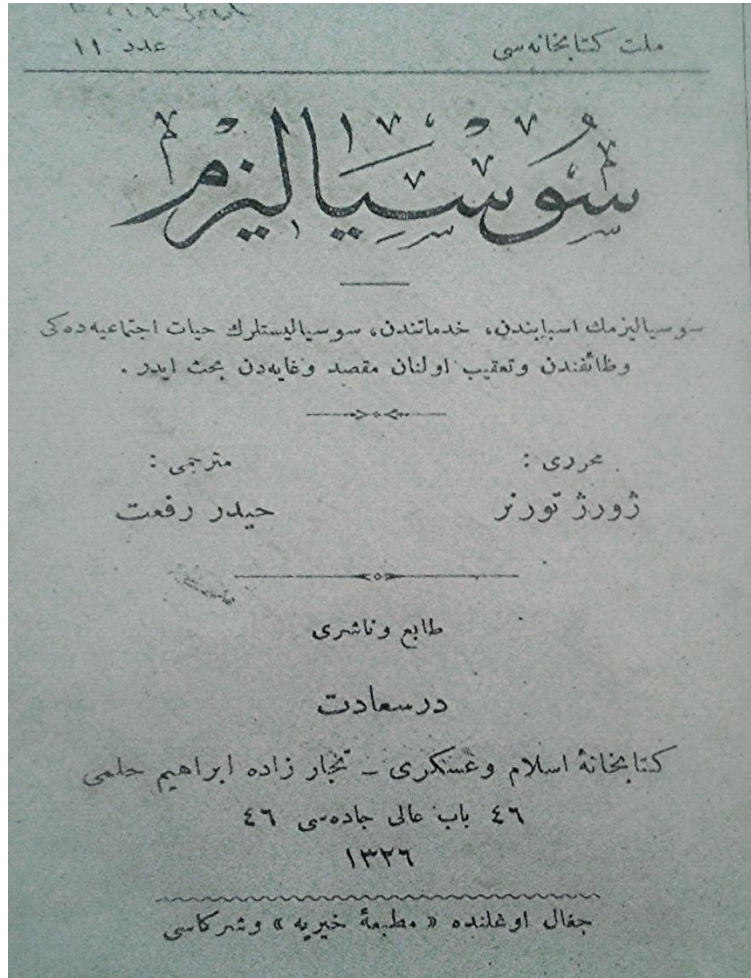


**Haydar Rifat Yorulmaz**

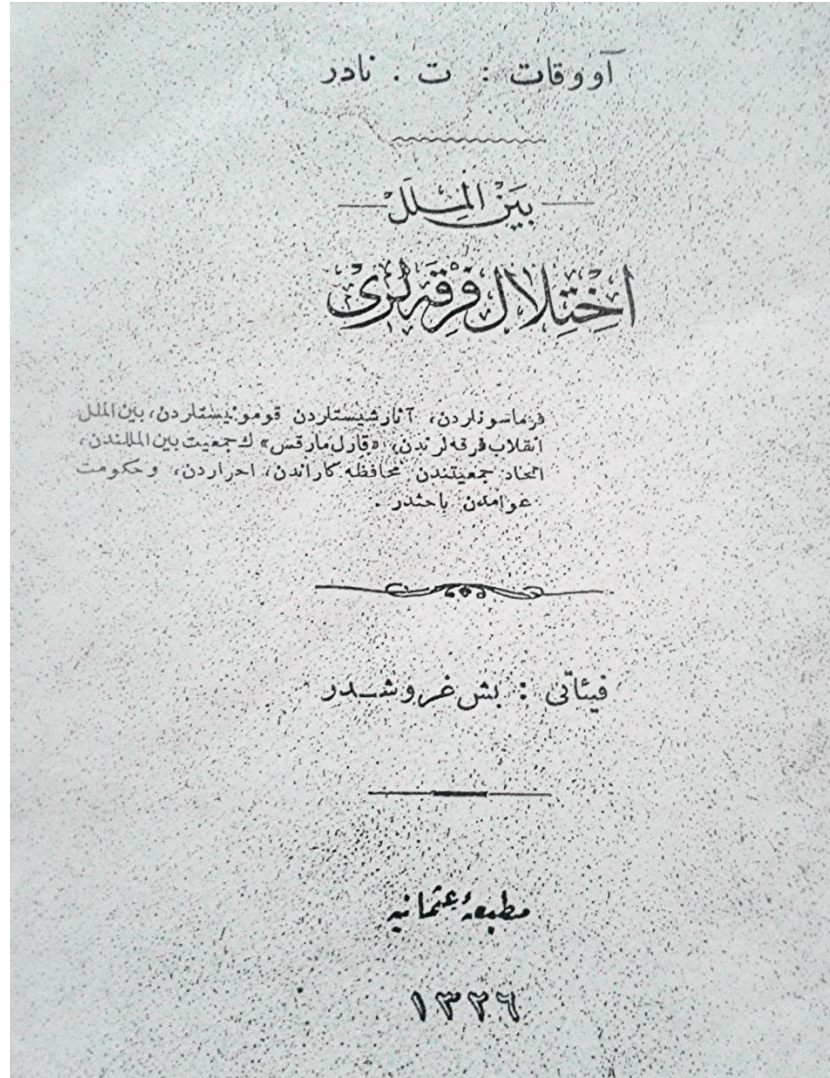
## EK 4

### Yorulmaz'ın Gerçek ve Müstear İsimlerinin Yer Aldığı İlk Eserlerinden İki Örnek

#### 4.1 *Sosyalizm*'in Kapağı: Haydar Rifat [Yorulmaz]



4.2 Beynelmilel İhtilal Fırkaları'nın Kapağı: Avukat T[evfik] Nadir



## ÖZGEÇMİŞ

### Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı: Bilal Çelik

Doğum Yeri ve Tarihi: Adıyaman, 20.04.1982

E-posta adresi : [knowtake02@hotmail.com](mailto:knowtake02@hotmail.com)

### Eğitim Bilgileri

Derece	Üniversite/Bölüm	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Anadolu Üniversitesi (AÖF) / Sosyoloji	2013
Lisans	Orta Doğu Teknik Üniversitesi / İngilizce Öğretmenliği	2005
Lise	Adıyaman Anadolu Öğretmen Lisesi / Y. Dil Bölümü	2001

### İş Deneyimi

Eylül 2005- : Milli Eğitim Bakanlığı, İngilizce Öğretmenliği

### Yabancı Dil

İngilizce, Farsça

### Çeviri Yayınlar

- Stevenson, Robert Louis (2010), *Girava Gencîneyê*, Çev. Bilal Çelik, Diyarbakır: Weşanxaneyê Lîs.